

WIDENER LIBRARY

HX 6FP7 H

25.636

**HARVARD COLLEGE
LIBRARY**

**FROM THE FUND GIVEN
IN MEMORY OF
GEORGE SILSBEE HALE
AND
ELLEN SEVER HALE**

Nyelu

Dr. Krabóky Adolf urnak
mely tisztelettel

XI AZ Báranyff

OLVASÁS TANMÓDJA.

IRTA

BÁRÁNY IGNÁC.

PEST,

SZERZŐ SAJÁTJA.

1865.

Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly a title or header, appearing as a mirror image of the reverse side.

Faint, illegible text, possibly a date or a small section header.

AZ
OLVASÁS TANMÓDJJA.

IRTA
BÁRÁNY IGNÁC.

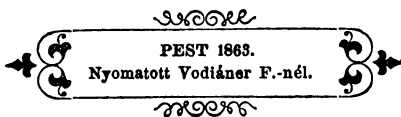

PEST,
SZERZŐ SAJÁTJA.
1863.

2295.636

L

Hale

ELŐSZÓ.

Ismerve az olvasás tanításának fontosságát, évek óta figyelemmel kísérem azon munkásságot, mely a tanítás ezen ágának művelése körül hazánkban és a külföldön kifejtetett. Emellett nem mulasztám azt, ami e téren új, avval, ami régi, összehasonlítani: hogy megtarthassam a régiekből, ami jó, és elfogadhassam az újakból, ami célirányos.

Amire tanulmányozás és gondolkodás által jutottam, azt előbb megkísértém gyakorlatilag alkalmazni. Módosítám, amint a szükség kívánta, és elfogadám, amint a tűzpróbát kiállotta. Így haladtam lépésről lépésre a tanulmányozás-, gondolkodás- és gyakorlásban; míg végre négy évi fáradságom eredményét összeállítám.

A méltányosság kívánja, s a hálaérzet követeli, hogy elismeréssel említsem azon munkákat, melyekre az olvasás tanmódjának megírása közben figyelemmel voltam. Ezek a következők: „Alosztály.“ Magyar iskolák számára átdolgozta Mészáros Imre. — „Az olvasás és tanmódja.“ Az 1857-iki „Tanodai Lapok“-ban közlé Mennyei József. — „Kalaúz az alsóbb tanodai műolvasás- és elemzésben.“ Nyelvtanártársai használatára Szvorényi József. — „A magyar szókötés főbb szabályai.“ A Magyar-Tudós-Társaság külön használa-

tára. — „A versszavalás elméleti és gyakorlati kézikönyve.“ Irta és összeszedte Szász Károly. — „Der Sprach- und Sachunterricht.“ Herrmann Ferenctől. — „Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts.“ Dr. Niemeyertől. — „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes.“ Ohler Alajos Károlytól. — „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts.“ Dr. Curtmantól. — „Methodenbuch oder Anleitung zur zweckmässigen Führung des Lehramtes für Lehrer in Trivial- und Hauptschulen.“

Munkámat négy főrészeire osztám. Az első három részben az olvasási oktatás három fokának : az irvaolvasás, az értelemmel-olvasás és a szépolvasás tanításának vezetéséről szólok. A negyedik rész adalékokat tartalmaz.

Ugyanegy célhoz több út is vezethet. Ez az olvasás tanításáról is áll; de a különféle tanmódok ismertetésétől, latolgatásától ovakodtam. Munkám csak azon módok ismerteteti, melyet a műveltebb tanítók többsége elfogadott, s melynek célirányosságáról magam is meggyőződtem.

Tanmódom megvilágítására mintatanításokat szőtem közbe; belbecsöket illetőleg azonban nem ámítom magamat azzal, mintha ezek a tökélynek oly fokát érték volna el, hogy kizárólagosan példányul akarhassanak szolgálni. Csak arravalók ezek, hogy a módot, melyet az olvasás tanításában előadok, gyakorlati alkalmazásában bemutassák. Kik magával a móddal nem tartanak, azokat a mintatanítások még kevésbé fogják érdekelni; akik pedig a módot követni akarják, a mintáknak hiányait elnézendik.

Mintatanításaim terjedelmére vonatkozólag talán azon kifogást tehetné valaki, hogy nem is lehet, nem is szükséges az egyes olvasmányokat oly tüzetesen tárgyalni, miként én tevém. Erre azt felelném, hogy a fontosabb olvasmányokat mindenesetre tüzetesen vélem

tárgyalandóknak; hamindjárt emiatt] némely olvasmányok — amelyek t. i. kevésbé fontosak — tárgyalatlanul vagy olvasatlanul maradnának is. Azt senki sem kívánhatja, hogy a tanító minden olvasmányt okvetlenül átkezeljen egy-egy tanévben; de azt mindenki követelheti, hogy a fontosabbak úgy használtassanak fel, hogy azokból maradandó hasznot merítsenek a tanulók.

Ami a mintatanításokban a gyermekeknek tulajdonított feleleteket illeti, a félreértés elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy én is föltétlenül roszalok oly tanítást, mely a gyermekeknek száraz „igen“ vagy „nem“ feleletével megelégszik. Ha a gyermekek feleletét csak az „igen“, „nem“ vagy más egyes szókban vettem föl, ezt azért tettem, hogy a helyet és időt kiméljem. Épen avégből helyeztem a feleleteket zárjelek közé, hogy kimutassam, miként azok a valódiaknak csak magvát képezik.

Az adalékok között a 201—218. lapokon oly kimutatással találkozunk a t. Tanférfiak, mely teendő szolgálatai által bőven kárpótolhatja azon fáradságot, mellyel az összeállított. Azt nem is említtem, hogy e kimutatás olvasókönyveink használhatóságát és hiányait első pillanatra föltünteti, csak azon előnyre utalok, melyet az a tanítás vezetésében nyújthat. A tanításra való előkészülés alkalmával például abban állapodunk meg, hogy a Második-Olaszókönyvből fölveendő 29. olvasmány által főleg jellemképezést fogunk célozni; fölkeressük erre az erkölcsi nevelés rovatában a jellemképezés-t, és előttünk áll, hogy e tekintetben már ugyanez olvasókönyv 11., 12., 13., 14. és 19. olvasmányainak kezelése alkalmával is megtettük a magunkét s a fölveendő 29. olvasmányon kívül még a 36., a negyedik osztályban pedig a 6. és 10. olvasmány kezelésekor is lesz alkalmunk a növendékekre jellemképzőleg hatni. Tanításunk sikerének biztosítására azután igen jó szol-

VI

gálatot teend, ha akkor, midőn a gyermekek azon derék ifjuról olvasnak, ki ellenségének életmentőjeül lép föl (II.-Olvk. 29. olvm.), őket azon napszámosnőre, azon napszámosra s azon becsületes emberre emlékeztetjük, kikről már a 11., 13. és 19. olvasmányok kezelésekor oly dicsérőleg szóltunk —, s ha megújítjuk azon tanítást és intéseket, melyeket a 12. és 14. olvasmányok fejtegetése alkalmával adtunk.

Fogadják t. Tanítótársaim kedvesen e munkát, s mondjuk együtt :

Isten velünk! áldása fáradalmainkon!

Pesten, 1863. ápril 12.

Bárány Ignác.

Az irvaolvasás tanmódja.

Előismeret.

Az olvasási oktatás első fokán azt kell elérnünk, hogy a gyermekek megtanuljanak gépszerűleg azaz készséggel olvasni. Készséggel pedig az olvas, ki olvasás közben minden szót akadozás nélkül tisztán, érthetőn és hibátlanul mond ki.

E készségre a tanítók a legújabb századokig csaknem kizárólag a betűzési tanmód által törekedtek tanítványaikat elvezetni; míg végre a múlt század végén sokak által a hangoztatási mód lőn alkalmazva. Ez utóbbi tanmód fárasztóbb ugyan a tanítóra nézve, mint az első, de több sikert is biztosít.

A hangoztatási tanmód abban áll, hogy általa a gyermek hangjaik szerint tanulja a betűket összefoglalni és kimondani.

Mivel az írástanítás is az első osztálynak teendői közé tartozik, s, mivel az oktatásnak e neme az olvasási oktatással szoros viszonyban áll, belátó tanítók örömmel alkalmazzák azon tanmódot, melynél fogva a gyermekek írni és olvasni egyidőben taníttatnak. Ez az irvaolvasás tanmódja.

Az irvaolvasás tanmódját leginkább az ajánlja, hogy az természetszerű, alapos, érdekes és képző. Arra azonban, hogy sikerrel alkalmaztathassék, szükséges, hogy a ta-

nító ügyesen, élénken s könnyen kezelje, s a hangoztatási tanmóddal hozza kapcsolatba.

Az irvaolvasási oktatás az elemi tanításnak első évére esik s következő öt részre oszlik : a) Előgyakorlatok. — b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése. — c) A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése. — d) A nagy kezdőbetűk megismertetése. — e) Gyakorlás a gép-szerű olvasásban.

a) Az irvaolvasás előgyakorlatai.

Az irvaolvasási oktatásnak megfelelő előgyakorlatok által kell alapot vetnünk. A gyermekeket ezen előgyakorlatokban egyrészt a hangokkal, másrészt a vonalakkal ismertetjük meg.

Az előgyakorlatok a szemléltető oktatással hozatnak kapcsolatba s kétfelé oszlanak u. m. hangoztatási és írási előgyakorlatokra ; amaz által a fül és beszédszervek, emez által a szem és kéz érdekelvék.

I. Előgyakorlat.

Az iskolai tárgyak szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Minden tárgyról lehet valamit mondani.* Mily kevés gyakorlattal bír a beszédben a gyermek, midőn az iskolába adatik, azt mindenki tudja, ki ily gyermekekkel foglalkozik. Akárhányszor megtörténik, hogy a legkönnyebb kérdésre is csak fejbiccentéssel felel a gyermek, s igen ritka eset, hogy egész mondattal adjon feleletet. Ehhez mégis hozzá kell őt szoktatni, és pedig azáltal, hogy egyszerű mondatokat előmondunk s azokat főnhangon utánmondatjuk. Azután megkivánjuk, hogy azon tárgyak-

ról, amelyekről vele már beszélgettünk, valamit mondjon. Így a könyvről, tábláról, papirosról sat. egyszerű és rövid mondatokat csináltatunk.

II. rész. *Pontok és irányok.* Hogy a gyermekek a betűalakok képezésére is előkészíttessenek, mindenekelőtt a jobb- és balkezet, az ujjakat és a különféle irányokat ismertetjük meg. Ezen irányokban (jobbra, balra, föl, előre, hátra sat.) mozgattatjuk a kezeiket. Az irányok megismertetésénél különösen jó szolgálatot tehetnek az 1. szemléltető gyakorlatnak tárgyai. Kérdezhetjük például: Melyik az iskolatáblának jobb-, melyik baloldala? melyik alsó-, melyik felső széle? Megmutattatjuk, megneveztetjük a palatáblának s a könyvnek széleit; a palavesszőnek alsó- és felső végét. Majdmeg az asztalon egykét írószert vagy taneszközt úgy helyeztünk el, hogy azok majd egymás mellett, majd egymás fölött s i. t. feküdjenek. A gyermekek azután mondják meg a fekvésnek irányát, p. A könyv a vonalzó mellett van. A vonalzó a könyv mellett van. A könyv balról fekszik. A vonalzó jobbról van. (Fölcserélés után. . .) A könyv jobbról van. A vonalzó balról van. (Majdmeg egymásra fektetve. . .) A könyv a vonalzó alatt van. A vonalzó a könyv fölött van. S így fölváltva is.

Midőn a krétát szemléltetjük, megmutatjuk, hogy a krétát a táblához lehet nyomni, s akkor a kréta helye meg látszik a táblán; a kréta t. i. nyomot hágy azon helyen, amelyhez nyomatott. E nyomot pontnak nevezzük. Figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy palavesszőjüket meg táblácskájukhoz nyomhatják, s ezen is lesz pont. Midőn ezt a gyermekek megkísérték, vezényletünk után táblájoknak jobb-, bal-, alsó- s felső-szélére és közepére egy pontot tesznek. Közben-közben fölemelik táblájukat, hogy lássuk, vajjon jó helyre tették-e a pontokat? A pontok letörlését is tanulságossá tehetjük, ha meghagyjuk, mily sorban törüljék le azokat; p. Legelőbb a táblának

alsó széléről törüljétek le a pontot! Most meg közepéről! Jobb széléről! s i. t. Hogy e gyakorlatokat egyszersmint beszédgyakorlatokká is tehetjük, sőt kell is tenntünk, magától érthető. Ezt pedig azáltal érjük el, ha a gyermekekkel mindenkor elmondhatjuk, hogy mit csináltak. —

Amint látjuk, a pontoknak különféle elhelyezése által is célirányosan lehet a térviszonyokat ismertetni. Így p. két pontot helyezünk el vizirányosan a táblán, s azután megmutattatjuk, melyik van jobbról, melyik balról; majd meg egymás fölé állítunk kettőt, s megneveztetjük azokat fekvésök szerint (alsó, felső pont); így teszünk vagy tettünk egy pontot alul jobbról, másikat fölül balról (·.); egyet fölül jobbról, másikat alul balról (· ·). — Ily különféleképen helyeztetünk el három pontot is. Példaul: (...) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 közepett; — (: ·) 1 pont alul, 1 fölül, 1 közepett; — (· · ·) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 alul közepett; (· · ·) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 fölül közepett; — (· ·) 1 pont fölül, 1 alul, 1 balról közepett; — (· ·) 1 fölül, 1 alul, 1 jobbról közepett; — (· : ·) 1 alul balról, 1 alul jobbról, 1 fölül jobbról; — (: ·) 1 alul balról, 1 fölül balról, 1 alul jobbról; — (: ·) 1 alul balról, 1 fölül balról, 1 fölül jobbról; — (· : ·) 1 alul jobbról, 1 fölül jobbról, 1 fölül balról; — (· ·) 1 alul balról, 1 fölül jobbról, 1 közepett; — (· ·) 1 fölül balról, 1 alul jobbról, 1 közepett.

A négy pontnak különféle elhelyezésénél legtöbb gondot arra fordítunk, hogy a következő kifejezéseket jól megértsék a gyermekek: alsó pont, felső pont, alsó középpont, felső középpont; mert e nevezeteket könnyű lesz azután a vonalakra átvinni. Miután a pontok ilyenén elhelyezése az írástanítás megkönnyítése céljából véteik, négy pontnál többet nem szükséges ezen gyakorlatok alkalmával venni. E gyakorlatokat egyébiránt örömmel végzendik a gyermekek, s azért meghagyhatjuk nekik, hogy csendes-foglalkozásul a táblának, könyvnek, ajtó-

nak, ablaknak, vonalzónak, asztallapnak s t. ef. szögleteit egyes pontokkal rajzolják le, vagy hogy az általunk a falitáblára rajzolt pontokat másolják le.

Már kezdetben rá kell a gyermekeket szoktatni, hogy írásközben a palavesszőt helyesen fogják s a palatáblának, a kezeknek és a testnek a megfelelő helyzetet adják meg.

2. Előgyakorlat.

A szobabútorok szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* Ha szükséges, kérdések által segíthetjük a gyermekeket, hogy az egyes bútorokról valamit mondjanak. Ily kérdések lehetnek : Miből van az asztal? — Ki készíti az asztalt? — Mily színű az iskolai asztal? s t. ef. — Némelykor tegyük a mondatok után e kérdéseket is : Miről mondtál valamit? — Mit mondtál róla? Ezáltal előkészítjük a gyermekeket a mondat legegyszerűbb fogalmának megértésére.

II. rész. *Vonal. Álló- és fekvő-vonal. Vonalhuzás a levegőben. Egyenközü vonalak. Egyszerű alakok rajzolása álló- és fekvő-vonalakkal.* Ha meggyőződünk arról, hogy a különféle képen elhelyezett pontokat már meg tudják a gyermekek nevezni, megmutatjuk, hogy a krétát a táblán végig is lehet húzni, s akkor az egészen másféle nyomot hagy. Ezen nyomot vonásnak vagy vonalnak nevezük. E nevezetet megjegyeztetjük a gyermekek által, azután megmutatjuk, hogy sokféle vonalat lehet húzni.

Erre az álló- és fekvő-vonalaknak megismertetése következik. A fekvővonalat következőleg ismertethetjük meg : Kezünkbe vesszük a vonalzót s kérdezzük — Mi ez? — Melyik kezemben van a vonalzó? — E vonalzót most az asztalra fektetem. (Ugy fektetjük pedig, hogy

egyik szélét egész hosszában láthassák a tanulók.) Mit tettem a vonalzóval? — Hol fekszik hát most a vonalzó? — Látjátok-e az asztalon fekvő vonalzónak szélét? — Gyermekek! az asztalon fekvő vonalzónak szélét le is lehet rajzolni. Ime, egy vonalat húzok a táblára! (—————). Ugy fekszik-e ezen vonal, mint a vonalzónak széle? — Tehát egy másik vonalat húzok : (—————). Hát ez a vonal úgy fekszik-e? — Lássátok, mivel ezen vonal úgy fekszik, mint a fekvő vonalzónak széle, azért ezt fekvő-vonalnak nevezzük. Miként nevezzük ezen vonalat? — És miért nevezzük fekvő-vonalnak? — Csináljatok ti is ily fekvő-vonalat táblátokra! — Milyen vonalat csináltatok? — Nézzétek meg e képet a falon! Lehet-e ennek valamely szélét fekvő-vonallal lerajzolni? — Hát rajzoljátok le! Így : egy fekvő-vonalat húzzatok alul, egyet meg fölül. — Hasonló módon rajzoltatjuk le az asztalnak, széknek, padnak lapját, az ajtónak, falitábláknak és ablakoknak felső és alsó szélét. E gyakorlatok ismét oly kedvesek lesznek a gyermekeknek, hogy nem is tekintendik rendszeres munkának, s észrevétlenül megtanulják a fekvő-vonalak húzását, sőt kíváncsunkra azt is megteendik, hogy egyszer jobbra, másszor balra húzzák a vonalat.

Midőn a gyermekek a fekvő-vonalat már ismerik s képezésében is némi jártassággal birnak, az álló-vonal megismertetésére kerül a sor. Ezt következőleg eszközölhetjük : Kezünkbe vesszük a vonalzót s ezt álló helyzetben tartva az asztalra kérdezzük, vajjon mit lehetne róla mondani, ha ily helyzetben szabadon is megmaradna? (A vonalzó áll). Erre folytatjuk : Látjátok-e ezen álló vonalzónak szélét? — Ugyan le lehetne-e szélét ily helyzetben rajzolni? — Nézzétek, én lerajzolom : | Ugy áll-e ezen vonal, mint az álló vonalzónak széle? — Miként ne-

vezhetjük hát, mivel úgy áll, mint az álló vonalzónak széle? (Álló vonalnak). E vonalat tehát álló vonalnak fogjuk nevezni. Miként fogjuk e vonalat nevezni? — És miért? — Huzzatok ti is ily álló-vonalat! — Milyen vonalat huzzatok most? — Nézzétek e képet; előbb a felső és alsó szélét rajzoltuk le fekvő-vonallal. Lehetne-e valamely szélét álló-vonallal is lerajzolni? — Rajzoljuk hát le balszélét egy álló-vonallal balról, jobbszélét pedig egy másik álló-vonallal jobbról. — Rajzoljátok így le az asztalnak és széknek felétek eső lábait, az ablaknak, fali-táblának s t. ef. oldalait! Egyszer huzzatok az álló-vonalat fölülről lefelé, másszor meg alulról fölfelé!

Ha valaki az álló- és fekvő nevezetek helyett a függélyes és vizirányos nevezeteket kívánja alkalmazni, a szemléltetésnél egy szál cérnára akasztott kulcsot vagy más alkalmas tárgyat és egy négyszegletes, félig vízzel telt tüvegédényt használhat.

A vonalhuzás a levegőben igen hasznos gyakorlatul szolgál s abból áll, hogy kezünkbe vesszük a krétát, s egy vagy több gyermektől sőt sokszor egész rajtól azt kívánjuk, hogy jobbkezők mutató-ujjával vagy a szabályszerűen tartott palavesszővel mutassanak a krétára, s midőn mi ezt a levegőben tovamoszdítjuk, ujjokkal vagy a palavesszővel ők is kövessék. Az itt yett gyakorlatok után álló- és fekvő vonalakat huzzatunk a levegőben, s a gyermekekkel mindig megneveztetjük az irányt, amelyben a vonalat huzztuk p. alulról fölfelé, fölülről lefelé, jobbról balra, balról jobbra. E gyakorlat által nem csak az irányok ismeretében tökéletesednek a gyermekek, hanem kezök is ügyesedik.

Az egyenközi vonalak megismertetése is helyén van s igen egyszerűen történik. Megmondjuk t. i. hogy azon hely, mely két vonal között áll, köznek neveztetik; ha a vonalak egymástól mindenütt egyenlő távolságban vannak, akkor a közöttük levő hely egyenlő széles: egyen-

közi vonalak tehát azok, melyek egymástól mindentűt egyenlő távolságra vannak. Észreveendik a gyermekek, hogy midőn az előbbi gyakorlatoknál a táblának, képnek s t. ef. széleit lerajzolták, egyenközi vonalakat húztak. Egyideig mármost e vonalak húzásában is gyakorolják magukat.

Ezek után a megismertetett vonalokból alakokat állítunk a táblán össze, s azokat a gyermekek által lerajzoltatjuk. Ez kedves és hasznos foglalkozás lesz számukra.

3. Előgyakorlat.

A szobarészek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* Már az utóbbi gyakorlatban előkészítők a gyermeket a mondat egyszerű fogalmának megértésére. Helyén van tehát, hogy e fogalmat itt kifejtsük. Az eljárás következő lehet: Péter! nevezd meg szomszédodat! — Nevezd meg te is János, te Ferenc s i. t. — Most nevezzétek meg mindnyájan azon tárgyat, amelyre mutatok! (A falra mutatva, ezt megnevezik a gyermekek.) Lehet-e e tárgyról is valamit mondani? — Mondjatok hát róla valamit! (A fal fehér.) Mit mondtatok a tárgyról? — Mely tárgyról mondtátok azt, hogy fehér? — Ha azt mondom: ablak, mondtam-e már a tárgyról valamit? (Nem). Hát ha ezt mondom: átlátszó; mondtam-e evvel valamit? (Akkor sem). De már most azt mondom: az ablak átlátszó. Mondtam-e most már valamely tárgyról valamit? (Igen is). Jegyezzétek meg: Ha valamely tárgyról valamit mondunk, mondat származik. Mikor származik mondat? (Ha valamely tárgyról valamit mondunk). Mi származik, ha valamely tárgyról valamit mondok? — Mondat-e hát ez: fal, ablak, ajtó? (Nem). És miért nem? (Mert nincsen velök valamely

tárgyról valami mondva.) Mondjatok hát ti valamely mondatot az ajtóról! — Te János az ablakról! Te meg Ferenc a kályháról! — Ki tud még valamit a kályháról mondani?

E gyakorlat által csupán azt kell elérnünk, hogy a tanulók a mondatot fölismerjék; arra hát nem kell törekednünk, hogy azt érteményezni is megtanulják.

II. rész. *Egyszerű alakok rajzolása.* A gyermekek csak oly foglalkozást végeznek jó kedvvel, amelynek sikerét látják. Ha azt kívánjuk tőlök, hogy néhány álló- és fekvő-vonalat rajzoljanak tábláikra, a földadatot csak kénytelen-kelletlen fogják végezni; de rajzoljunk csak eléjük álló- és fekvő-vonalakból összeállított alakokat, melyek ismeretes tárgyakat ábrázoljanak, s ők észrevehető kedvvel fogják a földadatot végezni. S ezuton amellet, hogy csendes foglalkozásul kedves anyagot nyujtunk nekik, kezöket is ügyesítjük. — Némely tanítók arra hivatkoznak, hogy nem tudnak rajzolni, s ez okból a rajzolást, mondhatnók az egyedüli módot, melylyel a kezdöknek már az első napokban is alkalmas és kedves anyagot nyujthatnának a csendesfoglalkozásra, iskolájokból egyszerűen kizárják. Pedig ez nem szolgálhat mentségül, mert azon egyszerű rajzolást, melyre az elemitanítónak szüksége van, még az öregebbek is megtanulhatják maguktól, csak akarat kell hozzá.

4. Előgyakorlat.

A házrészek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* E gyakorlatot még arra használjuk föl, hogy a gyermekeket általa a mondatok megismerésében és létrehozásában gyakoroljuk. Mondassunk egy-egy tárgyról mennél több

mondatot. Hogy pedig a gyakorlatot érdekessé s hasznossá tegyük, ösztönözzük a gyermeket a gondolkodásra ilyféle kérdések által : Ki tud még e tárgyról valami újat mondani? — Próbálj te is Péter valamit mondani! Te is Pál! s i. t.

II. rész. *Dült vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Vékony és vastag vonal. Egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal.* Midőn a dült vagy rézsut vonalak ismertetésére kerül a sor, egy álló vonalat huzhatunk, hogy ezzel valamely egyenesen álló fát, gabonaszálat vagy más ily tárgyat juttassunk a gyermek eszébe. Azután kérdezzük, hogy ugy áll-e azon fa vagy gabona is, melyet a szél vagy eső megdöntött? — Huzatunk valamelyik gyermekkel olyan vonalat, mely a megdült fát, gabonát s m. ef. ábrázolja. E vonalat azután dült vonalnak neveztetjük el. Megismertetjük a jobbra- és balra-dült vonalakat. Végül megmutatjuk, hogy a vonalakat vastagon is lehet húzni, vékonyan is; az így huzott vonalakra pedig megint maguk a tanulók által találtatjuk meg az elnevezést.

A levegőben való vonalhuzásra és az egyszerű alakok rajzolására nézve ugyanaz áll, amit a korábbi gyakorlatoknál elmondtunk.

5. Előgyakorlat.

A szerszámok és műszerek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A szó.* Mire a szemlélési gyakorlatokban a szerszámokra és műszerekre jut a sor, akkorra a gyermekeknek már képeseknek kell lenniök egyes tárgyról helyes mondatokat s elég ügyességgel mondani. Itt már valamely egytagu szavakból álló mondatot mondunk ki a gyermekek előtt előbb gyorsan, azután halkabban, hogy figyelmesekké tegyük őket arra, miként a mondatot nem

lehet egyszeri szájnnyitással kimondani. Vehetők p. e mondatok : A kés vág. A tú szúr. — Ezek kimondásánál arra utasítjuk a gyermekeket, hogy szánkra vigyázzanak, s vegyék számba, hányszor kelle azt megnyitnunk, míg a mondatot kimondtuk. Minden szájnnyitásra fölemelhetik kezöket vagy pedig egy vonást csinálhatnak palatáblájokra. E tekintetben igen kevés fáradsággal útba lehet öket vezetni. Midőn már meg tudják számítani, hogy hány szájnnyitással mondatott ki egyik vagy másik mondat; akkor megmondjuk, hogy a mondat szavakból áll, és pedig anynyi szó van benne, ahány szájnnyitásra azt kimondani lehet. — Hogy az oktatást érzékeltetővé tegyük, a fölvevett mondatot egyenes vonallal jegyezzük meg a táblán; e vonalra írjuk a mondatot s észrevetetjük, hogy az írásban is több részből áll a mondat, anynyiból t. i. ahány szót magában foglal. Figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy a huzott vonalat is részekre lehet osztani aszerént, amint azt a szavak száma kívánja. A vonalnak részekre osztását rövid keresztvonások vagy törlések által eszközöljük. Ettől kezdve minden mondatot anynyi vonallal jegyeztetünk a táblára, ahány szóból az áll. — A gyakorlatba végre többtagu szavakból álló mondatokat is fölvehetünk, hogy a gyermekek a szavak fölismerésében annál nagyobb ügyességre jussanak. Fölvehetőek p. e mondatok: Az olló éles. A fűrész vág. s t. ef.

II. rész. *Görbe-vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal.* Megismertetendők : a domboru vonalak ($\smile$ = fölfelé-, $\frown$ = lefelé-, (= balra-,) = jobbra-domborodó vonal); a gyűrű- vagy körvonal = $\bigcirc$; a hosszudak kör vagy tojásidomok $\bigcirc$ $\bigcirc$ $\bigcirc$; a félkörök = $\frown$ $\smile$ ( ) ( ); a kigyóvonal = $\int$ $\backslash$ $\sim$ $\sim$ $\sim$; a csigavonal = $\ominus$. Mindezen vonalakat szemléltetés után ismertetjük meg. E gyakorlatban elég a tojásidomokig haladni. A többit a következő gya-

korlatra hagyhatjuk. — Az oktatásnak vázlata következő :

A kenyértészta a meleg kemencében földomborodik és megstül. A kenyér domboru. Domboruságát le is lehet rajzolni így : . E vonal a kenyérnek domboruságát ábrázolhatja, tehát domboru vonalnak nevezhető. Mit lehet még domboru vonallal leábrázolni? (A kés élét, a pince boltozatát stb.) A domboru vonalak különfélék.

Ime, itt egy drótból (huzalból) készült karika. Ezt másként gyűrűnek is nevezhetjük. A gyűrűt is le lehet rajzolni, így : . E vonal a gyűrűt ábrázolja; azért gyűrűvonalnak nevezzük. A gyűrűvonalat körvonalnak vagy egyszerűen körnek is lehet nevezni, mert ime e pontot, melyet a táblára csináltunk, körül lehet vele venni.

E karika most kerek, de ha két oldalról összenyomom, hosszukás kerekiséget nyer. Ily alakban is lerajzolhatom, így : . E vonalat hosszudad körnek nevezhetjük. A tojásnak épily alakja van, mint e hosszudad körnek, azért e kört tojásalaknak vagy tojásidomnak is nevezhetem. A tojásidomot különféle helyzetben rajzolhatom.

E vonalak huzásában oly módon kell a gyermekeket gyakorolnunk, hogy azokat ne csak balról jobbra, hanem jobbról balra is megtanulják huzni. Hogy a foglalkozás érdekes legyen, mihelyt valamely görbe vonalat ismernek, azt azonnal holmi egyszerű tárgyak lerajzolására alkalmazzuk.

6. Előgyakorlat.

A ruhafélék szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A szótag.* Oly mondatot veszünk, melyben többtagu szavak is vannak. Ezen észrevetjük, hogy némely szavak kimondása alatt szánk állását többször is

változtatjuk. Megmondjuk, hogy ahányszor valamely szónak kimondása alatt szánk mozdul, anynyi szótagból áll a szó. Odauljuk a gyermekeket, hogy míg például e mondatot : ez uj ing, kimondjuk, figyeljenek szánk állására, s minden szónál mondják meg, hogy csak egyszer változott-e az vagy többször is? Az egyes szavakat hal- kan mondjuk ki, s mindenik után elhallgatunk, hogy a gyermekektől kikérdezzük, vajjon hányszor mozdult szánk a kimondás alatt? Ha ez a főnebbi mondattal meg- történt, akkor oly mondatot veszünk föl, amelyben két- tagu szó is van, például ezt : ez uj köntös. A gyermekek észre fogják venni, hogy a köntös szó kimondásánál kétszer mozdult szánk, s eszerént kitalálják, hogy e szó- ban két tag van. Gyakorlatul mármost az eddig megis- mertetett szemléleti tárgyak neveit mondogatjuk vagy mondattatjuk ki, s föltaalátjuk, hogy hány tagból áll mindegyik. Ha így az egyes szavaknak tagokra való bontásuk biztosan megy, megmutatjuk, hogy a mondat helyett huzott vonalon is ki lehet jelölni azt, hány tagból áll minden szó. Evégből fölveszszük például e mondatot : Az olló éles. A mondat helyett fekvő-vonalat húzunk a táblára; azután elválasztatjuk egymástól a szavakat, s ezt a vonalon törlés vagy keresztülvágás által kijelöljük; végre szótagokra bontatjuk a szavakat, s ezt ismét uj — de az előbbieknél rövidebb — törlések vagy ismét keresz- tülvágások által jelöljük ki. Ily eljárás által érzékeltetővé teszszük a gyakorlatot.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Egy tojás- idomtot rajzolok a táblára; ez idomból azután egy részt (a felét t. i.) eltörlök. Menynyi maradt még meg a nyomott körből? (A fele). E megmaradt részt félkörnek nevez- zük. A félkör különféle helyzetben lehet. Ugyanis: lehet a félkör fölfelé-, lefelé-, jobbra- és balranyiló.

Láttatok-e már kigyót? — Hát azt vajjon ki látta, hogyan csuszik a kigyó? — Nézzétek, lerajzolom a kigyó

járását! A kigyó így megy : . E vonás a kigyó járását ábrázolja; tehát kigyóvonásnak nevezhetjük. Rajzoljatok fölfelé kigyódzó vonást! — Most lefelé kigyódzót! — Jobbra kigyódzót! — Balra kigyódzót!

Láttatok-e már vizet hullámozni? — Vajjon lerajzolhatnám-e ily (—) vonallal a hullámozó víz felszínét? (Nem.) Mikor van a víz felszíne ily állásban? (Midőn a víz nyugodt). Hát ezen vonal () ábrázolhatja-e a hullámozó víznek felszínét? (Igen is). Mit ábrázolhat e vonal? (A hullámozó víz felszínét). E vonalat tehát hullámvonalnak fogjuk nevezni.

Ime egy csigaház! Le lehetne-e ezt rajzolni? — Rajzoljuk tehát le! . Mit ábrázol e most rajzolt vonal? — Miként fogjuk tehát nevezhetni? (Csigavonalnak.)

7. Előgyakorlat.

Az eledelek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A hang.* A tanultak ismétlése után a szótagoknak hangokra való szétbontását vesszük. Evégre oly mondatokat választunk, amelyeknek szavai könnyen kiejthető hangokból állanak, hogy a gyermekek képesek legyenek az egyes szótagok hangjait nagyobb főnkadás nélkül elkülöníteni. Nehézséget okoznának például a gyermeknek oly szavak, melyekben gy, h, j, ly, ny és ty fordulnak elő. Mihelyt azonban az első nehézség el van hárítva, nehezebb kiejtésű hangok is vehetők. Az eljárás következő lehet: Észrevetjük, hogy az asztal, tábla, ablak, ha megkopogtatjuk, hangot adnak. Hangot ad a papír is, midőn szétszakítjuk; a vászon, ha hasítjuk; a kés, ha pengetjük. Azután kérdezhetjük: Mi a báránynak, a libának, a csirkének, a kutyának hangja? Hangot ad a kis gyermek is, mikor sir, és hangot adunk mi is,

mikor beszélünk. Kérdezzük vajjon hangot adunk-e akkor is, midőn p. e mondatot kimondjuk : A turó után almát eszünk? — Hát akkor hangot mondunk-e, midőn e mondatból az első szót mondjuk ki, így : a? — Megjegyeztetjük, hogy ez egy hang; azután kérdezzük, vajjon hallják-e ugyane hangot, midőn a negyedik szónak első tagját (al) mondjuk ki? És csak egyedül hallják? A gyermekek észreveendik, hogy az *a* hang után még más hang is van. Hogy ebben méginkább bizonyosak legyenek, mondjuk ki a szótagot még egyszer, és pedig úgy, hogy minden hangot hosszabb ideig hangoztassunk p. a . . . . . l . . . . . — Ugyanezt tetetjük a gyermekekkel is; midőn azonban az *a* hangot már kimondották, szakítsuk őket félbe, kérdezvén, vajjon hang-e már az, amit kimondottak. Ezuton föltalálандják, hogy e szótagban : *al*, két hang van. Ezután a hangok szétbontása olyformán gyakoroltatik, hogy előbb a szótagnak főhangját mondjuk ki, azután egyenkint mellékeljük ehhez a többi hangokat. Mihelyt így a legelső mondat hangokra van bontva, a táblára vonalat húzunk, s ezt a szavak és tagok, végre a hangok szerént szétosztjuk. Ez utóbbi gyakorlat által megszokja a gyermek a szó hangjainak számára ügyelni s így a helyesírásra készítetik elő.

II. rész. *Betűrészek utánképezése. Vonalhuzás a levegőben. Rajzolás.* Amellett, hogy egyszerű alakok képezése által a gyermekek keze ügyesedik; mármost a betűalakok elemeinek utánképezésében is gyakorolni kell őket. A vonalaknak, melyeket fölveszünk, nevet is kell adnunk. Ezt pedig vagy úgy eszközöljük, mint a görbe-vonalaknál tettük, vagy pedig úgy, hogy leírjuk a vonalat s azután alkalmas nevet találtatunk reá. E gyakorlatnál fölvehetjük p. a rövid Λ , és hosszú Λ szigonyvonalat. E vonalat előbb magányosan kísértsek meg a gyermekek utánképezni, azután egymással többet összekapcsolva,

így: *l l l l*, *l l l l*. Azután vehetjük a rövid *l* és hosszú *l* függő horogvonást előbb magányosan, majd összekapcsolva, így: *uuu*, *lll*. Hogy a levegőben való vonalhuzás is ugyanez alakokkal foglalkozik, magától is érthető.

8. Előgyakorlat.

Az italok szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A fő- és mellékhang.* Midőn már a gyermekek a nehezebb kiejtésű hangokból álló mondatokat is elég biztosan föl tudják bontani, a fő- és mellékhangok megismertetése következik. (A magán- és mássalhangzó elnevezés nem illetheti a hangokat, hanem szoros értelemben csupán a betűket.) Evégből fölveszszük p. e mondatot: Ez édes must. Miután a fölvelt mondatot szavak-, tagok- és hangokra szétbontattuk, a főhangokat tisztább és erősebb hangok által különböztetjük meg a mellékhangoktól. Kérdezzük: Hány szó van a fölvelt mondatban? — Melyik az első, a második, a harmadik szó? — Hány tagból áll az első, a második, a harmadik szó? — Hány hang van mindegyik tagban? — Mondjátok ki az első szót húzva! (E. . . z. . .). Mondjátok ki az első hangot magányosan! — Lehet-e így is könnyen és főnhangon kimondani? (Igen). Mondjátok ki a második hangot! — Ki lehet-e ezen hangot is oly könnyen, tisztán és főnhangon mondani? (Nem). Mondjátok ki a második szót! — Mely hangokat lehet e szóból könnyen és főnhangon kimondani? (Az *é* és *e* hangokat). Mely hangok vannak még az *é*-n és *e*-n kívül e szóban édes? (A *d* és *s* hangok). Ki lehet-e ezeket is oly tisztán és főnhangon mondani? (Nem). Melyik a harmadik szó? (Must). Mondjátok ki e szót hangonkint! (M. . . u. . . s. . . t. . .) Melyik han-

got lehetett benne legtisztábban és legfőntebb hangon kimondani? (Az *u* hangot). — Midőn így az egész mondat szét van bontva, megmondjuk, hogy azon hangok, melyeket tisztán, könnyen és főnhangon lehet kimondani, főhangok; azok pedig, melyeket oly tisztán, könnyen és főnhangon nem lehet kimondani, mellékhangok. Ezt meg kell a gyermekeknek jegyezniök, s ha ez megvan, számos mondatban a főhangoknak a mellékhangoktól való elkülönítését gyakoroltatjuk.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Az előbbi gyakorlatban kijelölt módon itt már az álló horogvonást veszszük föl előbb magányosan : *γ*, azután kapcsolatban : *mm*. Így a kigyóvonást is, előbb : *∩*, azután : *∩∩∩*. Emellett folytattatik a vonalhuzás a levegőben és egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal.

9. Előgyakorlat.

A konyhaeszközök szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok szétbontása szavak-, tagok- és hangokra. A fő- és mellékhangok fölismertetése.* A hangoztatásnak utolsó előgyakorlatainál főleg arra legyen gondunk, hogy a gyermek a szóbeszédnek minden hangját tisztán és helyesen tanulja kimondani. Azokat, kiknek kiejtésök hibás, türelmesen gyakoroljuk az illető hangok kiejtésében. A fölvetett mondatokat előbb mondassuk ki hangonkint, p. A... k... é... s... e... k... é... l... e... s... e... k... — A... b... ö... g... r... é... k... k... i... cs... i... ny... e... k... — A... t... á... ny... é... r... l... a... p... o... s... . Azután kerestessük ki a fő- és mellékhangokat.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Fölveszszük

még e gyakorlatban a rövid : $\int$, és a hosszú $\int \int$ kötött vonalakat és a horgacsokat vagy csokorvonásokat : ~

o. Gyakoroltatjuk a vonalhuzást a levegőben s egyszerű alakok rajzolását.

10. Előgyakorlat.

Az emberkor és embernem szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* A mondatoknak hangokra való bontását, a fő- és mellékhangoknak fölismerését, a tiszta hangoztatást (hangonkint való kiejtést) gyakoroltatván, a még netalán mutatkozó hiányokat türelmesen egyengetjük ki.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Az írásnak utolsó előgyakorlatában arról szerzünk magunknak meggyőződést, vajjon ismerik-e a gyermekek a fölvetett vonalakat s képesek-e az előírottakat meglehetősen utánképezni vagy a megnevezetteket elég biztosan leírni?

Átnézet.

A hangoztatási előgyakorlatok által azt kell elérnünk hogy a gyermekek képesek legyenek a mondatokat szavakra, a szavakat tagokra, a tagokat pedig hangokra bontani; a fő- és mellékhangokat fölismerni s egyes szavakat vagy mondatokat hangonkint tisztán kiejteni. Evégből lassankint a következőket kell megértetnünk és megjegyeztetnünk : „Ha valamely tárgyról valamit mondunk, mondat származik. Amit a mondatból egy szájnyitásra kimondunk, az szó. A mondat szavakból áll. Amit

a szóból egyszeri szájozdítással mondhatunk ki, az szótag. A szó tagokból áll. A szótagok hangokból állanak. Amely hangot tisztán és könnyen lehet kimondani, az főhang, péld. i, ó, a. Amely hangot nem lehet könnyen és tisztán kimondani, az mellékhang, péld. r, n, m, l, p.

Az írási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a vonalak megnevezése- s képezésében kellő ügyességre jussanak. Evégből megismertetjük őket a fekvő, álló, egyenközü, dült, vékony, vastag, domboru, gyűrű- v. kör-, nyomott gyűrű-, csiga-, kigyó-, hullám-, szigony-, horog-, kötött és csokorvonalakkal.

Némelyek fölösleges, sőt tévesztett dolognak tartják már az előgyakorlatokban kifejteni a mondatnak, szónak, szótagnak fogalmát. Ezek előbb a hang fogalmával ismertetik meg tanítványaikat; a legelső egytagu szónál azután, mely előjön, a szó fogalmát fejtik ki; majd az első előjövő többtagu szónál a szótagnak, végre az írott vagy olvasott mondatnak fogalmát ismertetik meg. Az előadott mód azonban mindenkit meggyőzhet arról, hogy a mondatot, szavakat, tagokat, fő- és mellékhangokat már az irvaolvasás előgyakorlataiban is könnyű a gyermekkel megismertetni; csak kevéssel több gyakorlottság kell ehhez, mint amahhoz.

b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése.

Ha már a gyermekek az irvaolvasásra előkészítettek, e tárgy a szemléltető gyakorlatoktól különválasztatik, s számára külön tanórák jelöltetnek ki.

Előbb az írottalaku magánhangzókat ismertetjük meg. A nyomott-alakuakra csak akkor kerül a sor, midőn amazokat már begyakorolták a gyermekek. Ezt azért tesszük így, mivel a nyomott-alakuakat ugy sem alkalmazhatnók addig, míg az első mássalhangzót is meg nem

ismertettük, ellenben az írott alakok folytonos alkalmazást lelnek az írási gyakorlatokban.

Vannak, kik a kisbetűket előbb írásilag veszik föl, s csak azután térnek a nyomott alakok ismertetésére; ez azonban fölösleges. Ha az előgyakorlatokat jól vezettük, tanítványaink egyidőben is képesek lesznek az írott és nyomott betűt megtanulni. Hisz kisbetűinknek írott és nyomott alakja közt alig van különbség. Különben a változatosság elve is azt ajánlja, hogy az írott és nyomott betűk olvastatását egyideűleg vegyük. Kivételt e tekintetben, a már előadott okból, csupán a magánhangzók képeznek.

Mielőtt valamely hang leírása módját megmutatnók, azt kell a gyermekek által fölfogatnunk, hogy a hangokat épen úgy le lehet rajzolni, mint a tárgyakat. Amint p. ez alak : λ az ollót, ez : $\int$ a kardot, emez pedig : a szeműveget ábrázolja s juttatja eszünkbe, úgy vannak alakok, melyek egyes hangokat juttatnak eszünkbe. Azután megjegyeztetjük, hogy az oly alakokat, melyek tárgyakat juttatnak eszünkbe, ábráknek vagy képeknek —, oly alakokat pedig, melyek hangokat jelölnek, betűknek nevezünk. Ha pedig a hangról és betűről már fogalmat szereztek a tanulók, valamely élénk elbeszélés által kedvet kell bennök az írás és olvasás tanulásához költetnünk. E kedvet az egész oktatás folyama alatt fön kell tartanunk, sőt élesztetnünk; erre pedig legbiztosabb eszközök az érdekes, eleven s mégis mesterkéetlen tanításmódor.

Az egyes írott alakok magánhangzók megismertetésében következő tanmenetet tartunk :

1. *Ismétlés.* Mielőtt új betűt ismertetnénk meg, a már megismertekkel ismétlő gyakorlatot veszünk, hogy meggyőződjtünk, vajjon helyén van-e már valamely új betűt fölvenni. Ezen ismétlő gyakorlat abból áll, hogy egy-

szer mi irunk a táblára valamely ismert betűt, s ennek hangját kimondatjuk, részeit megneveztetjük; másszor a gyermekek által iratjuk le az általunk kimondott hangokat; végre egyes szavakat vagy mondatokat veszünk föl, ezeket hangjaikra bontatjuk, az ismert hangokat leiratjuk, az ismeretlenek helyett rövid vonásokat vagy pontokat csináltatunk.

2. *Szemléltetés.* Ez abból áll, hogy a megismertetendő betűt a gyermekek szemei előtt részenként hozzuk létre, s az egyes betűrészeket általuk megneveztetjük.

3. *Betűírás.* A szemléltetett betűt utánképeztetjük s a gyermekeket annak írásában gyakoroljuk. Ezen gyakorlatnál az ütenymód alkalmazandó, és pedig úgy, hogy kezdetben a részeket nevezzük meg, azután egyszerű vezényszóra iratunk. A fölvetett betűt mindaddig iratjuk, míg azt végre a gyermekek legnagyobb része meg lehetőszen írja.

4. *Alkalmazás.* A megismertetett betűt egyes szavak és mondatok kiírására alkalmazzuk. E gyakorlatnál szavak vagy mondatok vétetnek föl, melyekben egyebek közt a legujabban megismertetett betűnek hangja is előfordul. A fölvetett szó vagy mondat hangokra bontatván betűkkel és vonásokkal iratik le.

A hosszú magánhangzók mindig az illető röviddek után ismertetendők meg, s az alkalmazásnál különös gond fordítandó arra, hogy a rövid és hosszú hangokat illető jegyeikkel jelöljék a gyermekek.

E legelső írási gyakorlatokhoz a tanulók palatábláit elő kell készítenünk. Ez abból áll, hogy valamely hegyes eszközzel minden táblára két-két egyenköztü vonalat karcolunk. Ezek közül azután az egyiket alsónak, a másikat pedig felsőnek neveztetjük.

Kezelésminta az írott magánhangzók ismertetéséhez.

Az o- és ó-nak ismertetése.

1. *Ismétlés.* Leírom, gyermekeim, azon betűt, melyet utóljára tanultatok. (Egy *ü*-t írunk a táblára.) Mondjátok ki e betű hangját! — Milyen betű hangja? Ferenc! — Mely vonásokból áll az *ü* betű? (Két összekapcsolt *i*-ből.) Írjátok le mindnyájan e betűt! — Írjátok azt is le, amelynek hangját most ki fogom mondani! Tehát: *ü*. Mely betűt fogtok kiírni? — Mely vonásokból áll az *ú*? — Most írjátok le az *ü*-t! Miként fogjátok ezt leírni? — Írjuk most ezt le: A kocsis útra készül. Mit fogunk leírni? *Antal!* — Melyik szót kellene legelőbb leírni? (Az *a* szót.) Hány hangból áll e szó? — Le tudjátok-e már e hangot írni? (Nem.) Mit fogtok tehát helyette csinálni? (Egy vonást vagy pontot.) Melyik a mondatnak második szava? (kocsis.) Hány tagu szó ez? — Melyik az első tag? — Mondjátok ki e tagot hangonkint! — Le tudnátok-e e hangok valamelyikét írni? (Nem.) Helyettök tehát két vonást csinálunk. — Van-e a szó második tagjában oly hang, melynek betűjét már ismeritek? (Az *i*.) Mely hang van azonban az *i* előtt? — Ehelyett vonást csinálunk. S most következik az *i*. Hosszan hangzik-e a kocsis szóban az *i* vagy röviden? — Milyen *i*-t fogtok tehát írni? (Rövidet.) Le van-e már az egész szó írva? — Mi van még hátra? — A *s* hang helyett vonást húzunk. — Mely hanggal kezdődik a harmadik szó? (Az *ü*-vel.) Írjuk le e hangot! Milyen *u*-t fogunk azonban írni? (Hosszut.) S miért? (Mert e szóban *ú* tr a hosszán hangzik az *u*.) Mely hang következik az *ü* után? — Ehelyett mit csinálunk? — Hány hang van még a szóból hátra? — Le tudjátok-e valamelyiket írni? — Még két vonást fogunk tehát csinálni. — Mondjátok ki az utolsó szót! — E szót hangon-

kint fogom kimondani, s ti mindegyik hangnál mondjátok meg, mit csináltok? (A mondat mármost így álland a táblán : — — — — i — ú — — — — — — — ü —). Találtatok-e e mondatban oly főhangokat, melyeket még le nem tudtok írni? — S melyek e hangok? (Az o, a és é). Tudom szeretnétek e hangok leírását is megtanulni. Vigyázzatok tehát! Az egyiket mindjárt megtanulhatjátok.

2. *Szemléltetés.* Az alsó vonaltól a felső felé egy jobbradült vékony-vonást húzok. — Mit húztam most? — Honnét kezdtem e vékony-vonást? — Elhúztam-e e vékony-vonást egészen a felső vonalig? (Nem.) Huzzatok ti is ily vékony-vonást táblátokra! Honnét fogjátok kezdeni? Merre huzzátok? — Tehát huzzátok: Föl! — Mily vonás van most táblátokon? (Egy jobbradült vékony vonás). Van-e ily vonás az iskolatáblán is? (Igenis). E vonáshoz jobbról egy körvonást (körvonás alatt az írásban mindig a jobbradült nyomott-kört értethetjük) függesztek. — Mit függesztettem a vékony-vonáshoz? — Nézzétek, meddig terjed a körvonás? (Az alsó vonaltól a felsőig.) Mármost csináljatok ti is egy körvonást a táblátokon levő vékony-vonás mellé! Vigyázzatok, megmutatom, hogyan tegyetek. Palavesszőtöket helyeztétek a vékony-vonásnak felső végére, innét lefelé tartva az alsó vonalig, s most fölfelé tartva a felső vonalig kerítsétek a vonást, végre hajtsátok le balra, s egyesítsétek a körvonásnak végeit. Hova fogjátok hát palavesszőtöket helyezni? — S merre tartatok innét? — Meddig kerekítitek a vonást? — Hát fölfelé meddig kerekítitek? — Merre hajtjátok le a vonást? — Melyik oldalon kell tehát a körvonás végeinek egyesülniök? — Csináljátok egyszerre! Kezdjük: Le! Fölkeríteni! Lehajtani! — Mi van most már táblátokon? (Egy vékony-vonás, s ehhez jobbról a két vonal között egy körvonás függesztve.) Ugyane vonások vannak az iskolatáblán is; hanem vigyázzatok csak, még valamit csinállok ide. A körvonás jobb oldalának felső részére egy

csokorvonást csinálók. Mit csináltam? — S hova csináltam a csokorvonást? — Csináljatok ti is táblátokon a körvonásnak jobb oldalára ily csokorvonást! — Mit kell csinálnotok, Péter!? — S hova kell a csokorvonást csinálnotok? — Lássátok, egygyel megint több hangot tudtok leírni. Amit most leirtunk, az az *o* hangnak képe, betűje. Melyik hangnak betűje ez? — De hadd halljam, meg tudjátok-e e betűnek részeit nevezni? — Mondd el hát, Miska, melyek az *o*-nak részei? (Egy vékony jobbra-dült vonás, ennek jobbán egy körvonás, fölül jobbról csokorvonással). Nevezd meg te is, János, az *o*-nak részeit! — Le tudjátok-e mármost az *o*-t írni? — De ha az *o*-t le akarjátok írni, mit kell legelőbb csinálnotok? — hát azután? — és mit utóljára? — A táblára majd még egy *o*-t írok, hanem, Feri, mondd el, mily vonásokat kell csinálnom. — Most pedig irjatok ti még egy *o*-t táblátokra. Kezdjük! *O!* — Körvonás! — Csokor!

3. *Betiírás.* Az *o*-t már le tudjátok írni, s mármost irtok egynehányat, hogy azokat mennél szebben tudjátok leírni. Kezdjük tehát! *O!* — Kör! — Csokor! — Emeljétek föl táblátokat; hadd lássam, jól irtátok-e? — (Akik hibásan irták a betűt, azok gondosan utbavezettetnek.) — S most irjatok még egyet! Kezdjük! *sat.* No még egyet! Kezdjük! *sat.* — Most azonban próbáljunk egymásután több *o*-t is írni. A csokorvonásból mindig a következő betűt kezdjétek! Kezdjük! *O!* — Kör! — Csokor! — *O!* — Kör! — Csokor! — *O!* — Kör! — Csokor! s i. t. — Látom jól megy; hanem bezzeg ezentul nem mondom ám meg a vonásnak nevét, Vigyázzatok! Kezdjük! *O!* — Le! — Föl! — Le! — Csokor! — *O!* — Le! — Föl! — Le! — Csokor! s i. t. Mostmár megnézem, ki tudott legszebb *o*-kat csinálni.

4. *Alkalmazás.* Ime, még most is itt van a táblán, amit e mondatból: A kocsis utra készül — le tudtatok írni; hanem azóta megint tanultatok egy betűt. Irjuk hát

ezt is a mondatba, saját helyére! Jer ki, Antal, s mutasd meg hova kell az *o*-t írunk? — Melyik is azon szó, melyben az *o* előfordul? (Kocsis). Ki tudna még oly szót mondani, melyben az *o* hang is előjön? — Mondj te, Ferenc! (Csont). Irjuk le e szót! (— *o* — —). Irjuk le ezt is: orvos! Melyik az első hang? a második? a harmadik? sat. Irjuk le e hangokat egyenkint! (*o* — — *o* —). Mondjátok még oly szavat, melyben az *o* előjön! — — — Nos, mivel hajtja a kocsis a lovakat! (ostorral). Irjuk hát e szót is le: ostor! (*o* — — *o* —). Irjuk mármost ezt le: Imre olvasni tanul. Melyik hangot kell először leírunk! (Az *i*-t). És azután? — Hát azután? s i. t. Irjuk hát le! (*i* — — — *o* — — — — *i* — — — *u* —). — Örülhettek, gyermekeim, hogy egy bettivel megint többet tudtok írni.

Az ó-nak ismertetése. Ha azt mondom: A lovasz lóra ül — halljátok-e e mondatban az *o* hangot? — S hány-szor halljátok e hangot? (Kétszer). Melyek azon szavak, melyekben az *o* is hallatszik? (Lovász, lóra). Hány tagu szavak ezek? — S melyik tagokban fordul elő *o* hang? (Az első tagokban). Vigyázzatok, majd kimondom mindkét szót, s mondjátok meg találtok-e az első tagok közt különiséget? — — Látom nem vettétek észre a különiséget; de csak vigyázzatok, mindjárt észre fogjátok azt venni. Halljátok csak! Ha azt mondom: *lo*, azután meg: *ló*, mely hangokat mondtam mind a kétszer? — Mi különiség van mégis az *o* hangok között? (Az első gyorsan vagyis röviden, a második pedig nyújtva vagyis hosszasan mondatik ki.) Meg kell-e ezen különiséget az írásban is tartanunk? (Igen is). S most emlékezzetek vissza, mi által különböztettük meg az írásban az *ü* hangot az *u*-tól? (Vessző vagy ékezet által). Ugyanez által fogjuk az *ó*-t is az *o*-tól megkülönböztetni. Miként fogjuk hát a lovasz szóban az *o* hangot írni? (Ékezet nélkül). És a lóra szóban? (Ékezettel.) Irjuk hát le a mondatot!

(— o — — — — ó — — ü—). Néhány szót fogunk mármost írni, hanem jól vigyázzatok, hol kell rövid és hol hosszú ó-t írnotok. (Ólló, sarló, holló, ól, tócsa, csont, fakó). Majd meglátom, meg fogjátok-e a rövid és hosszú o hangot mindig különböztetni.

Átnézet.

A betűíratásnál az ütenymódot alkalmazom, mert tapasztalás győzött meg annak célszerűségéről. Vezényszavakul azonban nem aszár az egy-, kettő-, hármat, hanem a rövidebb le-, föl-, ki-t használom; mivel ezek sokkal irányadóbbak a még különben is gyenge tanulókra nézve.

Azon elvet, hogy a helyesírási oktatást idejekorán kezdjük, amint kell, már a magánhangzók ismertetésénél alkalmazom. Névszerűen a leírandó szavakat azért bontatom hangokra, s a hangokat azért mondom ki egyenként azon rendben, melyben a szóban előfordulnak, hogy a gyermek hozzászokjék írásánál a hangok egymásutánjára figyelni. A rövid és hosszú hangzók fölismertetésére és alkalmazására is helyesírási szempontból fordítok kiválóbb gondot.

A nyomottalakú magánhangzók.

Az egyes nyomottalakú magánhangzók megismertetésében következő tanmenetet tartunk:

1. *Ismétlés.* Ez abból áll, hogy a már ismert betűk közül majd az egyiket majd a másikat mondatjuk ki a falitáblán; majd a gyermek kezébe adjuk a mutató-pál-cát s megkivánjuk, hogy az általunk kimondott hangoknak betűit egymás után mutassa meg; majd végre az

egyres betűknek részeit neveztetjük meg. E gyakorlatoknál az Ábécés-könyvek már jó szolgálatot tehetnek, de nem épen nélkülözhetlenek.

2. *Szemléltetés.* Ez úgy eszközöltetik, mint az írott alaknál.

3. *Begyakorlás.* Ez abból áll, hogy a megismertetett betűnek részeit megneveztetjük; a betűt a falitáblán vagy Ábécés-könyvben fölkeresztetjük; a gyermekeknek egy-egy darab nyomtatványt adunk s azon a tanult betűt írónnal mindenütt kitörültetjük.

A betűknek valamely nyomtatványdarabon való fölkeresztetése és kitörültetése nem csak azért hasznos, mert ezután a gyermek az egyes betű alakjait jól megjegyzi magának, hanem azért is, mivel a kezdők folytonos elfoglalására a vonalrajzoláson kívül ez adja a legelső és legkönnyebb módot.

Hogy az egyes magánhangzók szemléltetése és íratása megkönnyíttessék, álljanak itt a következők!

A magánhangzók részei, és az azok íratásánál használható vezényszavak:

Az *i.*

Írott alakban: Az alsó-vonaltól a felsőig jobbradült vékony-vonás, ennek felső végétől az alsó-vonalig függő horogvonás. (A vonásokra nézve általában meg kell jegyeztetni, hogy azok kevésbé jobbradülten irandók; a horogvonásokról pedig, hogy ezek szára mindig vastag, horga pedig vékony). A horogvonás szára fölött pont.

Nyomott alakban: Rövid álló vastagvonás, fölötte pont.

Írtványírási vezényszavak: Dültvonás! Horogvonás! Elég! (vagy: ki!) Pont! — Később: I! Le! Elég! Pont!

Az í.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint az *i*, csak hogy a pont helyett vesszővel bír.

Az u.

Irott al. A két vonal között egy dült vonás és két összekapcsolt függő horogvonás.

Nyomott al. Két rövid és vastag állóvonás, alul vékony ívvonallal összekötve.

Ütenyír. vezénysz. Dültvonás! Horogvonás! Horogvonás! Elég! Később : U! Le! Föl! Le! Ki!

Az ú.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint az *ü*, csak hogy fölül a két vastag-vonás között vesszővel bír.

Ütenyír. vezénysz. Ú! Le! Föl! Le! Elég! Vessző! (vagy : Ék!)

Az ü.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint az *u*, csak hogy fölül, a két vastagvonás között, két pontja van.

Ütenyír. vez. Ü! Le! Föl! Le! Elég! Két pont!

Az ü.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint az *ü*, csak hogy a pontok helyett kettős éke van.

Az o.

Irott al. Az alsó-vonaltól a felső felé egy jobbradtlít vékony vonás, ennek jobbján a két vonal közt egy körvonás, ennek pedig felső részén jobbról csokorvonás. (A

körvonás elnevezés alatt az írásban mindig a jobbra-
dült nyomottkört lehet értetni, melynek baloldala vastag,
jobboldala pedig vékony).

Nyomott al. Egy körvonal, mely jobb- és baloldalán
vastag, alul és fölül pedig vékony.

Ütenyír. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Csokor! —
O! Le! Föl! Le! Csokor! (vagy : Elég!)

Az ó.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint az o, csak hogy
fölötte ékezet (vagy vessző) van.

Az ö.

Írásban és nyomtatásban egy o-ból áll, mely fölött
két pont van.

Áz ő.

Írás- és nyomtatásban egy o-ból áll, mely fölött két
ék (vagy vessző) van.

Az e.

Irott al. Egy rövid kötött vonás, melynek vastag-ága
horogvonásban végződik. (Általában meg lehet jegyez-
tetni, hogy a kötött vonásoknak első része vékony, lefelé
huzott része pedig vastag. Különben azon általános szá-
bálylyal is meg kell a gyermekeket ismertetni, hogy a
fölfelé huzott vonásoknak mindig vékonyaknak, a lefelé
huzottaknak pedig vastagoknak kell lenniök).

Nyom. al. Balról egy balradomborodó vastag ívvo-
nal, jobbról egy jobbradomborodó vastag ívonal a bal-
ról álló ívonal közepének irányában hirtelen elvágva s
vele fölül vékony ívvel, alul pedig vékony fekvő vonallal
összekötve.

Ütenyír. vezénysz. Kötött-vonás! Horog! (vagy :
Elég!) — E! Le! Elég!

Az é.

Írásban és nyomtatásban egy *e*-ből áll, mely fölött ékezet (vagy vessző) van.

Az a.

Irott. al. Az *o*-tól anynyiban különbözik, hogy nincs rajta csokor, hanem ehelyett a körnek jobboldalán a felső vonaltól az alsóig egy függő horogvonással bír.

Nyom. al. Áll egy pontból, ebből vékony-vonással jobbfelé lekerekített s alul kihajtott álló vastagvonásból és egy balradomborodó vastag ívönásból, mely balról a pont alatt az álló-vonással alul-fölül összekötetik.

Ütenyír. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Horog! Elég! — A! Le! Föl! Le! Le! Elég!

Az á.

Írás- és nyomtatásban egy *a*-ból áll, mely fölött ékezet van.

c) A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése.

Ha a főhangok betűit már nyomott alakban is megismerték a gyermekek, áttérünk a mellékhangok alakjainak ismertetésére. Ezeknél már összeveszszük az irott és nyomott alak ismertetését s az egyes betűk betanításánál következő tanmenetet tartunk :

1. *Ismétlés.* Az ismétlési gyakorlatnál összekötjük az írást s ennek olvastatását a nyomott betűk olvastatásával; kiolvastatunk p. néhány szót, az olvasott szavakat a táblára leiratjuk, a leirottakat elolvastatjuk, majd újabb szót vagy mondatot írunk v. iratunk a táblára, s miután ezt is kiolvastattuk, fölkeresztetjük a falitáblán vagy az Ábécés-könyvben, s i. t.

2. *Az írott alak szemléltetése.* Ha az ismétlőgyakorlatból meggyőződünk, hogy az utóbbi leckét magukévá tették a gyermekek, akkor oly mondatot veszünk föl, melyben a megismertetendő betűnek hangja is előfordul. Hacsak lehetséges, csupán ez egy hangnak betűje legyen a mondatban ismeretlen. A fölvelt mondatot hangokra bontva betűnkint leiratjuk; azon hang helyét, melynek betűjét épen meg akarjuk mutatni, rövid vonással vagy egy ponttal pótoljuk. Ezután a fölvelt hangnak betűjét részenként szemléltetjük úgy, mint ezt a főhangoknál tettük.

3. *Írás.* Ez úgy vezetetik, mint a magánhangzóknál.

4. *Alkalmazás.* A megismertetett betűt szavak és mondatok írására alkalmazzuk. Egyszer mi írunk a táblára valamely szót, s ezt azután kiolvastatjuk; másszor a gyermekekkel találtatunk oly szót, melyben az ujonan vett hang előfordul, s e szót leiratjuk. Első eljárás által a szavak olvasásában, utóbbi által pedig a szavak kiírásában v. helyesírásban gyakoroljuk a gyermekeket. A hasonhangzatu szavakat gondosan vonjuk be mindentűt a gyakorlatba, hogy azoknak hibátlan kiírását idejénkorán megtanulják a növendékek; ilyenek p. rút, rúd; rák, rág; s t. ef. A szavak választásában bizonyos módszertani rendet tartunk; így előbb kéthangu szavakat választunk s ezek közül is legelőbb azokat, melyekben a főhang elül áll, mert ezekben a mellékhang tisztábban és könnyebben hangoztatható; a kéthangu szavak után három-hanguakat s i. t. vehetünk. E menetrendet kijelölhetik következő szavak: ás, se; más, sem, est, órs; sért, prés, test, sróf; rétes, lusta.

5. *A nyomott alak szemléltetése.* Ez úgy eszközöltetik, miként a főhangoknál előadatott.

6. *Olvasás.* A nyomott alakban is megismertetett betűt előbb szavakba, azután mondatokba szövötten olvas-

tatjuk. A falitábla vagy az Ábécés-könyv illető gyakorlatának első átolvastatása közben a gyermekek előtt értetlen szavakat megmagyarázzuk; errenézve azonban meg kell jegyezmem, hogy elhamarkodott s hálátlan munka volna a gyenge gyermekeket a szavak fogalomfejtésével kínozni; ehelyett az illető szót legtöbbszörre mondatba szőjük; p. (Úr) Láttál-e már urat? — Milyen ruhában járnak az urak? — (Ár) Ki használja az árat? — A ruhák árát mivel szoktuk kifizetni? — (Ér) Mutass egy eret kezeden! Az olyan keskeny folyóvizet, melyet át lehet lépni, szintén érnek nevezük, s i. t. — A kiolvasott szavakat többszörre le is iratjuk.

Példaul az *r* ismertetésénél előbb egy szót vagy — mi jobb — egy mondatot veszünk föl, melyben az *r* hang meglegyen. A dolog mindenestre érdekessé válik, ha a fölvelt szót vagy mondatot valamely elbeszélésbe szőjük. Legyen p. e mondat: az ár szur. Mily könnyű egy rövid mesét mondani a vigyázatlan gyemokról, ki magát az árral megszurta, mert megfeledkezett arról, hogy az ár szur. A fölvelt mondatot szavakra, tagokra és hangokra bontjuk; leiratjuk a főhangokat, a mellékhangok helyét pedig rövid vonásokkal töltjük be, s lesz; a— á— —u—. Azután föltaláltatjuk azon mellékhangot, mely e mondatban kétszer is előfordul. Szemléltetjük annak irott alakját s gyakoroljuk a gyermekeket ez alaknak utánképezésében. Összekötjük a fölvelt első mellékhangot a főhangokkal, p. leirunk egy *i*-t s kérjük: Mi e betűnek hangja? — azután egy *r*-et irunk le s ismét kérjük: Hát ezen betűnek mi a hangja? — Hát ha az első betűvel összeirom, így: *ír*, hogyan fog e két betű együttvéve hangzani? — Majdmeg kimondunk valamely kéthangu szót s a gyermekekkel kitaláltatjuk s leiratjuk a megfelelő betűket. Így változtatva az eljárást fölveszszük körülbelül e szavakat: *ír, úr, úr, ár, ör, ér; rí, ró, rá; sir, zsír, ver, vér, túr, szúr, szür, csúr, kar, kár, rizs, rozs, rák, rab, rém,*

rőf, rügy, rud; árt, ért; kert, kard, kürt; ürge, imre, irma, kérdés. Szemléltetjük a nyomott alakot, azután átértünk a falitáblán való olvastatásra, s midőn már az olvasótáblán levő szavakat elég jól — és pedig összevissza is — olvassák a gyermekek, akkor az Abécés-könyvben is gyakoroltatjuk az olvasást.

Amint a gyermekek több-több hangot kezdenek ismerni, azon kell lennünk, hogy oly szavakat vegyünk ki-íratásra, amelyeknek minden hangját le tudják már írni.

Midőn az oktatásban az *l*-re kerül a sor, a palatálákra egy harmadik vonalat is karcolunk; ekkor azután a vonalakat alsónak, középsnek és felsőnek neveztetjük el.

Az *f*-hez érve, végre a negyedik vonalat is a palatálára karcoljuk s az egyes vonalakat ezentúl már így neveztetjük el: alsó-, alsóközép-, felsőközép- és felsővonal.

Kezelminta a mássalhangzók ismertetéséhez.

A d-nek ismertetése.

1. lecke.

Ismétlő gyakorlat. Gyermekek! nyissátok föl könyveteket ott, hol legutóbb olvastunk. (Fölnyitják a *b* betűnél). Mutassátok azon betűre, melyet tegnap ismertetek meg! — Mi azon betűnek neve? — És hangja? — János, te a táblához mégyes, s amit Péter a könyvből olvas, azt te leírod. (Péter olvas halkán, János pedig ír: eb, bú, bé, bő, rab). Jól van! Most mindnyájan írjátok, amit mondok! (Betűnkint mondatolva: ez a bal láb). Olvassátok el, amit írtatok! — Most keressétek ezt meg könyvetekben s mutassátok rá! (Még nézzük, vajjon azt mutatják-e?) Most onnét tovább olvas Károly. (Olvas: ez a bal kéz, — a. 16. zabbal él). Imre, írd le az utolsó mondatot,

melyet Károly olvasott! Károly majd elmondja a betűket. — Most mindnyájan írjátok le azon szót, melyet mondani fogok! Tehát: b a b. — Keressétek meg e szót könyvetekben! — Most onnét olvassatok mindnyájan tovább! (Gyermekek olvasnak: bab — — — béke). Írd ez utolsó szót a táblára, Ferenc! — Én is írok valamit a táblára. (Nézz be a házba!) Olvasd ezt el, Pista! — Keressétek e mondatot könyvetekben föl, s Jani olvass tovább! (Olvas: nézz be a házba! — — — a ló zabbal él). — (Ha ez ismétlő gyakorlatból meggyőződünk arról, hogy az utóbbi leckét magukévá tették a gyermekek, akkor folytatjuk): Nos, majd még egy mondatot mondok, ti meg írjátok mindnyájan! Tehát: Mari diót tör. Le tudjátok-e az első szót egészen írni? — Hát a másodikat? — Melyik hangot nem tudjátok leírni? (A d hangot). Mit fogtok hát helyére írni? (Egy vonást). A harmadik szót le tudjátok-e írni? — Hát írjátok le! — Hány betűnek helye maradt üresen? (Egy-é). Ha vigyáztok, nemsokára ezen helyre is ki fogjátok a betűt írni. Micsoda hangot kell leábrázolnunk? (A d hangot). Hát megmutatom, hogy miként kell a d hangot leírni.

Az írott alak szemléltetése. A két alsó-vonal közé egy körvonalat csinálok. Mily betűt lehetne ebből ábrázolni? (Az a betűt). Hát jobbról egy horogvonást húzok a körvonalhoz. Mely hangot ábrázol e betű? — Lássátok, az a betűből igen könnyű a d hang képét csinálni. Nézzetek ide! Eltörülöm a most húzott horogvonást, s helyette egy ujat húzok, csak hogy ezt a felső-vonalnál kezdem. Lám, ez a d hang betűje. Mondd el F., mely részekből áll! — Lajos, jer a táblához, kísértsd meg e betűt leírni; majd Antal megmondja mit kelljen csinálni. (Antal diktál: Az alsó-vonaltól kezdve a közép-vonal felé egy jobbradült hajvonalat kell húzni, a hajvonalhoz a két alsó-vonal között egy jobbradült nyomott kört, a kör mellé jobbról a felső-vonaltól az alsóig egy függő horogvonást). Írjátok

most mindnyájan e betűt, majd elmondom mit kell csinálnotok. — — — Mondd el, Imre, mely vonalából áll a *d* betű? — Te is mondd el, Károly! — Te is Feri! s i. t. — — — Gyermekek, e betűnek is van neve. Jegyezzétek meg magatoknak nevét, majd megmondom. Tehát, e betűnek neve : *dé*. Mi a neve e betűnek? — Hát a hangja? — Jól van.

Betűírás. Mármost több *d* betűt fogunk egy sorba írni. Mindeniknél kimondom a betű nevét, ti pedig ezalatt megcsináljátok az első vonást. Majd meglátom, ki tud legtöbb szép *d*-t írni. Hát kezdjük : *Dé!* — *Kör!* — *Le!* — *Elég!* — (Így folytatjuk egydarabig, azután megnézzük az írott betűket; utbaigazítjuk a hibázókat, megintjük a hanyagokat s megdicsérjük a szorgalmasakat).

Alkalmazás. Mivel mármost ismeritek a *d* hang betűjét, beleírjuk ezt az előbbvett mondatba. Mutasd meg, Béla, hol hagytunk a *dé*-nek helyet? — Tehát ide írjuk. Mondjad, János, miként kell a *dé* betűt kiírnom! — Olvassuk most el e mondatot! (Mari diót tör). Majd más mondatot mondok. Meglátom, ki fogja leghamarabb föl találni azon szót, melyben a *d* hang meglesz. Az úr pénzt ad. Melyik szóban van meg a *d* hang? — Hány hangból áll e szó : *ad*? — Írjuk le! *A!* — *Kör!* — *Le!* — *Dé!* — *Kör!* — *Le!* — *Elég!* — Olvassd ki, Pál! — Egy másik szót is írok a táblára (*ád*). Olvassátok ezt ki! — Melyik hang áll e szóban elül? — Hát végül? — Hát ha azt mondom : *de*, megvan-e ebben is a *d* hang? — Itt is végül áll? — Mely hang áll utána? — Írjátok le ezt a szót is! *Dé!* — *Kör!* — *Le!* — *E!* — *Le!* — *Elég!* — Hogyan nevezzük azt a bűrt, amelyen egymás mellett többen is megülhetnek? (*pad*). Hány hangból áll e szó? — Melyik az első? — a második? — a harmadik hang? — Le tudjátok-e már mindenik hangot írni? — Mit teszünk hát az első betű helyére? (*Vonást*). Mit írunk e vonás után? (*Egy a-t*). És mit az *a* után? (*Egy d-t*). Ír-

játok most azt, amit mondani fogok! En! — Le! — Föl! — Le! — A! — Kör! — Le! — Dé! — Kör! — Le! — Elég! — Az á-ra ék! — Olvassátok ezt ki! (nád). Mire használják a nádat? — (Hasonló módon vehetők: kád, híd, lúd, dal, dél, dér, dob, düh). Azután: Ki tudna még oly szót mondani, melyben a *d* hang előfordul? (S most egyszer a föltagált szót iratjuk le, máskor mi irunk vagy betünkint mondatolunk valamely szót, s ezt azután elolvastatjuk. Leirhatók: hold, térd, bárd; idő, odu, ide, oda, dió; láda, daru, duda, darab, madár, bődön, bodza).

2. lecke.

A nyomott alak szemléltetése. Melyik hangot tanultuk legutóbb kiírni? (A *d* hangot). János, mondj oly szót, melyben a *d* hang megvan! — Irjuk le e mondatot: Anna ludat töm. Melyik e mondatban az első szó? — Tehát irjuk le! A! — Kör! — Le! — En! — Le! — Föl! — Le! — En! — Le! — Föl! — Le! — A! — Kör! — Le! — Elég! — Olvassátok ki! (Anna). Irjuk most a második szót! El! — Le! — U! — Le! — Föl! — Le! — Dé! — Kör! — Le! — A! — Kör! — Le! — Té! — Le! — Elég! — At! — Olvasd el e szót, Ferenc! (Ludat). Irjuk az utolsó szót! Té! — Le! — Ö! — Kör! — Em! — Le! — Föl! — Le! — Föl! — Le! — Elég! — A t-t át! — A ö-re pontokat! — Olvasd ki e szót, Imre! (Töm.) Olvassuk ki az egész mondatot! (Anna ludat töm).

Lám, most már ki tudjátok a *d*-t írni. Hanem tudom szeretnétek e betűt a könyvben is megismerni. Hát megmutatom miként van a könyvben rajzolva. Legelőbb egy hosszú vastag-vonalat húzok: | Milyen helyzetben van e vonal? (Álló helyzetben). Ugyan mely betű lehetne ebből csinálni? (*el* betűt). Kellene-e valamit hozzárajzolni, ha *l*-re volna szükségünk? — Hát ha *h*-nak akarnók használni, mit kellene akkor még hozzárajzolnunk? (Jobbról

egy álló horogvonást). Miként lenne belőle *ka*? — Hát ha *b*-t akarnánk belőle csinálni? (Akkor jobboldalára alul egy jobbra-domborodó ívonalat kellene függesztünk). Lássátok, ha ez állóvonalnak nem jobb-oldalára, hanem baljára függesztünk egy ívonalat, amely balra domborodik, akkor megvan a *dé*. Nézzétek! megcsinálom: *d*. Miből áll tehát a nyomott *dé*? („Áll egy álló vastagvonalból és ehhez balról függesztett balra-domborodó ívonalból.” — Többek által is elmondadjuk a részeket). Kisértsetek meg e betűt lerajzolni! Mit fogtok előbb rajzolni? (Egy álló vastagvonást). Hát azután? (Az álló vonásnak alsó feléhez balról egy balradomborodó ívonalat). Mit ábrázol ez az alak? (Ez a *d* betűt ábrázolja).

Olvadás a falitábláról. Itt egy új falitáblát akasztok föl. Tudom, mindnyájan meg fogjátok rajta a most tanult betűt találni. Mutasd meg hát, Péter, melyik az a betű? — Mi a neve? (E betűnek neve *dé*). Mondjátok ezt mindnyájan! — És mi a hangja? (E betűnek hangja *d*). Mondd el, Ferenc, mely részekből áll a *dé* betű? — Jer a táblához! — Mutass egy *d*-re! — Csupán ez az egy van a táblán? — Mutasd meg a többit is! — Áll-e ezen *d* mellett más betű is? (Azon *d*-re mutatunk ekkor, mely középen áll, magányosan). A többi *d* is csak magányosan áll? — Mely betűvel van ez a *dé* (ad) összetéve? — Hány betű van hát itten együtt? — Mindkét betűnek hangját ki fogjátok mondani; de a másodikát addig nem mondjátok, míg reá nem mutatok. Tehát: *a . . . d*. Mármost mondjátok ki mindkét hangot egyszerre! — Lássátok, az első szót már el tudjátok olvasni! A többi is könnyű lesz. Hát lassuk tovább! Mely betű áll ezen szóban (ád) a *dé* előtt? — Mondjátok ki egymásután mindkét betűnek hangját, amint reájok mutatok! (*a . . . mindegy. Miként akár azt mondom ad, akár azt ad, az d*). Gyermekeim! lehet hát ezt még kimondani: Anyám kenyeret ad? — Hány betűből áll ezen szó (éd)? — Olvassátok ki! (*é . . d*).

Milyen a cukor ízére nézve? (A cukor édes). Ezt így is lehet mondani: A cukornak édessége van. Mindnyájan mondjátok ezt! — Lássátok, *éd* anynyit tesz, mint édesség. Olvassunk tovább! (d'...e). Hány betüből áll ezen szó (de)? — Ez is csak két betüből áll (lúd)? — Az első betűt eltakarom; próbáljátok most a két utolsóinak hangját kimondani! (ú...d'); és most vegyük hozzá az első betűt is! (l'...ú...d'). Lám, ez is megy! hanem mondjátok meg, hogyan nevezzük a fiatal ludat? — Ugyan hány tagból áll e szó: liba? — Jer, Ferenc, a táblához s ird ki e szót, Gáspár majd megnevezi a betűket, melyeket csinálnod kell. — Most jer a falitáblához, s mutasd meg, hol van itt ezen szó: lúd? — Jól van! Próbáljuk meg az utána álló szót kiolvasni! (k'...á...d'). Mit szoktak a kádban tartani? — Ki készíti a kádat? — Hány betű van ezen szóban (híd)? — Eltakarom az utolsó betűt, a két elsőt pedig kiolvassátok. (h'...í). Vegyük most a *d*-t is hozzá! (h'...í...d'). Hova szoktak hidat csinálni? — Miből lehet a híd? — Milyen hidat láttál már? — Olvassátok ki ezen szót (dér)! — Mikor szokott dér lenni? — Olvassátok ezt (dal)! — (d'...a...l'). Tanultatok-e ti már az iskolában valamely dalt? — Hogyan szokták a dalt másképen nevezni? — Sokkal szebben van, ha azt mondom dal, mint ha azt mondom nóta. Hány betüből áll e szó (dob)? — Olvassátok ki a két első betűt! (d'...o). Most az egészet! (d'...o...b'). Hogyan nevezzük azt, aki dobol? — Mármost olyan szót sem lesz nehéz kiolvasnotok, amelyben négy betű van; vegyük például ezt (térd)! Olvassátok előbb a három első betűt! (t'...é...r'). Van-e itt az iskolában sok tér? — Vegyük most az egész szót! (t'...é...r'...d'). Mikor kell térdet hajtanunk? — Olvassuk most ezen szóból (kard) a három első betűt! (k'...a...r'). Emeljétek föl jobbkarotokat! — Vegyük most a negyedik betűt is! (k'...a...r'...d'). Kik viselnek kardot? — Lássuk

az előtte levő szót! (h' . . . o . . . l' . . . d'). Mikor világít a held? — Hát nappal mi világít? — Van-e ezen szóban is (kedd) *dé* betű? — Hány *dé* van benne? — Olvassátok ki e szónak három utolsó betűjét! (e . . . dd'). Most az egészet! (k' . . . e . . . dd'). Melyik nap után következik a kedd? — És mi jön kedd után? — Miben hasonlít e szó (tedd) az előbbihez? — Ezt tehát nem lesz nehéz kiolvasni. (t' . . . e . . . dd'). Ezt akkor szoktuk mondani, mikor valamit megparancsolunk. Mikor szoktuk e szót mondani? — (m' . . . o . . . n' . . . dd'). Ez is parancsolást jelent. — (d' . . . i . . . ó). Min terem a dió? — (i . . . d' . . . e, o . . . d' . . . a). Ezen szavakkal valamely helyre mutatunk. Mire mutatunk ezen szavakkal? — Mely szavakkal mutatunk valamely helyre? — Azt is jegyezzétek meg, gyermekek, mikor kell egyiket vagy másikat mondanunk! — Mi van hozzám közelebb, az asztal vagy a kályha? — Melyik hely van tehát hozzám közelebb; az-e, amelyen az asztal áll, vagy az, melyen a kályha van? — Jól volna-e hát így mondanom: Józsi, menj ide a kályhához, te meg, János, jöjj oda az asztalhoz! — Hát hogyan kellene mondanom? — Lássátok, az ide szóval mindig a közelebb levő helyre mutatunk, az oda szóval pedig a távolabb-levőre! (Kikérdezés). Olvassunk tovább! (r . . . d' . . . ó). Milyen idő van ma? — Hány tagu szavak ezek: dió, ide, oda, idő? — Hát ez (darab) hánytagu? — Olvassátok ki az első tagot! (d' . . . a); a másodikat! (r' . . . a . . . b'), s most az egészet úgy, hogy minden tagot külön mondatok ki! — Tesz-e egy darab kenyér egész kenyeret? — Olvassátok ezt a szót (bodza)! — (b' . . . o . . . d' . . . z' . . . a). Min terem a bodza? — Most ezt a szót (kardal). Mit lehet a kardal csinálni? — Hány tagu ezen szó (diadal)? — Olvassuk ki tagonként! — Ha a katonák az ellenséget megszalasztják, akkor ők diadalt vagy győzedelmet nyertek. Kik nyerik hát a diadalt? — (Ezek után az olvasás gyakoroltatik a felítáblán. Min-

den gyermeket egyenkint nem szükséges és nem is lehet elővenni. Ha a gyermekek figyelmesek, úgy karilag is megtanulják a szavakat olvasni, épen úgy mint ha külön taníttatnának. Hogy pedig a gyermekek figyelmesek legyenek, az csak tőlünk függ. Akikre mégis figyelmet kell fordítanunk, azok a szórakozottak és a gyengék; amazokat sarkalni kell, emezeket segíteni. Ha már a falitáblán levő egyes szavak olvasása jól megy, akkor az Ábécés-könyvet nyittatjuk föl.)

Olvadás a könyvből. Amit most olvastatok, gyermekeim, az könyvekben is többnyire megvan. Emeljétek föl balkezetekkel a könyvet s mutassatok jobbkezetek mutatóujjával a *dé* betűre! — Jól van! — Halljuk mármost, hogyan megy az olvasás? — Olvass Márton! (Gy. Olvas: ad, ád, idő, odu.) Láttatok-e már odvas fát? — Milyen az? — Lám, azon üredéket, mely némely fáknak derekában van, odunak nevezzük. (Kikérdezés.) Olvass tovább, Béla! (Gy. de, — — — düh.) Láttál-e már dühös ebet? — A dühös ebet még hogyan lehet nevezni? — Gyermekeim! aki nagyon haragos, arról is azt szokták mondani, hogy *dühös*; ti azért soha se legyetek haragosak! Olvass tovább, Gyuri! (ide, oda.) Mikor használjuk e szavakat? — Olvass tovább! (amoda). Ezzel a szóval meg olyan helyre mutatunk, amely tőlünk igen messze van. (Kikérdezés). Olvass, László! (dél). Hány óraker van dél? — Tovább! (dér — — bárd). Kik használnak bárdot? — Olvass még egy szót! (bodza).

(Ha az idő engedi, mostmár a könyvből való olvasás gyakoroltatik, ellenkező esetben meghagyjuk a gyermekeknek, hogy a könyvből olvasott szavakat a következő óra alatt — amíg t. i. más rajjal foglalkozunk, — írják le palatáblájokra. Ha az idő úgy kívánja, a könyvből való olvasásnak gyakorlása a következő leckére maradhat. Az olvasás első tanításánál a falitáblák használására helyező a főszó, s azért az ezeken levő szavakat nem csak

sorban, hanem összevissza is kell olvastatni, nehogy azokat a gyermekek betanulják s azután fölmondják inkább, mint fölolvassák. Midőn már a könyvre kerül a sor, akkor fölösleges sőt bajos is volna összevissza olvastatni; mert ebből untig elég az illető sorokat néhányszor átolvastatni, egy-két átolvasásból pedig nem lehet valamit betanulni. Egészen máskép áll a dolog a gyakorlatok azon részével, melyekben az illető betű mondatokba van szöve. Ezekben a könyv a falitábla helyére lép, s azért itt már szükséges az ovatosság.

3. lecke.

Egyes mondatok olvastatása. (Ha az előbbi leckéken a szavak olvasása be volt végezve, akkor itt az csupán ismétlődően vétetik; ellenkező esetben a mondatok olvastatására csak akkor térünk át, ha már a szavak olvasása jól megy. Az ismétlésben az írást össze kell az olvasással kapcsolnunk; p.) Olvass Kálmán, te pedig Antal, írd le a szavakat, melyeket Kálmán olvas! — Olvass tovább József! — Tovább, Ferenc! Amit Ferenc olvas, azt mindnyájan le fogjátok írni. (Így néhány gyermek által a szavakat egyszer átolvastatjuk. Azután:) Írjátok most le azon szót, amelyet mondatolok! (Mondatolva: *d é r*). Olvasatok ki e szót! — Keressétek föl könyvetekben és olvasátok tovább! (Karilag olvasnak a gyermekek: *darab* — *bodza*). Írjátok ki az utolsó szót! — Írjátok még e szót is ki: *k á d*! — Keressétek meg könyvetekben, és te, Miklós, olvasd tovább! s. i. t. — Gyermekeim! az olvasótáblán van még valami, amit nem olvastunk, olvassuk hát azt is el! — Most pedig olvassuk azt, ami még a *d* betű alatt könyvetekben van; kezd el, György! (Gy. olvas: *ki dalol* — *énekelnek*). Ismersz-e oly madarakat, amelyek énekelni szoktak? — Számláld el azokat! — Olvass János! (Mari diót tör). Láttam már oly gyermeket, aki a diót fo-

gával törte; ezt ti ne tegyétek soha, mert fogatokat könnyen elronthatnátok! Mit nem kell tennetek? — Miért nem jó a diót a fogakkal törni meg? — Tovább! (a katonák dobolnak, a holdat már látni). Mikor világít a hold? — Mit szoktunk róla mondani, mikor egész kerektségében látszik? — Tovább, Géza! (ird le ezt a dalt. — — árad-e a duna?) A Duna olyan folyóvíz, mint a — (s itt a gyermekek által ismert folyóvíz neveztetik, p. a Tisza környékén a Tisza.). Halottátok-e már a (Tiszáról példaul) azt mondani, hogy árad? — Akkor szoktuk róla ezt mondani, gyermekeim, mikor a víz szaporodik benne. Meg tudná-e valaki mondani, hogy mikor árad leginkább a (Tisza p.)? — Mit értünk a Dunáról, midőn azt mondjuk róla, hogy árad? (Közben-közben kikérdezés). — Olvass, István! (tudod-e — — — ártanak). Minek árthatnak a derek? — Tovább, Péter! (anna — — — rendet). Szép-e az, ha a gyermek nem tart rendet? — Mit kell a jó gyermeknek rendben tartania? (Könyvét, tábláját, irkáját, tollát, tintáját, palavesszőjét, ruháját, játékszereit). Olvass tovább, Pali! (a ruddal emelnek). Mit szoktak ruddal emelni? (Kocsit, fenyőszálat, gerendát).

(A gyakorlásban ismét fel kell az írásnak is lépnie. Közben-közben sorban is át lehet az egészset olvasatni. Midőn már a mondatok olvasásában is elég ügyesek a gyermekek, az olvasottakat — részekre osztva — magánfoglalkozásul leiratjuk általuk).

Átnézet.

Azáltal, ha a gyakorlatokba fölvelt szavakat és mondatokat hangjaikra bontatjuk s e hangokat azon egymásutánban, melyben előjönnek, vonások vagy betűk által jelöltetjük, a helyesírásnak igen jó szolgálatot teszünk. Ki ne venné ugyanis észre, hogy a gyermek, midőn

a szavakat hangjaikra bontja, a hangok jelöléséről azok egymáshozjárta figyelt: már a helyesírásban is gyakorolja magát. Így lassankint megtanulja a leírni szándékolt azét elemekre bontani, az írásnál ez elemeket magában egyenként hangostatni, s azután ki is jelölni, mi által hosszászoklik meggondolással, figyelemmel írni. Pedig ezzel igen sok van téve.

A kisbetűk ismertetésénél még ellehetünk az Ábécé-könyv nélkül, csak falitáblákkal el legyen látva az iskola: szegényebb lakosokból álló községben kár volna tehát erőszakoskodni, hogy a gyermekek mindjárt az első hetekben elláttassanak könyvekkel, különben is biztosak lehetünk abban, hogy ha a gyermekek az első hónapokban kellő előmenetelt tettek, többnyire a legszegényebb szülők is azon leendenek, hogy gyermekeiket a szükséges könyvvel ellássák.

Az egyes betűk ismertetését leckékre osztom. Egy leckére félórát s egy mássalhangzóra általában 3 leckét számítok. Hibáznék azonban, ki az első mássalhangzók ismertetésére is elégnék gondolna 3 leckét; mert ezeknél öt—hat lecke is elkel. Vannak tanítók, kik 2—3 hónap alatt átnyargalnak a kisbetűkön, s a föltületesen végzett munkát a 3—4-ik hónapban újra megkezdik, hogy a gyermek másodszor is csak oly föltületesen haladjon át a betűkön. Epen ezek tanensk legkevesebbre. Azért: „Lassan járj, tovább érsz!”

Vannak, kik azt ajánlják, hogy a tanító minden betűnél előbb a kéthangu szavak írását és olvastatását gyakoroltassa, s azután nyakcsúja a sort a többi olvasási anyagot is átdelegozandó. Ennek nem tarthatok; és pedig azért nem, mert ha a gyermek ma az r-t tanulta, ismeri a nagy — R-t, hégig azután elő sem jön e betű: mi természetesebb, hogy a már megismertet elfelejti. Pedig ez a föltületes eljárás mellett alig lehetne másképen; míg ellenben a falitáblákon és a könyvben található olvasási

anyag folytatólagos fölhasználása által bő alkalom nyújtatik a megtanult betűnek teljes begyakorlására. Az, hogy némelyek a többhangú szavak s a mondatok olvastatását a kezdőre nézve nehéznek tartják, még nem lehet ok arra, hogy a szóban levő eljárást alkalmazzuk; mert ha a többtagú szavakat részenként vesszük, mint az a kezelésmintában a lúd, kád, híd, dal, dob, térd, kard, hold, kedd, tedd, s mondd szavakkal történt: minden nehézséget könnyen elháríthatunk.

A mássalhangzók részei és az iratásuknál használható vezényszavak :

Az r.

Irott alakban. Az r betű áll az alsó- és felső-vonal között egy lefordított (1) horogvonásból; ennek felső-részből fölfelé huzott jobbradült vékony-vonásból s e vékony vonásra akasztott horgacsból.

Nyomott al. Rövid, álló vastag-vonás; ehhez jobbról föltül egy vékony ívre akasztott pont.

Ütenyírási vezényszavak. Horogvonás! Föl! Horgacs! Elég! — Később : Er! Le! Föl! Le! Elég!

Az n.

Irott al. Egy lefordított horogvonás a felső- és alsó-vonal között s egy kigyóvonás, mely a két vonal közt jobbról az előbbi vonáshoz van ragasztva.

Nyom. al. Két álló vastagvonás, föltül vékony ívvel összekötve.

Ütenyír. vezénysz. Horog! Kigyóvonal! Elég! — Később : En! Le! Föl! Le! Elég!

A z.

Irott al. A két vonal közt két lefordított horogvonás és egy kigyóvonal, föltül mindhárom összeakasztva.

Nyom. al. Három álló rövid vastag-vonás, föltül vékony ívekkel összekötve.

Ut. vezénysz. Horog! Horog! Kigyóvonal! Elég! —
Később: Em! Le! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A z.

Irott al. Az alsó-vonaltól a felső felé huzott jobbra-dült vékonyvonás, ehhez jobbról a felső-vonal fölött kezdett s az alsóig huzott horogvonás; a horgon a felső-vonal fölött vékony keresztvonás.

Nyom. al. Álló vastag-vonás, mely föltül balról le van hegyezve, alul pedig jobbra kihajtva és föltül vékony fekvő-vonással átvágva.

Ütenyir. vezénysz. Föl! Horog! At! — Később: Té!
Le! Elég! At!

A z.

Irott al. A felső-vonal alatt egy balról jobbra kigyózó vonás, ennek a felső-vonalig huzott végéből az alsó-vonalig jobbra-dült vékony-vonás, ebből végre az alsó-vonalra fektetve egy jobbra kigyózó vonás.

Nyom. al. Föltül vékony fekvő-vonás, ennek jobbvégből lefelé irányozva egy jobbra-dült vastag-vonás, végre ennek alsó végéből jobbra kihuzva egy vékony fekvő-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Kigyóvonal! Le! Kigyóvonal!
Elég! — Később: Zé! Le! Föl! Vékonyan le! Föl! Le!
Elég!

Az i.

Irott al. (A palatáblákra mármost a 3-ik vonal karcoltatik.) Az alsó-vonaltól a felsőig jobbraduló vékonyvonás, ebből balra lekerekítve az alsó-vonalig húzott vastagvonás, mely az előbbit átvágja; végre a vastag-vonás végéből egy jobbra kihuzott horogvonás. Vagy: Az alsó- és felső-vonal között egy fölfelé irányuló kötött-vonás, melynek vastag-ága horogvonásban végződik.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Hosszú kötöttvonás! Elég! — Később: El! Le! Elég!

Irott al. Az alsó-vonaltól a felsőig hosszú szigonyvonás, ezen vonáshoz jobbról az alsó- és közép-vonal közt kapcsolt kigyóvonás.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, e től jobbra egy felényi magas álló vastag-vonás, mely amazzal fölfelé domborodó vékony ív által van összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Szigonyvonás! Horogvonás! Elég! — Később: Há! Le! Föl! Le! Elég!

A k.

Irott al. Az alsó-vonaltól a felsőig hosszú szigonyvonás, ennek alsó részén a közép-vonalig hosszukészen földomborított ív, s ennek alsó végéhez csokor által kapcsolt s az alsó-vonalra fektetett horgacs.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastagvonás, ennek középséből fölfelé húzott jobbradült vékonyvonás, s ezen vonásnak tövéből lefelé húzott balradült vastag-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Szigonyvonás! Ívönás! Csokor! Horgacs! Elég! — Később: Két! Le! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A b.

Irott al. Az alsó-vonaltól a felsőig egy hosszú kötött-vonás, melynek vastag-vége vékonyan a középvonalig felhuzatván csokorral végződik.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, ennek alsó feléhez jobbról ragasztott s közepén megvastagított jobbra-domborodó vonás.

Ütenyir. vezénysz. Hosszú kötöttvonás! Ivonás! Csokor! — Később : Bé! Le! Föl! Le! Elég!

A d.

Irott al. Az alsó-vonaltól a közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás, ennek jobbán az alsó- és közép-vonal közt egy körvonás, ehhez pedig jobbról a felső-vonaltól az alsóig huzott álló horogvonás.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, ennek alsó feléhez balról ragasztott s közepén megvastagított balra-domborodó ív vonás.

Ütenyir. vezénysz. Vékonyvonás! Körvonás! Horogvonás! Elég! — Később : Dé! Le! Föl! Le! Földről le! Elég!

Az f.

Irott al. (A palatáblákra a 4. vonal huzatik.) Az alsó közép-vonaltól a felső-vonalig huzott kötött-vonás, melynek vastag szára egészen az alsó-vonalig vezetetik; a kötött-vonás közepén, (derekán) egy jobbra kihuzott csokor.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, mely fölül jobbra le van görbítve s végén pont áll, sz alatt pedig vékony fekvővonással van áthágva.

Ütenyir. vezénysz. Hosszú kötött-vonás! Csokor! Elég! — Később : Ef! Egészen le! Csokor! Elég!

A j.

Irott al. Az alsó közép- és felső közép-vonal közt egy vékony dültvonás, ennek felső végéből az alsó-vonalig huzott s az alsó közép-vonal felé visszairányuló kötött-vonás, a kötött-vonás fölött pont.

Nyomott al. Egy lefelé irányuló hosszú, álló vastag-vonás, mely balra fölkerékítve pontban végződik.

Ütenyír. vezénysz. Vékonyvonás! (v. Dültvonás!) Kötött-vonás! Elég! Pont! — Később : Jé! Le! Föl! Elég! Pont!

A p.

Irott al. Az alsó közép- és felső közép-vonal közt egy szigonyvonás, melynek szára egészen az alsó-vonalig huzatik le; e szigonyvonás felső részéhez jobbról, a két középvonal között, egy kigyóvonás.

Nyom. al. Egy lefelé irányuló hosszú álló vastag-vonás s ennek felső oldalához függesztve egy lefordított rövid horogvonás.

Ütenyír. vezénysz. Szigonyvonás! Kigyóvonás! Elég! — Később : Pé! Le! Föl! Le! Elég!

Az s.

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a felső közép-vonalig jobbraduló vékony-vonás, ebből az alsó közép-vonalig egyenesen le egy hullámvonás, melynek alsó vége balra behajtva pontban végződik.

Nyom. al. Álló kigyóvonás, melynek felső nyílása jobbra van, s a közepe meg van vastagítva.

Ütenyír. vezénysz. Dültvonás! Hullámvonás! Pont! — Később : Es! Le! Pont!

A u.

Irott al. Az alsó közép-vonal fölött kezdve egy álló

kigyóvonás a két közép-vonal között; e kigyóvonásnak jobbról eső vége a felső közép-vonalig fölhzatván, csokorral végződik.

Nyom. al. Egy balradülő rövid vastag-vonás és egy jobbradülő rövid vékonyvonás, alsó végeiken egyesítve.

Ütenyir. vezénysz. Kigyóvonás! Ívönás! Csokor! Elég! — Később : Vé! Le! Föl! Le! Elég!

A g.

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a felső közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás; ennek jobbán a két közép-vonal közt egy körvonás; ehhez pedig jobbról a felső közép-vonal és az alsó-vonal közé huzott kötött-vonás.

Nyom. al. Egy körvonás, mely jobb- és baloldalán vastag; egy a közepén megvastagított kigyóvonás, mely balról a körvonás alsó részéhez van függesztve; végre egy vékony-vonalon függő pont, mely jobbról a körvonás felső részébe van tűzve.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Kötöttvonás! Elég! — Később : Gé! Le! Föl! Le! Le! Föl! Elég!

A c.

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a felső közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás; ennek jobboldalához függesztett balra-domborodó ív, mely a két közép-vonal között áll, domborodásán meg van vastagítva és felső végén ponttal ellátva.

Nyomott al. Egy balra-domborodó vonás, melynek domborodása vastag s felső végén pont van.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Ívönás! Elég! — Később : Cé! Le! Elég!

Az összetett betük.

Midőn ezek irására és olvasására kerül a sor, figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy eddig minden hangot

egy alakkal irtunk le; most azonban még néhány hang van hátra, melyeket már kettős alakokkal (betűkkel) kell leírunk. Jól megjegyeztetendő, hogy az összetett betűnek is csak egy hangjok van mint az egyszerűeknek, s azért a szavaknak hangokra-bontásánál azt fogjuk mondani, hogy p. a rács, légy s más ily szavak három hangból állanak. — Ami az összetett betűkben előforduló alakokat illeti, ezek közt az eddigiek után már csak egy ismeretlen van t. i. az *y*; ez pedig írásban egy kigyóvonalból és egy lefelé irányuló kötővonalból áll, nyomásban pedig egy *vé*-ből s ennek csucsából egy balra fölgörbülő s pontban végződő vékony ívből van összerakva s vezényszavai: Kigyóvonalás! Kötővonalás! Elég! — Később: Föl! Le! Föl! Le! Föl! Elég! — Az összetett betűk iratásáról még azt kell megjegyeznünk, hogy, ha már szavakat iratunk e betűkkel s emellett a betűknek neveit kimondjuk, ezen betűket csupán rendes nevökön — ne pedig elemeik szerint nevezzük meg p. e szó mondatolásánál rács, így: Er! Á! Csé! — nempedig: Er! Á! Cé! Es!

d) A nagybetűk megismertetése.

Ha a kisbetűket már bizonyos ügyességgel írják és olvassák a gyermekek, áttérünk a nagybetűk ismertetésére. Erre körülbelül a tanítás 6-dik hónapjában kerül a sor.

A nagybetűk betanítására is igen célirányos volna, ha az írott és nyomott alak ismertetését összevehetnők; jelenlegi Ábécés-könyvünk azonban ezt nem engedi tennünk. E könyvben ugyanis a 30. pont alatt egyetlen-egy lapon valamenynyi nagybetű előjön; ha mármost az írott-alak ismertetését a nyomottnak ismertetésével össze akarnók kötni, vagy az írás, vagy a nyomott alakok olvasása szenvedne rövidséget.

A nagybetűk ismertetésének módját illetőleg nem lehet méltányos elismeréssel meg nem említenem Gönczy

Pál urnak legujabban megjelent Ábécés-könyvét, melyben a nagybetűk alkalmasan beosztva egyes olvasási gyakorlatok élén állanak, mint a mi Ábécés-könyvünkben a kisbetűk.

Mivel azonban a kezünkben levő eszközt úgy kell használnunk, ahogy lehet, Ábécés-könyvünk alapján a nagybetűk ismertetését következő tanmenetben vélem végrehajtandónak :

1. Ismertessük meg a tulajdonnevek fogalmát s jegezhessük meg, hogy a tulajdonnevek és a mondatok első hangját mindig nagybetűvel írjuk le.

2. Ismertessük meg az irottalaku nagybetűket; gyakoroljuk a gyermekeket ezek utánképezésében s szavak és mondatok írására való alkalmazásában. Ezalatt pedig az Ábécés-könyv 5—29. gyakorlatait olvasgattassuk ismétlőleg.

3. Ismertessük meg végre a nyomottalaku nagybetűket az Ábécés-könyv 30. gyakorlatának alapján. Ezalatt pedig folytassuk az irottalaku nagybetűkkel megkezdett gyakorlatot.

Előgyakorlat.

Mielőtt a nagybetűk alakjainak ismertetését megkezdénők, szükséges, hogy a gyermekek a tulajdonnevekké és a nagybetűk rendeltetésével megismerkedjenek. Ezen ismeretekre pedig következő módon vezethetjük őket:

Gyermekeim! Isten megsegített bennünket munkánkban. Nekem egészséget adott, hogy titeket taníthassalak, nektek pedig erőt adott a tanuláshoz. Most már elmondhatjátok, hogy: „Hála Istennek, tudunk irogatni és olvasgatni!” Tudom örülnök, hogy már enynyire jutottatok. Én is örülök ennek, gyermekeim; mert szép ám az, hogy akármit mondok, azt ti le tudjátok írni, s akármit irok, azt ti el tudjátok olvasni. Hanem azért melyik jó gyermek akar na most a tanulással felhagyni? Bizonyosan egyik sem. Tanuljátok hát tovább is jó kedvvel; mert van ám még

tanulni való! Lássátok, azt már tanultátok, hogy minden tárgynak van neve, (ezt az első szemléltető gyakorlatokból kell tudniok), de azt még talán nem is vettétek észre, hogy némely tárgynak több neve is van. Ime e képen is van valami ábrázolva. (Valamely képet mutatunk föl ekkor, melyen erdő, hegy, helység, tó folyóvíz vagy más eféle van ábrázolva.) Nevezzétek meg azon tárgyat, mely e képen ábrázolva van! (Erdő, hegy, helység, tó, folyó, vagy m. ef.) Van-e ily tárgy a mi vidékünkön is? (P. erdő.) Csak egy erdő van-e vidékünkön? *) (Több is van.) Vajjon nincs-e ez erdőknek különös nevek is? (Van.) S mi ezen erdőknek különös nevek? (Csipkés, Zugoly, Baranyi, Zombori-erdő, Csanádi-erdő.) Szoktatok-e valamelyik erdőbe járni? (Igen). Melyik erdőbe jársz te ki, Pista? — Hát te, János? Es te, Pali? — S hogyan szoktatok mondani, ha ki akartok menni valamelyik erdőbe? (Kimegyek a Csipkésbe, vagy: a Zugolyba s. i. t.) S miért nem mondjátok csak így: Kimegyek az erdőbe? (Mert akkor senki sem tudná, melyik erdőbe akarunk menni.) Lássátok, e tárgynak, melyet e kép ábrázol, közös nevező neve: erdő; de az erdőknek különös nevek is van. És mi azon erdőknek különös neve, melyek vidékünkön vannak? (Csipkés, Zugoly sat.) Jól jegyezzétek hát meg, hogy némely tárgynak különös neve is van. Milyen neve is van némely tárgynak? (Különös.) Lám, városunk mellett egy folyó halad el, amelyből szülőitek inni való vizet hordanak. De így mondják-e, ha vizért akarnak menni: Lemegek a folyóra? (Nem.) Hát hogyan mondják? (Lemegek a Marosra.) Azon folyónak tehát, mely városunk mellett foly el, különös neve is van. Mi azon folyónak különös neve? (Maros). Ki ismer még valamely más folyót is? — Van-e annak is különös neve? (Van). És mi a különös neve? (Tisza). Hogyan nevezlek én meg titeket, ha mindnyájatokhoz

---

*) Példaul Makó vidékén.

szólok? (Gyermekek, vagy : fiuk, vagy : lányok). S vajjon illik-e (példaul) a gyermek név mindegyitekre? (Igen). Jegyezzétek meg, hogy a gyermek név mindegyiteknek közös nevének neve. Milyen neve a gyermek név mindegyiteknek? (Közös nevének neve). Mi is a ti közös nevetek? (Gyermek). Van-e azonban a gyermek néven kívül különös nevetek is? (Van). S hány különös nevetek van? (Kettő). Mondd meg egyik különös nevedet te, gyermek! (Birkás). És mi a másik különös neved? (József). Ennek a másik gyermeknek is az a különös neve, ami a tied? (Nem). Mondhatja-e hát ő, hogy a te neved az övé is? (Nem). Kié csupán a Birkás József név? (Csupán enyim). Gyermekeim! Ami csupán a mienk, arról azt mondjuk, hogy a mi tulajdonunk. Mit mondhatunk arról, ami csupán a mienk? (Azt, hogy az tulajdonunk). Nevezd meg azon tárgyakat, melyek csupán a tied! (Enyim e könyv, e palatábla, ez irka, e kalap sat.) Mit mondhatsz hát e könyvről, mivel ez csupán a tied? (Azt, hogy e könyv tulajdonom). Mondhatod-e ezt a Birkás József névről is? (Igen). És miért? (Mert az is csupán enyim.) Kinek tulajdona csupán a Birkás József név? (Csupán az enyim.) Azért e nevet tulajdonnevednek nevezheted. Hogyan nevezheted a Birkás József nevet? (Tulajdonnevemnek.) Hát te, fiu, melyik nevet nevezheted tulajdonnevednek? (A Bajnóczi János nevet.) Mondd meg te is tulajdonnevedet! — Te is! — Te is! s i. t. — De e fiu azt mondta, hogy a Puskás Feri név az ő tulajdona, pedig én tudom, hogy atyjának is az a neve. Hogyan lehet ez? — — — Úgy van az, gyermekeim, hogy Puskás Ferinek az édesatyja saját nevét adta, azért hívják őtet is úgy, mint atyját. Az megtörténhetik, hogy némely embereknek egyforma tulajdonnevek van. Lám például, József nevű gyermek több is van közöttetek, de azért a József név mégis tulajdonnév. Hát a Faludi, Berkes, Cseréy tulajdonnevek-e? (Igen.)

Miért? (Mert e nevek egyes személyeknek különös nevei.) Mondd ki te, fiu, atyádnak tulajdonnevét! — Te meg mondd ki anyádnak tulajdonnevét! — Ki tudná a polgármester urat tulajdonnevén nevezni? — Nevezd meg azon mesterembereket tulajdonnevökön, akikkel szülőid dolgoztatnak! — — Örülhettek, gyermekeim, hogy ezzel is többet tudtok. Hanem most már egyes tárgyakat is nevezünk meg tulajdon-, vagyis különös nevökön. Nevezd meg azon folyót, mely Makó mellett foly, tulajdonnevén! (Maros.) Ki tudná azon helységet tulajdonnevén megnevezni, mely Makóhoz legközelebb van? — — Tehát nevezd meg te, András! (Zombor.) Mármost én mondok néhány tulajdonnevet, ti pedig mindegyikről megmondjátok, minek neve az. Tehát: Szeged. (Városnak tulajdonneve.) Tisza. (Folyónak tulajdonneve.) Csipkés. (Erdőnek tulajdonneve.) Földeák. (Falunak tulajdonneve.) Kortyogó. (Szőlőnek tulajdonneve.) Anna. (Nőnek tulajdonneve.) Ime, megtanultátok ismerni a tulajdonneveket; talán azt is észrevettétek, hogy a személyeknek és tárgyakra azért adunk tulajdonnevet, hogy azokat másoktól megkülönböztessük. Miért adták p. az emberek az egyik erdőnek a Csipkés nevet? (Hogy azon erdőt a többiektől megkülönböztessék.) Miért adták neked, fiam, a János nevet? (Hogy ezzel másoktól megkülönböztessenek.) Jegyeztétek meg, gyermekeim: a tulajdonneveket az írásban meg kell más szavaktól különböztetnünk. A tulajdonneveknek első hangját mindig nagyobb betűvel kell írunk, mint a többit. Mivel különböztetjük hát meg az írásban a tulajdonneveket? (Azzal, hogy első hangjokat nagyobb betűvel írjuk.) A nagybetűket nem csupán a tulajdonnevek írásánál használjuk, hanem a mondatoknak első hangját is ilyen betűvel írjuk le. Mikor használunk tehát nagybetűket? (A tulajdonnevek és a mondatok első hangjának leírásánál.) Hőgyan van az mégis, hogy ti eddig a tulaj-

donnevek és mondatok első hangját nem különböztettétek meg? (Mert még a nagybetűket nem tanultuk írni.) Pedig szépek ám a nagybetűk! Tudom szeretnétek azok írását is megtanulni. Hát csak legyetek szorgalmasak s nem sokára a nagybetűket is meg fogjátok tanulni.

Átnézet.

Azáltal, hogy az előgyakorlatban a tulajdonnevek fogalmára vezetjük a gyermekeket, azt kell elérnünk, hogy azok a nagybetűket majdan tudatosan alkalmazzák s a helyesírásnak egyik főbb szabályát megtanulják. Szomorú dolog, ha a gyermek csak azért írja a tulajdonnevek és a mondatok első hangját nagybetűvel, mivel a tanító minden egyes esetben megmondja, hogy ezt a hangot nagybetűvel kell leírni. Némelyek ugyan azt állítják, hogy a tulajdonnevet 6—7 éves gyermekkel megismertetni akarni képtelenség; ám kísértse meg bárki, hogy csak némi ügyes tanítás mellett is nem lehet-e ezt könnyen kivinni.

A tulajdonnévnek fogalmát megismertetendők vetesük észre, hogy némely tárgynak a közönséges néven kívül különös neve is van, mely arra való, hogy általa a tárgyat más hasonló tárgytól megkülönböztessük. Azután gyakoroljuk a gyermeket a tárgyak vagy személyek tulajdonnévének (különös nevének) fölталálásában.

Az irottalaku nagybetűk megismertetése.

Ha már az előgyakorlatból megtanulták a gyermekek, hogy a tulajdonnevek és a mondatok első hangját nagybetűvel írjuk, áttérünk a nagybetűk irott alakjának ismertetésére.

A nagybetűket oly sorban legjobban fölvenni, amint azt alakjuk már maga kimutatja. Legelőbb veendőek te-

hát az *U, Ú, Ü, Ű* és *V*, mivel ezek az illető kisbetűkhöz csaknem egészen hasonlók; azután 2) a *C, Cs, O, Ó, Ö, Ő, G* és *Gy*; mivel ezek is sokban hasonlítanak kisbetűikhez; ezek után 3) *I, Í, J, Z* és *Zs*; majd 4) a *K* és *H*; 5) a *T, Ty, F, P, B* és *R*; 6) az *S, Sz, L, Ly* és *D*; 7) az *A, Á, N, Ny* és *M*; végre 8) az *E* és *É*.

Az itt kijelölt sor egyszersmint azt is kimutatja, hány csoportban ajánlatos a nagybetűket megismertetni. Kívánatos volna ugyan, hogy minden alaknál tovább időzhessünk, de *Ábécés-könyvünk* ezt nem engedi. Legjobb tehát a nagybetűket 8 csoportra osztva, nyolc leckében ismertetni meg; szabatosb begyakorlásukat pedig akkorára hagyni, midőn már azoknak nyomott alakját is megismertettük.

Az 1. leckében azon nagybetűket vesszük föl, melyekben nagy kigyóvonás szerepel.

A 2-ikban azokat, melyek a félkör- vagy körvonalból alakulnak.

A 3-ik leckére azok esnek, melyekben a félkörök hullámvonalokkal egyesítetten lépnek föl.

A 4-ikre azok, melyek az előbbi leckében vett betűkből alakulnak.

Az 5-ik leckét azon nagybetűk ismertetése teszi, melyekben önálló hullámvonalok fordulnak elő.

A 6-ikat azoké, melyekben a hullámvonalok csoporttal és vonalkötéssel lépnek föl.

A 7-ik leckére azon nagybetűk maradnak, melyekben a vonalhajtás és vonaltörés szerepel.

A 8-ikra végre azok, melyek két csigavonásból képezetnek.

Az egyes leckékben következő tanmenetet tartunk:

1. *Isméltés*. Ez arra-való, hogy ha netalán az előbbi lecke egy vagy más tekintetben teendőt hagyott volna hátra, ezt elvégezzük; a már vett betűalakok ismeretét megszilárdítsuk és a gyermekeket azok képezésében gya-

koroljuk. Ez ismétlési gyakorlatban legnagyobb súly a tanult nagybetűk iratására fektetendő; mert az időnek rövideje nem engedi, hogy a nagybetűknek szavak irására való alkalmazásával sokat vessződjünk. Erre később különben is elég alkalmunk lesz.

2. *Szemléltetés.* Ez, mint már mondva volt, abból áll, hogy a megismertetendő betűt a gyermekek szemei előtt részenként hozzuk létre, s az egyes betűrészeket általuk megneveztetjük. A szemléltetés azonban csak egyszerűen történjék s a betűnek csupán lényeges alkatrészeire vonatkozzék.

3) *Betűírás.* A szemléltetett betűt utánképeztetjük s a gyermekeket annak irásában gyakoroljuk. Ez épen úgy történik, mint az irottalaku magánhangzók iratásánál. Mivel a nagybetűk irott alakjának előállítása nagy ügyességet igényel, ez ügyességre pedig nagyobbbrészt a betűírási gyakorlatoknak kell a gyermekeket elvezetniök: e gyakorlatok fontosságát nem szabad szem elől tévesztentünk.

4. *Alkalmazás.* Ez, amint tudjuk, abból áll, hogy a megismertetett betűt egyes szavak és mondatok kiírására alkalmazzuk. A nagybetűknél azonban elég, ha minden betűre két-három szót írunk vagy iratunk ki.

Kezelésminta az irottalaku nagybetűk ismertetéséhez.

A T, Ty, F, P, B és B_o nek ismertetése.

Ismétlő gyakorlat. Néhány nagybetűt fogok a táblára írni, gyermekeim; ti pedig e betűket megnevezitek és leírjátok. (A táblára írjuk p. e betűket: *T, Ty, F, P, B, B_o*

és a gyermekek által megneveztetjük és leiratjuk

azokat. Azután folytatjuk). Irjátok most azt, amit diktálni (tollatokba mondani vagy mondatolni) fogok. Tehát: Nagy *u!* — *Le!* — *Föl!* — *Le!* — *Elég!* — Mit irtatok most? (Nagy *u-t*). Irjunk egy más betűt: Nagy *cé!* — *Föl!* — *Le!* — *Föl!* — *Elég!* — Nevezzétek meg e betűt! — Folytassuk: Nagy *há!* — *Le!* — *Föl!* — *Le!* — *Föl!* — *Le!* — *Elég!* — Mit irtatok? (Nagy *há-t*). Olvassátok el, amit most a táblára írok! (Kálmán, Ödön és Gyula testvérek. Ha csengetnek, Zsiga iskolába jő). Mármost megint ti irjatok valamit! (Leiratunk egy-két tulajdonnevet vagy egész mondatot a már ismert nagybetűkkel). Szeretem, gyermekeim, hogy már anynyi nagybetűt megtanultatok írni; meglátom azonban, meg fogjátok-e azokat is tanulni, melyeket ma mutatok meg nektek.

Szemléltetés. Egy vonalat húzok a felső-vonaltól az alsó közép-vonalig. Főltül vékonyan kezdem, azután lassankint vastagabban húzom, végre vékonyabban meg vékonyabban egész az alsó közép-vonalig, innét pedig balfelé hajtom s pontban végzem. Vajjon mily vonásnak lehet ezt nevezni? (Hullámvonásnak). Irjatok ti is ily hullámvonást! Honnét fogjátok azt kezdeni? (A felső-vonalnál). És merre fogjátok húzni? (Az alsó közép vonal felé). Kezdjük tehát! Főltül vékonyan! A derekán vastagabban! Alul ismét vékonyan! Végére pont! Próbáljatok több ily hullámvonást csinálni; mert több nagy betűben előfordul ám e vonás! (Szemmel kísérvük a gyermekek munkáját s utba vezetjük a hibázókat és gyengébbeket. Nyájas szavakkal élesztjük a gyermekek munkakedvét). Látom, hogy már mindnyájan tudtok hullámvonást csinálni; csináljatok hát még egyet! Kezdjük! Hullámvonás! — Pont! — Tartsátok mindnyájan felém táblátokat! — Látom jól ment, s most örüljétek gyermekeim, mert mindjárt készen lesz egy új nagybetű. Ime, a

dült hullámvonásra, jobbról balfelé huzva, egy fekvő hullámvonást csinálók, így : *Œ*. Mit csináltam? (Fekvő hullámvonást). Merre hajlik e hullámvonásnak balvége? (Lefelé). És jobbvége? (Fölfelé). Csináljatok ti is ily vonást táblátokra a dült hullámvonás fölé! Tehát: Hullámvonás! — Elég! — Gyermek, e két hullámvonás már egy nagybetűt tesz. Ez a nagy *té*. Mi neve ezen betűnek? (Nagy *té*). És miből áll a nagy *té*? (Egy dült hullámvonásból, s efölött egy fekvő hullámvonásból). Irjatok még egy nagy *té*-t! Feri majd elmondja, mit kell csinálnotok. (A felső vonaltól az alsó középvonalig egy pontban végződő hullámvonást; és e hullámvonás fölé egy horgasan kezdődő fekvő hullámvonást). A nagy *té*-ből igen könnyű egy más nagybetűt csinálni. Nézzétek! Derekán egy vékony fekvővonást huzok át és kész a nagy *ef*. Csináljatok ti is egy nagy *ef*-et. — — Hány nagybetűt tanultatok most írni? (Kettőt). S melyek azok? (A nagy *té* és a nagy *ef*). A nagy *té*t tehát tudjátok már írni, de bezzeg mit csinálnátok, ha valahol nagy *tyé*-t kellene írnotok? Miként csináltunk a nagy *Gé*-ből *Gyé*-t? (A *G*-höz az ypsilonot tettük). Így csinálhattok a nagy *té*-ből is nagy *tyé*-t. Csináljatok tehát egy nagy *tyé*-t! — Ez is megy. S most majd meglátom, meg tudjátok-e majd a következő nagybetűt csinálni. Egy dült hullámvonást huzok, épenúgy, mint a nagy *té*-nél. Csináljatok ti is ily hullámvonást! — S most nézzétek: a hullámvonásra egy félkör-vonást borítok, így : *Œ*. Tegyétek ti is ezt! —

Lám, egy nagybetűnk megint van. Gyermek, jegyezzétek meg, ez a nagy *pé*. Mely vonásokból áll a nagy *pé*? (Egy pontban végződő dült hullámvonásból s e vonás fölött egy lefelé nyíló félkörből). Eddig már három nagybetűt tanultatok most ismerni. E nagybetűket sorban a táblára szeretném írni, Pali tehát majd elmondja, miként kelljen azokat leírnom. (A gyermek megnevezi a részeket,

mi pedig így a három betűt a tábla felső részére egy sorba írjuk). Ime, itt áll a három nagybetű. Nézzétek meg, miben hasonlítanak mind a hárman egymáshoz? (Abban, hogy mindegyiknek szárát hullámvonás képezi). Jól vetétek észre, de lássátok, még két nagybetű van ám, melyeknek épily szára van. Tudom szeretnétek ezeket is látni. Megmutatom hát, úgyis könnyű azokat írni. Ime, egy nagy *pé*-t csinállok! — Mit csináltam most? (Nagy *pé*-t). S hány vonásból áll a nagy *pé*? (Kettőből). Gyermek, a nagy *pé*-höz csak egy vonást kell még csinálnunk s ismét lesz egy új nagybetűnk. Nézzétek! A félkörnek jobbvégéhez csokorvonással egy jobbra-domborodó vonást akasztok úgy, hogy az egészen az alsó közép-vonásig érjen, s itt balra fölhajtom. Ez a nagy *bé*. Csináljatok ti is egy nagy *bé*-t! Kezdjétek! Hullámvonás! — Pont! — Félkör-vonás! — Csokor! — Domboru vonás! — Elég! — A nagy *bé*-t is a többiek sorába írhatjuk már. (Oda írjuk). S most még csak egy betűt mutatok ma. Ismét egy nagy *pé*-t csinállok, ehhez azonban a domboru vonás helyett kigyóvonást akasztok, így: *Pé*,

s kész a nagy *er*. Csináljatok ti is egy nagy *er*-et. Ezen betűt is a sorba írom, — s most lássuk, ismeritek-e mind az öt betűt. (Majd az egyik, majd a másik írott betűre mutatunk, a gyermekek pedig a mutatott betűket megnevezik. Ezt addig gyakoroljuk, míg végre mindegyik betűt rögtön és biztosan nevezik meg. Végre hol egyik, hol a másik legujabban ismertett betűt írjuk a táblára, hogy a gyermekek az így leírottakat is megnevezzék. Ezután az íratás következik).

Betűírás. Írjuk le mármost mindegyik most tanult nagybetűt néhányszor! Vigyázzatok! Nagy *té*! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Elég! — (Két-három nagy *té* íratik). Nagy *ef*! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Elég! — Keresztvonás! — (Ebből is íratik egy-kettő). Nagy

pé! — Pont! — Föül le! — Föl! — Le! — (Néhány-szor ismételve iratik). Nagy *bé!* — Pont! — Föül le! — Föl! — Le! — Csokor! — Le! — Elég! — (Ebből is néhány iratik). Nagy *er!* — Pont! — Föül le! — Föl! — Le! — Csokor! — Le! — Ki! — (A nagy *er*-ből is csak egy-kettő iratik. A betük irásának bővebb gyakoroltatása magánfoglalkozásra marad).

Alkalmazás. Lássuk most, tudnátok-e e betűkkel szavakat is kiírni. Irjatok tehát! (Aszerént, amint az idő engedi, leiratunk néhány szót vagy mondatot, melyekben a tanult betük is alkalmazásba jönnek. A választott szavak és mondatok titegyezve iratnak le.)

A nyomottalaku nagybetük megismertetése.

Mostani Ábécés-könyvünk mellett, mint már mondtam, legcélrányosabbnak tartom a nyomottalaku nagybetük ismertetését akkorára hagyni, midőn az irottalakuakat már ismerik a gyermekek.

A sor, mely szerént a nyomottalaku nagybetüket megismertetni legcélrányosabb, már az Ábécés-könyvben ki van jelölve. 5—6 leckében az egész munkát el lehet végezni.

Az egyes leckékben következő betük vehetők:

Az 1-sőben az I, Í, J, H, U, Ú, Ű, Ű.

A 2-ikban az L, Ly, F, E, É, T, Ty.

A 3-ikban a Z, Zs, A, Á, N, Ny, M, K.

A 4-ikben a D, P, B, R.

Az 5-ikben a C, Cs, G, Gy, O, Ó, Ö, Ő, S, Sz.

A tanmenet minden leckében következő lehet:

1. *Ismétlési gyakorlat.* Ennél leginkább arra fordítunk gondot, hogy a már tanult nyomottalaku nagybetüket egymástól gyorsan és biztosan meg tudják különböztetni a gyermekek.

2. *Szemléltetés.* Ennek célja- és módjáról már több helyen volt szó.

3. *Olvadás.* Ez abból áll, hogy oly szavak és mondatok olvasásában gyakorolják magukat a gyermekek, melyekben a nyomottalaku nagybetűk alkalmazvák. E gyakorlathoz maga a 30. pont, melyben a nyomottalaku nagybetűk legelőször fordulnak elő, kevés anyagot ad ugyan, de a 31. 33. 34. 35. 36. és 37. pontnak gyakorlatai annál többet nyújtanak.

Kezelésminta a nyomottalaku nagybetűk ismertetéséhez.

A Z, Zs, A, Á, V, N, Ny, M és K-nak ismertetése.

Ismétlő gyakorlat. Ha megmutatjátok, gyermekeim, hogy az eddig tanult nyomottalaku nagybetűk hangját azonnal megtaláljátok, amint reájok mutatok: akkor ma megint megismertetek ezen betűkből néhányát. Lásunk hát! Egy-két nagybetűt rajzolok a táblára. (Le-rajzoltatik p. a H, az U, az F, az E, az L.) Amint most e betűk valamelyikére mutatok, ti kimondjátok annak hangját. (Gyakorlás.) Ezt, látom, tudjátok; de vajjon fogjátok-e azt is tudni, amit majd most kívánok! Mutassatok Ábécés-könyvekben azon férfinévre, mely nagy *el*-lel kezdődik! (Reámutatnak a Lajos névre.) Olvassátok ki e nevet! (Lajos.) Hát a nagy *é*-t vajjon melyik nőnévben találjátok? (Az Éva névben.) Olvassátok most ki azon neveket, melyek a 6-ik sorban vannak! (Ferenc, Franciska.) Még valamit próbáljunk! A táblára irok egy-két keresztnevet, ti meg keressétek majd meg ugyanazokat Ábécés-könyvekben! (A táblára írjuk p.: Hedvig.) Keressétek meg e nevet könyvekben és mutassatok reá! — Feri, olvasd ki e nevet! (Hedvig.) Keres-

sétek most ezt meg: (a táblára irván) Luca. — Olvassátok ki mindnyájan! Hányadik sorban fordul elő könyvetekben az *E t e l k e* név, Pista! (A hetedik sorban.) Irjátok le e nevet táblátokra! — Most még azon férfinévet is irjátok le, mely a 2-ik sorban fordul elő! (Leirják a *J á n o s* nevet.) Olvassátok ki, mit irtatok? (János.) Most már elhiszem, hogy ismeritek azon nagybetűket, melyeket eddig mutattam; örüljetez hát, gyermekeim, mert ma ismét mutatok néhány nyomottalaku nagybetűt.

Szemléltetés. (A táblára rajzolunk egy nyomottalaku kis *z é*-t.) Ezt a betűt már ismeritek. Mi is e betűnek hangja? (E betűnek hangja: *z*). És mi a neve? (E betűnek neve: *z é*.) Gyermekek, a nyomottalaku nagy *z é* épen olyan, mint a kicsiny, csak hogy a nagy *z é* csaknem kétszer-akkora, mint a kis *z é*. Lássunk most egy másik betűt! (Egy nyomott kis *v é*-t rajzolunk a táblára.) Ezen betűt is ismeritek. Nevezétez hát meg! (Ez a kis *v é*.) Lám, a nagy *v é* is épen ilyen, csak hogy nagyobb. Meg fogjátok-e hát a nagy *v é*-t is ismerni? (Igen.) S most vigyázatok! A nagy *v é*-t megfordítom, így: **Λ**. Mit csináltam a nagy *v é*-vel, Péter!? (Megfordította). Nézzétez, a megfordított *v é*-nek két szárát egy vékony fekvővonással összekötöm, és kész a nagy *a*; így: **Λ**. Micsoda betű ez, Endre!? (Ez a nagy *a*.) Miből csináltuk a nagy *a*-t? (Egy megfordított *v é*-ből.) És hogyan csináltunk a megfordított *v é*-ből nagy *a*-t? (Úgy, hogy két szárát összekötöttük egy vékony fekvővonással.) Azt bizonyosan magatok is ki fogjátok találni, hogy miként lehet a nyomottalaku nagy *a*-ból nagy *á*-t csinálni. (Úgy, hogy éket teszünk a nagy *a*-ra.) Rajzoljuk le azon nagybetűket, melyeket ma tanultatok ismerni! (Lerajzoltatnak a *Z*, *V*, *Á*, *Á*.) E betűk közt ittlátom ugyan a nagy *z é*-t, de a nagy *z s é*-t nem; ti talán hát nem is fogjátok a nagy *z s é*-t ismerni? (De igen, ismerjük.)

Miből áll hát a nagy *zsé*? (Egy nagy *zé*-ből és egy kis *es*-ből.) S honnét tudjátok ezt? (Abból tudjuk, hogy ez az írott nagy *zsé*-nél is így van.) Igazatok van, gyermekeim! Bátran iderajzolhatjuk hát a nagy *zsé*-t is, mert azt mindentűt meg fogjátok már ismerni. (Lerajzoltatik a nyomott nagy *zsé* is.) S most lássunk egy új nagybetűt! Két vékony állóvonást rajzolok, így: | |, s a balról állónak felső-végéből a jobbról állónak alsó végeig egy vastag dültvonást rajzolok, így: **N**, és kész a nagy *en*. Miből áll hát a nagy *en*? (Két vékony állóvonásból, és egy vastag balradült vonásból, mely a két állóvonást összeköti.) Rajzoljuk a nagy *en*-et is a többiek sorába. (Lerajzoltatik.) Ide az *en* mellé még egy nagy betűt rajzolok, tudom azt mindnyájan fogjátok ismerni. (Lerajzoltatik a nagy *eny*.) Vajjon micsoda betű lehet ez? (Ez a nagy *eny*.) Szinte gondoltam, hogy ki fogjátok találni. Lássunk megint egy új betűt! Ismét két álló vonást húzok, de most a balról állót vékonyan, a jobbról állót pedig vastagon húzom, így | **I**; e két vonás felső végére egy *vé*-t akasztok, így: **M**, és kész a nagy *em*. Miből áll hát a nyomottalakú nagy *em*? (Egy vékony s egy vastag állóvonásból és ezen vonások felső végére akasztott *vé*-ből.) Rajzoljuk a nagy *em*-et is a többiek sorába! (Lerajzoltatik.) Ide rajzolok mármost még egy betűt. Előre tudom, hogy azt azonnal meg fogjátok ismerni. Lerajzoljuk a nagy *ká*-t) Ismeritek-e e betűt? (Ismerjük.) Nevezzétek tehát meg! (Ez a nagy *ká*.) Lám, a nagy *ká*-t könnyű megismerni, mert az olyan mint a kis *ká*. Most már csak azt szeretném látni, vajjon ismeritek-e jól azon betűket, melyeket ma lerajzoltunk. (Majd egyik majd a másik betűt neveztetjük meg egy vagy több gyermek által, majd meg egy-egy gyermek kezébe adjuk a mutatópalcát s megmutattatjuk azon betűket, melyeket megnevezünk.) Ma megint 9 nagybetűt tanultatok ismerni. Örülhettek

A nagybetűk részei és az íratásuknál használható vezényszavak.

Az A és Á.

Irott alakban. Ponttal kezdődő és horogvonással végződő hajtottvonás (A), mely derekán vékony fekvővonással van átvágva.

Nyomott alakban. Megfordított nagy vé, melynek két szára a betű derekán vékony fekvővonással van összekötve.

Ütenyírási vezényszavak. Nagy a! Föl! Le! Elég! Át!
Az Á megékezett A-ból alakul.

A B.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás (B), erre borított félkör-vonás (P), a félkör-vonás jobbvégéhez csokorral akasztott jobbra-domborodó vonás, melynek vége be van hajtva (B).

Nyom. al. Vastag állóvonás s ennek jobboldalához kapcsolt két jobbra-domborodó vonás.

Ütenyír. vezénysz. Nagy bé! Pont! Fölül le! Föl!
Le! Csokor! Le! Elég!

A C és Cs.

Irott al. Jobbranyiló félkör-vonás, melynek mindkét vége be van hajtva (C).

Nyom. al. Balranyiló félkör.

Ütenyír. vez. Nagy cé! Föl! Le! Föl! Elég!

A Cz betű C-ből és z-ből alakul.

A Cs betű C-ből és s-ből alakul.

A D.

Irott al. Dült hullámvonás; ennek alsó végéből csokorral kihuzott balra nyíló félkör-vonás, mely a hullámvonásra borítva végén behajtatik (D).

Nyom. al. Vastag állóvonás és ennek végeihez jobbról kapcsolt félkör.

Ütenyir. vezénysz. Nagy dé! Csokor! Föl! Le! Elég!

Az E és É.

Irott al. Két egymás alatt fekvő, csokorral összekötött jobbra nyíló csigavonás.

Nyom. al. Vastag állóvonás; ennek felső és alsó végéből jobbra irányuló két vékony fekvővonás; jobbról az állóvonás derekába tűzött ék.

Ütenyir. vezénysz. Nagy e! Föl! Le! Csokor! Le! Föl! Elég!

Az É megékezett E-ből alakul.

Az F.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás, melynek dereka vékony fekvővonással át van vágva; e fölött: fekvő hullámvonás, melynek balvége befelé, jobbvége pedig fölfelé van hajtva.

Nyom. al. Vastag állóvonás; ennek felső végéből jobbra irányuló vékony fekvővonás; jobbról az állóvonás derekába tűzött ék.

Ütenyir. vezénysz. Nagy ef! Pont! Föltől le! Föl! Elég! Át!

A G és Gy.

Irott al. Nagy cé, melynek alsó végéhez egy lefelé irányuló kötöttvonás csatoltatik (G).

Nyom. al. Nagy *cé*, melynek alsó végéhez ékalaku vastagvonás van kapcsolva.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *gé!* Föl! Le! Föl! Le! Elég!
A *Gy* betű *G*-ből és *y*-ből alakul.

A H.

Irott al. Vékony félkör-vonás; ehhez csokorral akasztott kötött vonás , mely jobbról tovább huzva nagy *cé*-vé alakul . (Mivel akkor, midőn a nagy *há* írására kerül a sor, már mind a nagy *jé*-t, mind a nagy *cé*-t ismerik a gyermekek, egyszerűen azt is lehet mondani, hogy az irottalaku nagy *há* nagy *jé*- és nagy *cé*-ből alakul).

Nyom. al. Két álló vastagvonás, melyek derekukon vékony fekvővonással vannak összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *há!* Föl! Le! Csokor! Le! Föl! Le! Föl! Elég!

Az I és Í.

Irott al. Félkör-vonás, melynek felső végéhez pontban végződő dült hullámvonás csatoltatik .

Nyom. al. Álló vastagvonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *i!* Föl! Le! Pont!

Az *Í* megékezett *I*-ből alakul.

A J.

Irott al. Vékony félkör-vonás; ehhez csokorral akasztott a pontban végződő dült hullámvonás.

Nyom. al. Álló vastagvonás, mely alul balfelé hajtva pontban végződik.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *jé!* Föl! Le! Csokor! Le! Pont!

A K.

Irott al. Áll nagy jé-ből, melynek derekához jobbról csokorral összekötött hullám- és kigyóvonás illesztetik (K).

Nyom. al. Nyomott alakban a nagy ká ugyanazon részekből áll, melyekből a kis ká alakul.

Ütenyír. vezénysz. Nagy ká! Föl! Le! Csokor! Le! Pont! Jobbról : Föl! Le! Csokor! Le! Elég!

Az L és Ly.

Irott al. Fölfelé nyíló ív vonás; ebből lehajló dült hullámvonás; a dült hullámvonásnak végéhez csokorral kapcsolt fekvő hullámvonás.

Nyom. al. Álló vastagvonás; ennek alsó végéből jobbra irányuló vékony fekvővonás.

Ütenyír. vezénysz. Nagy el! Föl! Le! Csokor! Elég!
Az Ly betű L-ből és y-ből alakul.

Az M.

Irott al. Két összekapcsolt törtvonás, melyek közül az első ponttal kezdődik, a második pedig horoggal végződik.

Nyom. al. Egy vékony és vastag állóvonás, melyeknek felső végére vé van akasztva.

Ütenyír. vezénysz. Nagy em! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

Az N és Ny.

Irott al. Ponttal kezdődő körvonás, melynek végéhez jobbról egy balra domborodó ív vonás függesztetik.

Nyom. al. Két álló vékonyvonás, melyek egy balra-tülő vastagvonással vannak összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Nagy en! Föl! Le! Föl! Elég!
Az *Ny* betű *N*-ből és *y*-ből alakul.

Az *O* és *Ó*, *Ö* és *Ő*.

Irott al. Köralaku vonás, melynek vége be van hajtva.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis o.

Ütenyir. vezénysz. Nagy o! Föl! Elég!

Az *Ó* megékezett *O*-ból, az *Ö* két ponttal ellátott *O*-ból és az *Ő* két ékezettel ellátott *O*-ból alakul.

A *P*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás, melyre félkör-vonás van borítva.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis pé.

Ütenyir. vezénysz. Nagy pé! Pont! Föül le! Föl! Le!

Az *R*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás; erre borított félkör-vonás; e vonás jobbvéghöz csokorral akasztott kigyóvonás.

Nyom. al. Áll nagy pé-ből, s ennek domboru vonása alá függesztett kigyóvonásból.

Ütenyir. vezénysz. Nagy er! Pont! Föül le! Föl! Le! Csokor! Le! Elég!

Az *S* és *Sz*.

Irott al. Fölfelé nyiló ív vonás; ebből lehajló dült hullámvonás, mely balról behajtatik.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis es.

Ütenyir. vezénysz. Nagy es! Föl! Le! Föl! Elég!
Az *Sz* betü *S-* és *z-ből* alakul.

A *T* és *Ty*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás; e fölött: fekvő hullámvonás, melynek balvége befelé, jobbvége pedig fölfelé van hajtva.

Nyom. al. Álló vastagvonás; ennek felső végére fektetett fekvő vékonyvonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy té! Pont! Föül le! Föl! Elég!

A *Ty* betü *T-ből* és *y-ből* alakul.

Az *U* és *Ú*, *Ü* és *Û*.

Irott al. Kigyóvonás s ehhez jobbról csatolt horogvonás.

Nyom. al. Egy vastag és egy vékony állóvonás, melyeknek alsó végei vékony ív vonás által köttetnek össze. (Vagy: Fölfelé nyiló hajtott vonás, melynek balszára vastag).

Ütenyir. vezénysz. Nagy u! Föl! Le! Föl! Le! Elég

Az *Ú* megékezett *U-ből*, az *Û* két ponttal ellátott *U-ből* és az *Û* két ékezettel ellátott *U-ből* alakul.

A *V*.

Írásban és nyomtatásban olyan, mint a kis *vé*.

Ütenyir. vezénysz. Nagy vé! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A *Z* és *Zs*.

Írásban és nyomtatásban olyanok, mint a kis *z* és *zs*, csak hogy az irottalaku nagy *zé*-nek végei szintúgy be vannak hajtva, mint a legtöbb nagybetűnél.

Ütenyír. vezénysz. Nagy zé! Föl! Le! Csokor! Vékonyan le! Csokor! Le! Elég! (A *csokor* szót ki is lehet a vezényszavak közül hagyni s helyette csak *föl* szót használni; mint a kis *zé*-nél tevém).

e) Gyakorlás a gépszerű olvasásban.

Az Ábécés-könyvnek 1—37. gyakorlatai által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek az írott- és nyomottalaku kis- és nagybetűk hangját elég biztosan megtalálják és tisztán ejtsék ki; ekkor van azután a gépszerű olvasás tulajdonképi gyakoroltatásának helye.

A gépszerű olvasásban való gyakorlatok által már azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a betűk hangjait tagokba és szavakba tanulják fűzni, s lassankint a gépszerű olvasásban készségre jussanak.

Gépies készséggel vagy ügyességgel az olvas, kinek olvasása egyhangu ugyan, de eléggé biztos, darabosságtól ment, tiszta és hibátlan. — Ezen ügyességre csak tartós, változatos és szorgalmas gyakorlás vezet.

Biztosan olvas, ki minden találgatás és vontatottság nélkül minden betűnek valódi hangját elég gyorsan adja vissza; *folyékonyan* azaz *darabosságtól menten* az olvas, ki az ugyanegy szóhoz tartozó betűk hangjait megszakítás nélkül fűzi egybe; *tisztán* az olvas, ki a betűk hangjait lehető legtökéletesebben ejti ki; *hibátlanul* végre az olvas, ki egy hangot sem nyel el, egyet sem csusztat be, a hangokat nem cseréli föl s nem kuszálja össze.

Hogy a biztos, folyékony, tiszta és hibátlan olvasásnak alapját már a legelső olvasási kísérletek alkalmával kell megvetnünk, magától értetik. Nem is azért lesznek az alábbiakban említendő teendők csak *most* felhozva, mintha azokkal előbb épen nem kellett volna bibelődntünk;

hanem azért, mivel célirányosabbnak látszott azon elveket, melyeket a gépszerű olvasás tanításánál megtartanunk kell, egészbe foglalva *itt* adni elő, hol az olvasási oktatás első fokának *sarkpontjához* értünk.

A gépszerű olvasás tanításánál következő elveket tartssunk szem előtt :

1. *Folytonosan arra törekedjünk, hogy a gyermek tisztán olvasson.* A kezdők közt, kivált falusi tanodákban, rendszerént sokan vannak, kiknek kiejtése hibás. Ez legtöbbször onnan van, hogy a gyermek rosszul van szoktatva; néha azonban vidékiességből származik e baj. Csak igen ritkán fordul az elő, hogy a tisztátalan kiejtésnek a beszédszervek fogyatkozása volna oka. Ime mutatványul néhány oly kiejtési hiba, mely többször csak onnét származik, hogy sokan azt gondolják, hogy a gyermek meg nem érti őket vagy megijed tőlök, ha — mint ők szokták mondani — gyermek-nyelven, azaz selypesen, pöszén nem beszélnek vele : *monta* (mondta), *tuggya* (tudja), *tunna* (tudna), *acc* (adsz), *mel-látja* (meglátja), *mevverte* (megverte), *ement* (elment), *bottya* (botja), *talló* (tarló), *teccik* (tetszik), *igasság* (igazság), *ója* (óra), *ujja* (ujra) stb. (Lásd Szvorényi Kalauz-át!) Lássunk mármost néhány tájkiejtési hibát, például : *ára* (arra), *óma* (alma), *ollan* (olyan), *möre* (merre), *lagyik* (ladik), *éedes* (édes), *níz* (néz), *nímet* (német), *küfűzetni* (kifizetni), *mejj* (mell) stb. (L. Szvor. Kalauz.) A beszédszervi fogyatkozások közé tartoznak p. a dadogás, dunnyogás, pöszesség. A tiszta olvasásnak e felsorolt akadályait csak türelem, kitartó éberség és tapintatos eljárás által háríthatjuk el; azért : a) Már a hangoztatás előgyakorlataitól kezdve folytonosan ügyeljünk arra, vajjon minden hangot tisztán ejt-e ki a gyermek? — b) Egyetlen-egy tisztátlanul kiejtett hang iránt se legyünk közönyösek, hanem minden alkalommal kívánjuk meg, hogy a hibázó a tisztátlanul kiejtett hangot ismételve, azt tisztán

tán hangoztatni törekedjék. — c) Ha szükséges, mutassuk mi magunk meg, miként kell egyik vagy másik betűnek hangját tisztán kiejteni. — d) Oly szavakat, melyeket a gyermek ismételve is rosszul hangoztat, irassunk a táblára, és mondassunk ki hangonkint. — e) Ha valamely gyermek vigyázatlanságból vagy közönyösségből hangoztatja a szavakat tisztátlanul, azt szeretettel párosult komolysággal intsük — s ha kell — feddjük meg. — f) Törekedjünk a gyermeknek beszédszervi fogyatkozását orvosolni. Ezt elmulasztani anynyival lelkiismeretlenebb dolog volna, mert ha az ilyen fogyatkozásban szenvedő gyermeket hibás kiejtéseire szakadatlanul figyelmeztetjük, azokat helyreigazítatlanul soha sem hagyjuk, s őt a tiszta kiejtésben szorgalmasan gyakoroljuk: a javulás többnyire bizonyos. — g) Óvakodjunk a hibás kiejtésű gyermeket kinevetni, kigúnyolni, vagy megengedni, hogy őt társai kinevessék, kigúnyolják; mert ellenkezőleg kockára tennők a sikert.

2. *Tanítsuk és szoktassuk a gyermeket a hibátlan olvasásra.* A hibás olvasásnak okai lehetnek: felületesség a betűk ismeretében, figyelmetlenség s a sietés vagy a szertelen halkság az olvasásban; azért: a) A betűk ismertetésén és írásuk- s olvastatásuknak begyakoroltatásán ne haladjunk át fölületesen. A betűk ismertetésénél igen káros a sietés; mert amely betűvel akkor nem ismerkedett meg a gyermek, midőn azt szemléltettük és gyakoroltattuk, azt később csak nehezen és sokára fogja kellőleg megismerni. — b) Legtöbbet olvassunk a gyengébb olvasókkal, hogy ezeknél legalább a gyakorlat pótolja a gyorsabb fölfogást vagy a netalán történt mulasztást. — c) Az olvasó által elkövetett hibát maga az olvasó javítsa ki; mert különben soha sem fog az a hibátlan olvasásra kellő figyelmet fordítani. — d) Az ügyesebb olvasóknak se engedjük meg az igen gyors olvasást; mert ellenkező esetben igen könnyen meg fogják

szokni, hogy a szavakon csak futólagosan tekintsenek át, amiből azután a következőkhöz hasonló hibák származhatnak: dagadja (tagadja), hedegü (hegedü), szégyen (szegény), akadozó (adakozó), od' adja (oda adja.) — e) A szertelenül halkán való olvasást se engedjük meg; mert ebből meg ilyforma hibák származhatnának: íedes (édes), enneke (ennek). — f) Az igen gyorsan vagy szertelenül halkán olvasókkal, mindaddig, míg hibájokból ki nem gyógyulnak, tartassunk bizonyos időmértéket. Vannak ugyan, kik az időmérték szerént való olvasást és a tanítónak egyesekkel való olvasását kárhoztatják, de én — a fenebbi esetekben — még mindig alkalmazhatónak vélem; csak a csattogó ütenyveréstől ovakodjunk, s a dolgot inkább úgy intézzük, hogy az időmértékes olvasásnál, melyet különben csak mintegy gyógyszerül tartok néha-néha alkalmazandónak, a gyermekek alantabb-hangu olvasását némileg hangosabb olvasás által szabályozzuk és vezessük.

3. *Iparkodjunk a gyermeket biztosan és folyékonyan való olvasásra képesíteni.* Azért: a) Már az egyes betűk ismertetésénél nagy gondot fordítsunk arra, hogy azokról a gyermekek tiszta és helyes képzetet szerezzenek s az alakra nézve hasonló betűket gyorsan meg tudják egymástól különböztetni. — b) Minden olvasási gyakorlatnál addig időzzünk, míg azt a legtöbb gyermek jól nem olvassa; mert csak a darabnak többszöri átolvasása képesíti őket arra, hogy mindegyik betűnek hangját biztosan ejtsék ki és folyékonyan olvasanak. — c) Ne feledjük, hogy leginkább a biztos és folyékony olvasás az, mire csupán huzamos gyakorlás vezet.

4. *Használjuk fel a karilag vagy csoportosan való olvasás előnyeit a gyermekeknek a gépszerű olvasásban való gyakorlására.* Többeknek együttolvassása, ha a ta-

nftó ügyesen vezeti a dolgot, nem csak nem káros, sőt előnyös is. Még némely beszédszervi fogyatkozások is orvosolhatók ez által; s nem egy rikácsoló, tompa, éles, nyers vagy énekszerű hang módosítható az együttes olvastatás által. Hogy a karilag való olvastatás sok iskolában úgy elfajul, annak csak a rossz kezelés az oka. Ne vonakodjunk tehát az olvastatásnak ezen módját, mely, főleg népes iskolában, mindig haszonnal alkalmazható, célunkra fölhasználni; csak azután arról se feledkezzünk meg, hogy az egyedülolvastatás is hasznos és szükséges, hogy általa az egyes tanulók figyelméről, előmeneteléről és ügyességéről meggyőződést szerezzünk.

5. Fokunkint több-több gondot fordítsunk arra, hogy a gyermek az olvasottat megértse. Mihelyt a gyermek mondatokat olvas, szükségessé válik, hogy ne csupán a betűk hangjaival, hanem a mondat értelmével, tartalmával is törődjék. Tévesztett dolog volna azonban a főcél a mellékcéllal fölcserélni. Az olvasási oktatás első fokán mindig az tartandó főfeladatul, hogy a gyermekekből *ügyes* olvasókat képezzünk; e fokon tehát csak annyiból kell az olvasási anyag megértését eszközölni törekednünk, amennyiből szükséges, hogy az olvasási oktatás második fokára — t. i. az értelemmel való olvastatásra — *előkészítsük* a gyermekeket. Azért: a) Minden olvasási gyakorlatnál csak rövid uton, egyszerű kérdések által iparkodjunk meggyőződni arról, vajjon gondolnak-e a gyermekek a szavak tartalmával és fölfogják-e a mondatok értelmét? — b) Ami egyik vagy másik szó- vagy mondatnak megértésére *okvetlenül* nem szükséges, annak magyarázatásával, körülményes kifejtésével ne vesztegezzük itt még az időt; mert az olvasásban való készség csak gyakorlás által éretik el; a gyakorlás pedig időt kíván. — c) Magyarázzuk meg egyszerűen, mire való az olvasási gyakorlatokban előforduló írásjelek, s azután kívánjuk

meg a gyermekektől, hogy olvasás-közben e jeleket mindig figyelembe vegyék; mert ezáltal mind az olvasóra mind a hallgatóra nézve megkönnyítetik a tartalomnak megértése. — d) Olvasás közben soha se szólítsunk föl mást az olvasásra, míg az olvasó valamelyik mondat végeig nem ér.

Az értelemmel-olvasás tanmódja.

Előismeret.

Mire a gyermekek az Ábécés-könyvben az olvasmányokig jutnak, a gépszerű olvasásban, ha a tanítás jól sikerült, oly ügyességgel birandnak, hogy lassankint már az olvasási oktatás második fokára is előkészíthetjük őket. Ez előkészítés pedig abból áll, hogy ezentúl is még a készséggel-olvasás gyakoroltatására fektetünk ugyan nagyobb súlyt, de emellett több-több gondot fordítunk arra, hogy a gyermekek *gondolkodva* olvassanak.

Az Ábécés-könyvben levő olvasmányok arra használandók föl, hogy általuk az olvasási oktatás második fokára készítsük elő a gyermekeket; ez olvasmányok tehát úgy kezelendők, mint az Első- vagy Második-Olvasó-könyv olvasmányai, csak hogy az Ábécés-könyv olvasmányainál még mindig több időt és gondot fordítunk a készséggel-olvasás gyakoroltatására, mint a megértésre.

Az olvasási oktatás második foka tulajdonképen az elemi tanodának középosztályaira, vagyis az elemi oktatásnak középeveire esik. E fokon már azt kell elérnünk, hogy a gyermekek egyrészt a készséggel-olvasásban tökéletesedjenek, másrészt pedig megtanuljanak *gondolkodva* azaz értelemmel olvasni. Értelemmel pedig az

olvas, ki úgy olvas, hogy ő maga is, a hallgató is az olvasmány tartalmának megértésére jusson.

Ha az értelemmel-olvasás tanításánál a készséggel-olvasás gyakoroltatását elhagynók, az olvasásnak e két foka között válaszfalat vonnánk. Ezt tennünk nem szabad; mert az értelemmel-olvasás egyrészt a gépszerű és másrészt a szépolvasással szoros viszonyban van. Ki még akadozva vagy hibásan olvas, az nem képes az olvasottat megérteni; ki az olvasmányt nem érti, nem lehet képes azt jellemzőleg, szépen olvasni. Hiba volna tehát, ha, miután egyideig (p. az 1—2. tanév végeig) csupán gépiesen olvastattunk, bizonyos ideig (p. a 3—4. tanév végeig) egyedül az értelemmel-olvasást gyakoroltatnók; végre bizonyos időben (p. a 4—5. tanév elején) a szépolvasást vennők elő. Azért az 1. tanévben tisztán gépszerűleg olvastassunk ugyan, de — miként ez már az irvaolvasás tanmódjában volt ajánlva — mellékesen arra is gondot fordítsunk, hogy a gyermek megértse az olvasott szavak *jelentményét*. A 2. tanévben — melyre az Ábécés-könyv olvasmányainak kellene olvasási anyagul esniök — egyengessük lassankint az értelemmel-olvasás utját, azaz törekedjünk a szavak által kifejezett *gondolat* megértetni, és tetessünk az értelemmel-olvasásban *kísérleteket*: de, mint főnebb mondám, fősúlyt még mindig a készséggel-olvasás gyakoroltatására fektessünk. A 3—4. tanévben az értelemmel-olvasásra fordítsunk kiváló gondot: hanem — amenynyiben szükségesnek látszik — egyrészt még a készséggel-olvasást is gyakoroltassuk, másrészt pedig már a szépolvasás utját is egyengessük. Az 5—6. tanévben végre a szépolvasásra tanítsuk ugyan a gyermekeket, de emellett ügyes és értelmes olvasásról is gondoskodjunk.

Hogy az értelemmel-olvasást jó sikerrel taníthassuk, szükséges tudnunk: 1. Mely elveket tartsunk e tanítás-

nál szem előtt? — 2. Melyek e tanításnak részletei?
 — 3. Miként kell az egyes olvasmányokat kezelniük?
 Szóljunk ezekről egyenkint!

a) Az értelemmel-olvasás tanításának elvei.

Az értelemmel-olvasás tanításánál következő főelveket tartunk szem előtt:

1. *Iparkodjunk a gyermeket önállólag értelmes olvasóvá képezni.* Ha az elemi tanodában csak anynyira vinnők a dolgot, hogy a tanulók csupán gépszerűleg tudnának olvasni, anélkül, hogy az olvasottak tartalmát megértenék, fölfognák: föladatunkat még korántsem tekinthetnők megoldottnak. De még az sem volna elég, ha a gyermek anynyira haladna, hogy segítségünkkel fölfogná és példányszerű olvasásunkat utánzólag értelemmel is olvasná a kezelt darabokat; de önerejére hagyatva, se egyikre se másikra nem volna képes. Az olvasás tanítását illetőleg csak akkor tekinthetjük föladatunkat megoldottnak, mikor már tanítványaink önerejökre hagyatva, önállólag is értelemmel tudnak olvasni.

Az olvasás által nyújtott élvezet és haszon csakis azok számára kínálkozik, kik az olvasásban nagykorúságra jutottak. Ha az iskolából kinőtt gyermeknek első dolga olvasókönyvét széttépni, ha az ifju az olvasástól irtózik, s ha a férfi legfőlebb álmatlanság elleni orvosságul használja azt: ebben annak szomoru jelenségét ismerhetjük föl, hogy ezek nem tanulták az olvasás örömeit és hasznát élvezni.

Terhes vád nyugszik azon iskolán, mely elmulasztja az olvasást kedves, hasznos, sőt üdvös foglalkozásává tenni a gyermeknek; mert oly csemetéket nevel az ilyen iskola, melyek se árnyat nem adandnak, se gyümölcsöt nem fognak hozni. Miként fog pedig ily iskolának ker-

tésze munkálkodásáról egykor számot adni?! — Ne mulasztjuk el tehát az olvasás tanításánál is folytonosan szem előtt tartani az oktatásnak ezen főelvét: „Tanítsunk az életnek!” Hogy miként alkalmazzuk ez elvet az értelemmel-olvasás tanítására is, az részben alább fog kimutattatni, ott, hol a tanítási eljárás részleteiről lesz szó; a következőket azonban már itt van helyén megjegyezni: a) Soha se fogjunk valamely új olvasmány kezeléséhez addig, míg a kezelés alatt levőt minden tekintetben jól nem értik és jól nem olvassák a gyermekek. — b) Iparkodjunk a tanulót az olvasásnál is öntevékenységre szoktatni; azért ne rágjunk mindent szájába, hanem amit saját erejéből is megérthet, azt egyenesen kívánjuk meg tőle, hatalán ez némi fejtörésbe kerülne is neki.

2. *Azon legyünk, hogy az olvasás által a gyermek ismeretköre táguljon, s esze, szíve és jelleme nemesedjék.* Amint általában minden oktatásnak kettős célja van, úgy az olvasás tanításának is. Ez oktatásnak is van anyagi és alaki célja. Anyagi célja ugyanis a gyermeket hasznos ismeretekkel gazdagítani; alaki célja pedig annak szellemét nemesíteni, azaz, benne józan gondolkodást, jó érzelmeket és nemes elhatározást kelteni. Avval tehát, hogy a gyermekeket az olvasási oktatás által csupán *olvasni* tanítsuk, nem szabad megelégednünk; hanem oda kell hatnunk, hogy mialatt olvasni tanul, lelke ismeretekben gazdagodjék, s esze, szíve és jelleme nemesedjék.

Olvasókönyveink részént közölnek ismereteket, részént alkalmat adnak azok közlésére. Midőn azonban az olvasási oktatás közben ismereteket akarunk közölni, jól meggondoljuk előbb, hol és mennyit lehet azokból közölnünk anélkül, hogy más célokat szem elől téveszténénk; mert ha valamely olvasmányban p. állatról, növényről, ásványról, történeti személyről vagy eseményről s más eféléről van szó, nem következik, hogy azt okvetlenül ismeretközlésre kelljen fölhasználni. Oly olvasmá-

nyok, melyek kiválólag arra hivatvák, hogy a kedélyre vagy akaratra hassanak, igen sokat veszhetnek hatásukból, ha száraz ismeretközléssel, magyarázgatással árasztatnak el. Sajnos, hogy ez mégis sokszor megtörténik, és a legszebb olvasmányok anynyira szétszedetnek, hogy végre minden összefüggést, életet és hatást elvesztenek. Azért ha valamely olvasmányban, melynek különösen a szívre kell hatnia, olyasmi jön elő, mi körülményesebb vagy bővebb ismeretközlést tesz szükségessé, legjobb, ha ezen magyarázatot vagy ismeretközlést magától az egésztől elválasztjuk, és vagy előlegesen vagy utólagosan végezzük.

Hogy az értelemmel-olvasás által a gyermek elméje művelődjék: a) alkalmazzuk — ahol csak lehet — az önkifejtő módot; b) fejeztessük ki az olvasottakat más szavakkal; c) vonassunk le az olvasottakból tanulságot; d) ítéltesük meg a körülményeket, személyeket és cselekvényeket; e) hozzuk alkalmilag emlékezetbe a régebben olvasottakat; f) tanultassuk meg a hasznosabb s jelebb vagy hatásosabb darabokat.

Hogy az értelemmel-olvasás által a gyermek szíve és jelleme is nemesedjék, szavainkat úgy kell irányoznunk, hogy azok a gyermek szívéhez megtalálják az utat; miként kelljen azonban ezt tenni, azt bajos volna holt betűkkel mutatni meg.

Irányadásul mégis jó e tétel igazságát szem előtt tartani: „Csak a szívből jött szó előtt nyílik meg a szív.“ Valóban, nem is tagadható, hogy a nemes szív leghathatósabb eszköz mások szívének nemesítésére; mert ez legjobban mutatja meg a módot, melyet használunk, s a határt, melyben mozognunk kell. — Nem lehet ugyan céлом e helyen fejtegetni, miben és mennyire kívántatik meg, hogy a tanító nemes szívvel birjon; azt mégis föl kell hoznom, hogy szavainak a gyermekek szíve- és jellemére nem lesz hatása: ha keblét a vallásosság szent tüze

nem melegíti; ha hivatalát és tanítványait nem szereti; ha azon érzelem, melyet a gyermekben ápolni akar, keblében nem él; ha hivatalának fontosságát nem érti vagy érteni nem akarja; ha a kezelendő olvasmányt nem érti s tartalmát át nem érzi; ha oktatását saját példájával meg nem erősíti. Akiben ezen kellékek nincsenek meg, az szoros értelemben nem is tanító. Avagy vezethet-e Istenhez, aki Ettől el van fordulva? — Adhat-e az oktatásának életet és vonzerőt, ki hivatalát gyűlöli? — Követheti-e a mesterek Mesterének nyomdokait, aki tanítványait nem szereti? — Kelthet-e a gyermeki kebelben nemes érzelmeket, ki ilyeneknek birtokában nincs? — Lelkén fekkent-e magasztos hivatalának megoldása annak, ki nem ismeri, vagy szem elől téveszti hivatalának fontosságát és a felelőséget, melyre egykor vonatni fog? — Adhat-e az olvasmánynak életet és hatást, aki azt nem érti s át nem érzi? — Számíthat-e nevelésének s oktatásának sikerére, aki önmagát nem állítja példaképül?

Ha a tanítóban a nemes szívvel józan gondolkodás is párosul, akkor arról is fog gondoskodni, hogy se az idő, se a körülmények ne csökkentsék a hatást, melyet tanítványaira az ő szavai vagy az olvasmány szelleme gyakorolnak. Azon lesz, hogy iskolájából a durvaságot és köznapiságot kizárja, hogy a pillanatot ünnepélyessé tegye, a növendékeket pedig oly kedélyhangulatba hozza, melyben szívök leginkább megnyiland szavai előtt. Ő azután magasult lélekkel teljesítendő szívnedesítési tisztét.

b) Az értelemmel-olvasás tanításának részletei.

Az értelemmel-olvasás tanításában következő részleteket különböztetünk meg: 1. Előkészítés. 2. Megértés. 3. Példányszerű olvasás. 4. Gyakorlás az olvasásban. 5. Kikérdezés. 6. Személyek és körülmények jellemzése.

1. Előkészítés.

Amint a legegyszerűbb tárgyról sem szerezhethetünk magunknak tiszta fogalmat, ha azt figyelem nélkül tekintjük meg; úgy figyelem nélkül megértés sem gondolható. Első teendőnk tehát az értelemmel-olvastatásnál, hogy a gyermekben az olvasatandó darab iránt figyelmet keltünk, azután a fölkelített figyelmet az egész olvasás alatt fentartani iparkodjunk.

Figyelmet kelthetünk az olvasatandó darab iránt, hogy ha aszerént, amint szükséges, már az olvasás előtt működésbe hozzuk a gyermeknek gondolkodó- vagy képzelőtehetségét, föltüzeljük tudvágját vagy felgerjesztjük szívét; ezáltal pedig oly helyzetbe teszszük őt, melyben az illető darab olvashatását örömmel várja s annak benyomása iránt fogékonyvá válik. Főntarthatjuk olvasás közben a figyelmet: a) ha azt, mi a figyelmet az olvasandó darabtól elvonhatná, előre megmagyarázzuk; b) ha olvasás közben, alkalmas helyeken, a tartalomra vonatkozó kérdéseket teszünk; c) ha a tanításban élénkek vagyunk s azt mindvégig érdekessé teszszük.

A figyelmet már az olvasás előtt föl kell a gyermekben keltenünk, tehát az olvasatandó darabra elő kell őt készítetünk. Mielőtt azonban valamely darabra elő akar-nók a tanulót készíteni, állapodjunk meg: mely irányban fogunk reá hatni és mely tanmódot fogunk az előkészítésnél követni?

Az előkészítés iránya.

Hogy megállapíthassuk, mely irányban hassunk valamely olvasmány előkészítésénél a tanulókra, hogy ezek a darab iránt fogékonyakká váljanak: ismernünk szükséges a kezelendő olvasmány föladatát:

Olvasókönyveinkben a legkisebb olvasmánynak is van föladata. E föladat minőségéhez képest határozzuk meg a kezelésmódot; kell tehát, hogy mielőtt valamely olvasmány kezeléséhez fognánk, annak föladatával megismerkedjünk.

Az olvasmányok föladatukra nézve három csoportra oszthatók, amint vagy az elmét művelik, vagy a szívet nemesítik, vagy hasznos ismereteket közlenek. Az első csoportba tartozó olvasmányok leginkább a gondolkodó-tehetségnek —, a másodikba tartozók főleg a képzelőtehetségnek és szívnek —, a harmadik csoportba tartozók végre különösen a tudvágynak és emlékező-tehetségnek munkásságát veszik igénybe.

Némely olvasmánynak többféle föladata is van, hogy tehát kezelésünk sikeres legyen, tudnunk kell az olvasmány főfeladatát a mellékesektől elválasztani, mert habár a mellékcélok iránt sem szabad közönyöseknek lennünk, mégis első gondol a főcél elérését kell kitérznünk. Vizsgáljuk meg például néhány olvasmány célját! Figyelemmel olvasva az Első-Olvasókönyv 4. 9. 18. 22. 23. 44. 46. 50. s más eféle olvasmányait, első pillanatra föl fog tűnni, hogy ezek tisztán csak az észre akarnak hatni, életbölcse ségre akarnak vezetni. Az 1. 2. 3. 5. 11. 19. s m. ef. olvasmányok ellenben tisztán csak szív nemesítésre céloznak. A 39. 56. 64. 67. 68. 71. s m. ef. olvasmányok csupán csak ismereteket közlenek; de már a 28. 52. 70. 76. 85. 105. stb. amellet, hogy leginkább ismereteket nyújtanak, a szívre is akarnak hatni. Vannak, melyek az ismeretközlésen kívül mellékesen az ész t is művelik; ilyenek p. a 66. 89. 91. sat. olvasmányok. Olyanok is vannak, melyekben az ismeretközlés csak mellékcélul tűnik föl, mint p. 15. 16. 26. 34. s m. ef. olvasmányoknál. Így van ez a többi olvasókönyvekben is.

Az olvasmánynak főfeladatát az alap gondolat jelöli ki. Az írónak t. i. midőn valamely munkát létre akar hozni,

számot kell magával vetnie, vajjón mit akar általa elérni; mert belbecsrel csak úgy birand munkája, ha azzal az emberiségnek üdvös, hasznos vagy kedves szolgálatot tesz. A célt azután rendszerént *egy* gondolatba foglalja, s a munkának egész megírásánál e gondolat lebeg előtte; ezt a gondolatot nevezzük *alapgondolatna'c*, mivel az író erre, mint alapra építi művét. Minden olvasmány irodalmi mű, tehát minden olvasmányban van alapgondolat.

Az alapgondolat vagy ki van az olvasmányban téve vagy annak tartalmában rejlik. Mielőtt az olvasmány kezeléséhez fognánk, föl kell annak alapgondolatát keresnünk, hogy ezt azután folytonosan szem előtt tartsuk; mert különben könnyen eltérhetnénk tárgyunktól. Némi gyakorlat után azonban könnyű lesz az egyes olvasmányok alapgondolatát megtalálnunk. Aki ezt még nem kísértette meg, legjobb, ha az *Ábécés-könyv* olvasmányain kezd, mert ezekben többnyire világosan fejezi ki magát az alapgondolat. Így például a 7. 13. 15. 17. 18. 21. sat. olvasmányokban maga a cím teszi az alapgondolatot, úgy mint: A 7-iknél „Gyermek, szeresd szülőidet!“ — A 13-iknél: „Szót fogadj!“ — A 15-iknél: „Becsülj meg másokat!“ — A 17-iknél: „Felebarátoddal jót tégy!“ s. i. t. — Némely olvasmányoknál meg mintegy zárkövet képez az alapgondolat, p. a 20-iknél: „Ha békében akarsz élni, békét hagyj másnak!“ A 8. 9. 10. 11. 12. st. ef. olvasmányok zárszavaiból könnyen föltalálható az alapgondolat, p. a 8-iknél: „Légy jó és engedelmes!“ A 9-iknél: „Légy figyelmes és szorgalmas!“ s. i. t. A leírásoknál a föladat az illető tárgy vagy dolog ismertetése levén, az csak a tárgy vagy dolog nevével jelöltetik. Így p. a 14. 30. 32. 33. sat. olvasmányok az ég boltozatjának, a hét napjainak, az évnek, a tavasznak s m. eféléknek ismertetését tűzik föladatunkul s e föladatot maguknak az illető tárgyaknak címül használt nevével juttatják eszünkbe. Az ismeretet közlő darabokat többnyire ily címek jellemzik.

Az olvasmány alapgondolatát következő módon kereshetjük: 1. Figyelmesen átolvassuk a darabot. — 2. Keressük, hogy kiről vagy miről szól az író? — 3. Összevonjuk, mit az író az olvasmány személyéről vagy tárgyáról előad. — 4. Gondolkozunk, mi célból adhatja azt elő? — 5. Kutatjuk, vajjon nem adott-e az író céljának, oktatásának vagy intelmének kifejezést? — 6. Ha az író nem adott az olvasmány céljának kifejezést, mi kísértjük meg azt mondatba foglalni. — 7. Az alapgondolatot magában foglalni látszó mondatot összevetjük magával az olvasmánynyal, hogy meggyőződünk arról, vajjon csakugyan kifejezi-e az alapgondolatot? — Vegyük így föl p. az Első-Olvásokönyv 2. olvasmányát! Figyelmes átolvasásból kitűnik, hogy ennek írója két testvérről szól, kik egyedül voltak honn. E két testvérről azt adja elő, hogy egyik torkoskodásra akarta az egyedüllétet fölhasználni; de a másik eszébe juttatá, hogy egyedül sehol sincsenek, mert Isten mindenütt jelenvan. Író azon célból látszik ezt előadni, hogy ugyanez az olvasónak is eszébe jusson. Célját az író intelem alakjában *kifejezi* e mondatban: „Akármely rejtekhelyen légy, lát az Isten, rosztat ne tégy!” Összehasonlítva e mondatot az olvasmánynyal, kittűnik, hogy csakugyan e mondatban kifejezett gondolat lebegett lelke előtt, midőn az olvasmányt írta; e mondatban van tehát az alapgondolat kifejezve.

Megtalálva az alapgondolatot, tisztán álland előttünk az olvasmány főfeladata; ez pedig önkényt kijelöli az irányt, melyet az előkészítésnél követnünk kell.

Kijelölvén az irányt, az előkészítésnél követendő módban kell megállapodnunk.

Az előkészítés módja.

Ha már tisztában vagyunk magunkkal arranézve, mely irányban hassunk az előkészítés által tanítvány-

inkra; még abban is meg kell állapodnunk, hogy melyik tanmódot fogjuk az előkészítésnél használni?

Az előkészítésnél vagy a kérdezkedő, vagy az elbeszélő, vagy végre mindkét módot alkalmazzuk; tehát csak arról lehet szó: Hol alkalmazzuk ezt vagy amazt?

Ha a kezelendő olvasmány olyasmit tartalmaz, mit a gyermek érzékelhet (azaz érzékeivel közvetlenül észrevehet, p. láthat), vagy olyasmit, mit az már tapasztalatból ismer, vagy végre olyasmit, mire gondolkodva maga is rájöhet: akkor az előkészítésnél a *kérdezkedő* tanmódot használjuk, mivel ezen esetben a tárgyra vonatkozó kérdéseinkre képes lesz megfelelni. Ha ellenben a fölveendő darab tárgya a gyermeknek érzéki- és tapasztalatkörén kívül esik s emellett még gondolkodás segélyével sem található ki: akkor, természetesen, csak az elbeszélő mód által érhetünk célt.

Lehet eset, hogy mind az elbeszélő mind a kérdezkedő mód használása válik kívánatossá. Ez oly daraboknál történik meg, melyeknek tartalma részént a gyermekek észvilágába — részént azon kívül esik.

Eszerént az elbeszélésekre, mesékre, történelmi, földrajzi s m. ef. darabokra többnyire elbeszélés által — a leírásokra, közmondásokra s m. efélékre pedig leginkább kérdezkedés által készítjük elő a gyermekeket; végre oly darabok előkészítésénél, melyek részben az ést, részben pedig a szívet érdeklik, a kérdezkedéssel párosult elbeszélő módot alkalmazzuk. Így p. az Első-Olvásokönyv 64. olvasmányára a kérdezkedő módot alkalmazzuk, mivel a kácsát már ismerik a tanulók, vagy, ha nem ismernék, ábrát használhatnánk annak ismertetésére. Az elbeszélő módot p. az I.-Olvk. 85. olvasmányánál alkalmazzuk, mivel szent István királyról addig mitsem tudhat a gyermek, míg róla valamit nem hallott. Az előkészítésnek mindkét módját használjuk p. az I.-Olvk. 48. olvasmányánál, mivel ez nem egyedül azt célozza, hogy a tanulók

a benne fölhozott esemény elbeszélése által a végén alkalmazott tétel igazságának belátására jussanak, hanem azt is, hogy a cserfát s ennek különféle hasznát ismerni tanulják. Hogy olvasókönyveinknek legtöbb darabja esik ezen utolsó rovatba, talán mondani is fölösleges.

Bármely módot használjunk azonban az előkészítésnél, arra kell törekednünk, hogy tervszerűleg rendezett haladásban az előkészítés célját elérjük, azaz a gyermeket oly helyzetbe hozzuk, hogy az illető darab olvashatóságát örömmel várja s annak benyomása iránt fogékonyvá váljék.

Tervszerűleg rendezett haladás csak úgy lehetséges, ha 1. az olvasmány föladatát, részeit és gondolatrendét ismerjük; 2. ha a föladathoz képest vagy a gondolatrend alapján az előkészítésnek menetét megállapítjuk; 3. ha dolgunkban anynyira otthonosak vagyunk, hogy biztosan haladhatunk a megállapított rendben.

Ki már az alapgondolat föltalálásában gyakorlott, annak a részekkel és gondolatrenddel való megismerkedés sem lesz nehéz föladat. Vegyük föl például az „Isten és a szülők“ című olvasmányt, melynek föladata a gyermekkebelben az Isten és szülők iránti szeretetet és hálát ápolni. (I.- Olvkv. 1. olvny.) Ez olvasmányban négy rész különböztethető meg. Az első részben az van elmondva, miként tanította egy jámbor anya Istennek imáadására gyermekét. A másodikban azon esemény adatik elő, mely e tanítás után következett be. A harmadikban ismét a jámbor anya szerepel, oktattva, intve gyermekét. A negyedik rész függelék, mely arra van szánva, hogy azt a gyermek megtanulja, s ezáltal azon hatás, melyet kedélyére az olvasmány gyakorolt, föntartassék. — Lássuk mármost a darabnak gondolatrendét! Ez következőkben jelölhető: 1. Imre anyja tanítását hallgatja. 2. Az anya Isten jóságáról beszél. 3. Imre megfogadja, hogy Istent szeretni és imádni fogja. 4. Imre egy kirándulás alkal-

mával magas szikláról esik le. 5. Ez esésben semmi baja sem történik. 9. A hazatért Imrét Isten gondviselésére figyelmezteti és ovatosságra inti anyja. 7. Függelék.— Ez olvasmány kezelésénél a föladat és gondolatrend alapján az előkészítésnek következő menetét állapíthatjuk meg : 1. Beszélgetés Istennek jószágáról és gondviseléséről. 2. Az Imrével történtek elbeszélése. 3. Az Isten és szülők iránti szeretet és hála fölgerjesztése. (A függelékben levő költemény megmagyarázása és betanítása a darab kezelésének befejezése után marad.)

*Az előkészítés sikere a tanórára való gondos előkészü-
léstől és a tanítónak ügyessége- s élénkségétől függ.* Nem elég, hogy a darab olvastatása előtt valamit összevissza beszéljünk, vagy a tárgynak száraz, untató elbeszélé-
sével megelégedjünk ; hanem kell, hogy az olvasmány tartalmával és szellemével előbb jól megismerkedjünk, teendőinket megállapítsuk s a megállapított terv kivite-
lére elég ügyességgel és élénkséggel bírjunk. Minderre pe-
dig a vallásosan nemes szív, buzgalommal párosult ügy-
szeretet és folytonos tanulás képesítenek bennünket. Ezek nélkül szavaink ridegek, tanításunk kuszált, kapkodó, el-
járásunk ügyetlen leend. Ily esetben pedig jobb, ha az előkészítés egészen elmarad, s az idő inkább a gépszerű olvasás gyakoroltatására fordítatik. Avagy mit is nyer-
nének azzal a gyermekek, ha tanítójuk azt, mi talán a könyvben érdekesen, rendezetten és összefüggőleg adatik elő, csak azért mondaná el, hogy azt vonzó hatásától megfoszsa, összekuszálja és szétszaggassa !

A gyermeknek önállólag értelmes olvasóvá képezése tekintetéből arról is kell gondoskodnunk, hogy az majdan önerejére hagyatva is képes legyen az olvasottakat meg-
érteni ; azért néha jelöljük a kezelendő darabot előre ki, és kívánjuk meg tőle, hogy azt figyelmesen olvassa át, s így annak megértésére a mi segítségünk nélkül készüljön elő. E célra kezdetben a legkönnyebben érthető darabo-

kat választjuk, de az előkészületről még a kezelés előtt számot kérünk. Míg a gyermek felfogási képessége némileg meg nem erősödik, csak ritkán kívánjuk meg tőle, hogy egyik vagy másik darabra önerejéből készüljön elő; de később mindig gyakrabban szabunk neki ily teendőt s anyagul fokoztatva nehezebb darabokat is jelölünk ki.

2. Megértetés.

Ha a gyermeket a kezelendő darabra már előkészítettük, olvastassuk azt egyszer át. Ezt azért tanácsos tennünk, hogy a figyelmet, mely nélkül, mint főlebb is mondva volt, értelemmel-olvasás nem gondolható, ezáltal is biztosítsuk. Ugyanis: ha az előkészítés után azonnal az egyes kitételek fejtegetését vennők, sok gyermek nem nyugodnék addig, míg a darabot, mely az előkészítés által érdekessé tétetett, át nem olvasná; ez olvasás alatt pedig nem fogna a magyarázatra figyelni. Ha azonban az egyszeri átolvasztatás által a gyermek kíváncsiságának már eleget tettünk, nem kell a darabot többször olvastatnunk addig, míg azt részletenkint ki nem fejtettük; mert különben megszokná az olvasottnak értelmével nem törődni.

Az értelemmel-olvasás tanításának sarkpontját a megértetés képezi. A megértetés pedig abból áll, hogy az olvasmány tartalmát részletesen kifejtjük. E részletes kifejtés által t. i. oda hatunk, hogy a gyermek az olvasmányban előforduló fogalmakat és kifejezéseket megértse; ezenkívül pedig lassankint az alapgondolatot és gondolatrendet kijelölni is képessé váljék.

A megértetést úgy eszközöljük, hogy az olvasmányból egy-egy részt veszünk föl; megmagyarázzuk vagy kifejtjük a fölvetett részben előforduló új, kétértelmű vagy a gyermekek által nem értett szavakat (p. szeplőtlen, úti kenet, árasztani, őszinte, megtestesülni, csel stb.), a képes kifejezéseket (p. a rózsza lágy öle, a tél fehér leple, te légy

szövétnekünk stb.), a szójárásokat (p. fegyvert ragadni, dicséretet vallani, vendégséget lakni stb.); közöljük a szükséges ismereteket; a dolog lényegébe vágó kérdéseket teszünk; a tartalmat többoldalulag kikérdezzük s azt összevonatjuk vagy más szavakkal fejeztetjük ki.

Az új, kétértelmű szavak, képes kifejezések s m. ef. kifejtése és megmagyarázása a nyelvértelmet képezi; a szükséges ismeretközlés által a gyermek elméjét gazdagítjuk; a többoldalú kikérdezés által főtartjuk a figyelmet és oda vezetjük a gyermekeket, hogy a fölvetett olvasmányt minden oldalról megértsék; a tartalomnak összevonatása által az alapgondolat és a gondolatrend kijelölését teszszük lehetségessé; végre az egyes gondolatoknak más szavakkal való kifejeztetése által a nyelv- és előadási könnyűséget fejlesztjük a tanulóknban.

A dolog lényegébe oly kérdések vágnak, melyek által p. a cselekvények okát vagy okozatát, a cselekvő személyeknek szándékát, célját és egymás iránti viszonyukat kutatjuk.

A többoldalú kikérdezés abban áll, hogy a fölvetett mondatnak majd egyik majd másik részét hozzuk ki kérdések által. Így p. kérdéseket teszünk, melyek a cselekvőre, a cselekvésre, a cselekvés tárgyára, a cselekvőnek tulajdonaira, a cselekvésnek idejére, helyére, okára, céljára és egyéb mellékkörülményekre vonatkoznak. Vagy talán helyesebben mondva : kérdések által egymásután kihozzuk a mondatnak alanyát és állítmányát, tárgyát vagy kiegészítőjét, mellékletét vagy jelzőjét, idő-, hely-, mód-, ok-, cél-, eszköz-, szám-határozóját vagy más eféle részeit. E több-oldalu kikérdezés olyanforma fontossággal bír a megértetésnél, mint p. a tárgynak minden oldalról való megmutatása vagy megismertetése a szemléltetésnél. Ovakodnunk kell azonban, nehogy a kérdezkedést egész a szélsőségig vigyük; mert ezáltal nem csak az időt rabolnók, hanem a kérdezkedést sokszor igen is mesterkéltté,

a dolgot pedig unalmassá, sőt magunkat nevetségessé is tehetnök. Ha talán a gyermek feleletében p. az alanyt jelzőivel együtt adja, ezzel azt mutatja meg, hogy annak egész miségéről fogalma van; helytelen és fölösleges dolog volna tehát ily esetben a melléklet kedvéért is külön kérdést tenni, ha csak e kérdést valamelyik gyengébb fölfogásu vagy szórakozott gyermekhez nem akarnók intézni. Lássunk mármost példát is a többoldalu kikérdezésre! Az ilycímű olvasmányban: „A karácsoni ajándék“ egyebek közt ez áll: *„Midőn Károly visszatért, anyja egy pár fekete kenyérszeletet adott nekik, mit oly jóízűen ettek, mint-ha a legszebb méz lett volna rákenve.“* Mi történt midőn Károly visszaérkezett? (Agyok egy pár fekete kenyérszeletet adott nekik). Kiknek adta az anya a kenyeret? (A gyermekeknek). Mi volt e gyermekek neve? (Károly és Anna). *Mikor is adta az anya gyermekeinek a kenyeret? Feri!* (Midőn Károly visszaérkezett). *Hát hol járt Károly? Jani!* (Az idegen gyermeket kísérte haza). *Milyen volt az a kenyér, melyet a gyermekek kaptak? A!* (Fekete). És mit csináltak a gyermekek a fekete kenyérral? (Megtették). Jól esett-e nekik? (Igen is). Hogyan ízlett nekik a kenyér? (Úgy, mintha méz lett volna rákenve). *Vajjon miért szeretik a gyermekek a mézes kenyeret? (Mert a méz édes). *, „De hisz Károlynak és Annának kenyerén nem volt méz, mi lehetett hát oka, hogy mégis oly jóízűen ették? (Az, mert éhesek voltak). *Ennek még más oka is lehetett; gondolkozatok csak, gyermekeim! — — *Vajjon nem juthatott-e eszökbe, midőn a fekete kenyérré pillantottak, hogy ők ma mézes kenyeret is ehettek volna? (Igenis, eszökbe juthatott). *, „Hát ha sajnálták volna, hogy mézes kenyerőket az idegen gyermeknek adták, jóízűen esett volna-e nekik a fekete kenyér? (Nem). *Mivel tehát a fekete kenyér oly jóízűen esett nekik, azt gondolhatjuk, hogy mézes kenyerőket nem sajnálták; sőt bizonyosan örültek, midőn arra gondoltak, hogy azt a szegény éhező

gyermeknek adták. *Ez is oka volt hát, hogy a fekete kenyér oly jól esett nekik.“ — — Az itt közölt példából első pillanatra ki fog az is tűnni, hogy a dolog lényegébe vágó kérdéseket legcélrányosabb akkor tenni, midőn erre a többoldalu kikérdezésnél alkalom kínálkozik; valamint az is kitűnik, hogy a szívnyemesítésre keresetlentül is találunk alkalmat, ha szívünk és akarátunk van. Így a csillaggal jelölt kérdések és tanítás részént a dolog mélyébe, részént a gyermek szívére hatni vannak hivatva. A dült betűkkel szedett kérdések pedig olyanck, melyekkel vagy a figyelem élesztésére, vagy a gyengébb tehetségűek támogatására célozunk, s melyeket, ha az idő és körülmények úgy kívánják, el is hagyhatunk. A fölvelt példában már fölöslegesek volnának ily kérdések : Ki tért vissza? Hány szelet kenyeret adott az anya gyermekeinek? Mit ettek a gyermekek oly jóízűen, mintha a legszebb méz lett volna rákenve? Ez meg épen sületlen kérdés volna : Milyen méz lett volna rákenve?

A tartalom összevonatása abból áll, hogy a gyermekekkel azt, miről az olvasmánynak egy része vagy pontja szól, lehető legrövidebben jelöltetjük. Így a többoldalu kikérdezésre példa gyanánt fölvelt olvasmányrészt legrövidebben úgy jelölhetjük, ha azt mondjuk róla, hogy az Károlynak és Annának vacsorájáról szól. A tartalomnak ily összevonása s illetőleg jelölése azonban csak akkor kívánható a gyermekektől, midőn azok a gondolkodásban már meglehetősen előhaladtak.

*A tartalmat (itt csak egy-egy résznek tartalma érte-
tik), csak oly esetben fejeztetjük ki más szavakkal, ha az ezáltal könnyebben megérthetővé válik. Hogy pedig ez csak ritkán történik meg, s minden olvasmány kezelésénél rendszeresen nem gyakorolható, talán fölösleges is mondani.*

A megértetésre nézve tűzzük ki magunknak szabályokul a következőket :

1. Már az olvasmány kezelésére való előkészülésnél állapodjunk meg abban, hogy mit fogunk tulajdonképpen kifejteni. Hasztalan idővesztegetés volna oly szavakat vagy kifejezéseket magyaráztatni, melyeket már a gyakorlatból ismernek a gyermekek; ezeket a magyaráztatás különben is sokszor zavartabbakká, homályosabbakká teszi. Ily szavak és kifejezések p. hallani, látni, érezni, anya, testvér, koszorut fenni, pénzt keresni stb. Olyasmi is jöhet elő, mit a gyermekeknek épen nem lehet megmagyarázni, mivel gondolkodó-erejük még nem oly erős, előismeretök nem oly bő, hogy a magyarázatot helyesen föl-fogják. Különben is sokkal lényegesebb dolog arról gondoskodni, hogy az olvasmány írója által célzott hatás biztosíttassék; mint erővel arra törekedni, hogy a gyermek a legjelentéktelenebb kitétel is megértse. Ahol a magyaráztatás a hatást csökkentené, ott inkább a magyaráztatást hagyjuk el, semhogy a hatást kockáztassuk. Ez leginkább a szívképző darabokról, különösen pedig a költeményekről áll.

2. Az egyes fogalmak és kitételek megértetését, ahol csak lehet, a kérdezkedő mód által törekedjünk eszközölni. Az értelemmel-olvasásnál az elmének munkásnak kell lennie; oly gyermekek pedig, kik megszokták tőlünk csak a kész gondolatot venni, nehezen fognak egykor önerejükre támaszkodhatni. A megértetésnek legrövidebb útja ugyan a száraz érteményezés, de ez uton nem jutnak a gyermekek önálló gondolkodásra. Ki száz fogalmat érteményezésből (definícióból) tanult ismerni, még a százegyediket is alig meri maga-magának megmagyarázni; de ki csak tíz fogalmat fejtett is ki ügyes vezetés mellett, alig fog visszarettenni, ha a tizenegyediknél e vezetéskülönlőnie kell is. És ez igen természetes; mert az, ki maga is gondolkodik, töri eszét, hogy valamit megértsen, lassankint megtanul önerejében bízni és azt használni.

3. Azon legyünk, hogy a gyermekek a fogalmaknak

helyes megértésére jussanak. Evégből : a) *Ovakodjunk a fogalmat önmagával magyarázni.* Rosz volna p, ez érteményzés : *könyörületesnek* azt nevezzük, ki más *könyörül*; mert ezzel a fogalmat nem fejtenők ki, hanem csak ismételnők. b) *Vigyázzunk, hogy az érteményzés szabatos legyen, azaz se többet se kevesebbet ne mondjon, mint a fogalom helyes megértésére kívántatik.* Rosz volna p. a *lopás* fogalmának illetén érteményzése : lopni tesz, mástól valamit elvenni; mert ez érteményzésből még hiányzik valami, t. i. ez : az ő beleegyezése nélkül. De a következő érteményzés sem volna szabatos : lopni tesz, mástól valamit az ő beleegyezése nélkül erőszakosan elvenni; mert ebben már több van mondva mint a *lopás* fogalmának megértésére szükséges, s a *rablás* fogalma adatik. c) *Azon legyünk, hogy a fogalom valamenynyi gyermek által megérthető szavakkal magyaráztassék.* Nehezen értenék p. a gyermekek ezt : erényes az, ki erkölcsileg tökélyes.

4. *Ovakodjunk a megértetést száraz értelemképezéssé tenni.* Roszul fognók ugyan fel a dolgot, hogyha minden mondatban vagy olvasmányban erőnek erejével alkalmat keresnénk arra, hogy a gyermeknek erkölcsi oktatást adjunk; mert az erkölcsi oktatással úgy kell bánnunk, mint ügyes szakács a sóval : de az még roszbab volna, hogyha minden darabot, minden mondatot egyedül arra használnánk eszközül, hogy a gyermek értelmét fejlesszük. Ahol keresetlenül is alkalom kínálkozik arra, hogy a szívhez szóljunk, ott hiba volna ez alkalmat elvetni vagy elszalasztani. Erre főnebb volt példa.

5. *Ovakodjunk a kiterjeszkedéstől és helytelen kitéréséktől.* E szabály ellen sokan hajlandók véteni. Megtörténik például, hogy, ha az olvasmányban valami egyszerűen csak *említve* van, némelyik tanító a dolognak oly nagy feneket kerít, hogy eközben a főcél egészen szem elől veszti, és mellékutra téved. Az sem ritka eset, hogy a ta-

nító minden lépten nyomon alkalmat talál kedvenc tárgyára kitérni. Komolyan való, hogy a szenvedélyes történész a legellentétebb darabba is történeti előadást csusztat be; a szenvedélyes számloló csaknem minden olvasmányban talál alkalmat valamit kiszámítani; a fűvész, a kertész, a gazdász csak azon veszi magát észre, hogy ismét a mezőn, kertben, a szántóföldön, a méhesben jár képzeletében. Azért — főleg, ha valamely tárgyat netalán szenvedélyesen kedvelnénk — az olvasmányoknak részletes kifejtése közben jól vigyázzunk, nehogy többet magyarázzunk, mint amennyi a darab megértésére szükséges, vagy tovább időzzünk valamely pontnál, ha azt már a gyermekek kellelőleg értik. Ellenkező esetben csak az időt vesztegetnők, s a darabot az összefüggéstől fosztanók meg, és ezáltal az *egésznek* fölfogását rendkívül nehézé tennők. Nyelvezeti magyarázatoknak is csak anynyiból van a részletes kifejtésben helyök, amennyiből a megértést közvetlenül elősegítik. Ily nyelvezeti magyarázatoknak tehát valamely nyelv-alak, szövevényes ragozás, kétes vonatkozás és ismeretlen vagy szokatlan érteményben használt szó lehet tárgya.

6. *A többoldalu kikérdezésnél a tanulók tehetsége legyen irányadó.* Amíg a gyermekek fölfogása gyenge, e kikérdezésre nagy súlyt kell fektetnünk; de minél inkább erősödik figyelmök és fölfogásuk, annál kevesebb kérdést teszünk a fölvetett részből, míg végre csak ott teszünk kérdést, ahol bonyolodottabb kifejezések vagy elvont gondolatok fordulnak elő.

3. Példányszerű előolvasás.

Az értelemmel-olvasás tanításában igen fontos szerepe van a példányszerű előolvasásnak. Mivel jól olvasni legfőképen utánzásból tanul meg a gyermek, igen szükséges, hogy a tanító maga is jól tudjon olvasni, és gyakran tart-

son példányszerű előolvasást. Ez előolvasásnak leginkább akkor van helye, midőn a tanulók a fölvetett darabot már értik és készséggel olvassák; mert míg az olvasmányt vagy nem értik vagy hibásan és darabosan olvassák, addig nem lehetnek képesek annak olvasásában a tanítót utánozni. Néha azonban mégsem árt az olvasmány kezelését annak példányszerű előolvasásával kezdeni; mert ezáltal is fölébresztethetik a figyelem és megkönnyíthetik a megértés, a kezelésnek pedig bizonyos ünnepléses szín adatik.

Hogy a gyermekek lassankint megtanuljanak önerejükből is értelmesen olvasni, néha maradjon el a példányszerű előolvasás és ehelyett valamelyik tanuló által olvassuk elő a darabot; olvasás közben pedig — ahol szükséges — támogassuk és igazítsuk útba az olvasót.

Az előolvasást illetőleg azon kell lennünk, hogy a gyermekek minta-tökélyes olvasást halljanak tőlünk; ovakodjunk azonban az olvasási tökélyt negélyes szópattogtatásban vagy szónokiasságban keresni, hanem úgy olvassunk, mintha azt, mit olvasunk, tiszta és helyes hangoztatással szabadon beszélünk el.

A példányszerű előolvasásnak kellékei: a halkság, tiszta kiejtés, folyékonyság, jó hangnyomatékozás, alkalmas szünetek tartása és illő hanglejtelem. Itt csak azon kellékeket hoztam föl, melyek nélkül példányszerű előolvasásunk már az értelemmel-olvasás tanításában sem felelne meg céljának; azon kellékeket, melyekkel a szépolvasás tanításánál kell előolvasásunknak birnia, a maga helyén fogom kimutatni. Az azonban kérdés tárgya sem lehet, vajjon azon tanító, ki *jellemzőleg* is tud olvasni, hasznát veheti-e ezen ügyességének már az értelemmel-olvasás tanításában is?

Az olvasásnak halkságáról, tiszta kiejtéséről és folyékonyságáról már a gépszerű olvasás tanmódjában volt

szó; itt tehát már csak a hangnyomatékozásról, az olvasási szünetekről és a hanglejtésről kell beszélnünk.

Hangnyomatékozás.

A hangnyomatékozás abban áll, hogy a jelentékenyebb fogalmakat jelelő szavakat a hangadás ereje által a többiek közül kiemeljük, s így a fogalmak és szavak fontosságát előtűntetjük.

A jó hangnyomatékozást utánzásból, az olvasás szabályainak tanulmányozásából és gyakorlatból tanulhatjuk meg. Ezek közül leghathatósabb az utánzás és a gyakorlás; mert ha elég alkalmunk van jó olvasást hallani, s ha ebben elég szorgalmasan gyakoroljuk magunkat: jó olvasókká lehetünk anélkül, hogy a hangnyomatékozás szabályait ismernők. E szabályok különben is igen szövevényesek, és mégsem képesek mindenben határozott irányadásul szolgálni. Van ugyan a hangnyomatékozásra néhány, nyelvtani alapon nyugvó szabály, melyek sok esetben kielégítő tájékozást nyújtanak; de hogy hangnyomatékozásunk biztos legyen, mégis minden mondat tartalmának mélyébe kell bocsátkoznunk; mert már p. a legegyszerűbb mondatnál is azt tapasztaljuk, hogy nem mindig áll meg azon szabály, hogy az állítmány nyeri a nyomatékot. Ez az eset leggyakoribb ugyan, de a kivételekre nincs egyéb ismertető jel, mint az egész beszédnek értelme és összefüggése. A hangnyomatékozásnak csupán csak egy oly szabálya van, mely minden körülményben megáll s ez: „A mondatnak azon része nyeri a legerősebb nyomatékot, mely a gondolatnak mintegy sarkpontját képezi.”

Mindezzel azonban nem azt akarám mondani, hogy a tanító épen ne törődjék a hangnyomatékozás szabályai-val: hanem azt kívántam kimutatni, hogy az utánzás, a

gyakorlás és az olvasmány értelmébe hatolás sokkal biztosabban célhoz vezetnek bennünket, mint minden szabály. Ne várjunk tehát mindent csak a szabályoktól, hanem inkább a helyes gondolkodástól.

Aki gondolkodni tud és szeret, annak a hangnyomatékozás szabályainak tudása nem épen nélkülözhetlen ugyan; meglehet mégis, hogy jó szolgálatot teendnek a nyomatékozásnak főbb szabályai, melyek ime itt következnek részben a „Magyar Szókötés főbb Szabályai“ részben pedig a „Kalauz az alsóbb tanodai műolvasás- és elemzésben“ című munkák alapján összeállítva.

A hangnyomatékozás szabályai:

A) *Ige.* Ha az ige tényező módban (jelentő, parancsoló, ohajtó vagy kötmódban) van, a mondat sarkalatját képezi. A nyomatékozás tehát leginkább az igétől függ.

Azon mondatokra nézve, melyekben az igeen kívül semmi nyomósító szó vagy igekötő sincs, következő esetek vannak:

a) Viszen buzát Péter a vásárra? Szereti anyám a tisztaságot. — Kittinik ezen példákából, hogy midőn az ige a mondatban legegyszerűbben áll, akkor a főnyomaték az igrére esik; de az utána jövő szó is kap némi nyomatékot.

b) Atyám öcsémnek kalapot vett a vásárban. Atyám öcsémnek vett kalapot a vásárban. Atyám a vásárban vett kalapot öcsémnek. Atyám vett kalapot öcsémnek a vásárban. — Legnagyobb nyomatékot azon szó nyer, mely közvetlenül az ige előtt áll. Úgy látszik, hogy az ige nyomósító ereje némileg még a többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyomósság a távolság szerént mindinkább kisebbedik. A nyomósított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik; pl. Atyám vett kalapot öcsémnek a vásárban (nem anyám.)

c) Nagy az árvíz Budán. Az árvíz nagy Budán. Budán nagy az árvíz. — Midőn ige nincsen a mondat-

ban, azt oda kell képzelni s úgy nyomatékozni a szavakat. Így, ha a főnebbi mondatokat a multa alkalmazzuk, az ige már elfoglalja az ötlet megillető helyet: Nagy volt az árvíz Budán. Az árvíz volt nagy Budán. Budán volt nagy az árvíz.

B) A főnév. Midőn a főnév egyedül áll, nyomatékozása az igétől függ (mint ez már az igénél ki volt mutatva); de midőn fő- vagy melléknevekkel áll viszonyban, e viszony minősége szerint nyer nyomatékot.

a) Havas eső esik. Atyám a tavaszi vásárban vett kalapot öcsémnek. — A jelzős főnév, ha az igét közvetlen megelőzi, az igétől nyert nyomósságot a jelzőre viszi át. Az is megtörténhetik azonban, hogy a jelzős főnév maga tartja meg a nyomatékot. Így ha a főnévnek oly jelzője van, mely a főnév fogalmával lényeges, azaz elválhatlan összefüggésben van s a beszédben csak mintegy diszjunktívul szolgál, az ily jelző sohasem nyer nyomatékot pl. A hideg tél szobába szorítja az embert. A juhokat a falánk farkas nyugtalanítja. A hidegség a télnek s a falánkság a farkasnak lényeges sajátosságait képezik, olyanynyira, hogy ha ki nem tétetnek is, többnyire oda gondolja azokat a hallgató; ellenben a havas jelző az esőnek s a tavaszi a vásárnak csak esetékes tulajdonságát képezik, rendkívüliségöknél fogva tehát magukra vonják a figyelmet s ezzel a hangnyomatékot.

b) A tartós nyári szárazságra következett a hideg ősz. A nyári tartós szárazságra sat. — Ha a főnévnek több jelzője is van, a nyomaték arra száll át, mely közvetlenül a főnév előtt áll.

c) A szülők erényei átszállnak a gyermekekre. A jók szenvedése részvétet ébreszt. — A birtokos főnevek magukra vonják a nyomatékot.

d) A cukorport orvosság gyanánt vette be. A beteg már vesziéllyen kívül van. — A névutóval viszonyított főnév rendszeren maga tartja meg a nyomatékot;

de ha a névutó eléje tétetik, akkor a nyomatékot erre ruházza át, p. Felül a malmon erdőség, alul szántóföld terül el. Közél az erdőhöz egy falucska fekszik.

C) *Melléknév.*

a) A virágok közt nekem a pirosrózsa tetszik. Az öntudat a jámbor embernek legédesebb jutalma. A vásáron, a pestin, sok idegen volt. — A melléknév többnyire magára vonja a nyomatékot.

b) Barna, ijesztő borulat terül el az égen. A szorgalmas és engedelmes gyermeket mindenki szereti. A jószívű, de könnyelmű ifju áldozatul esett. — Néha mindegyik jelző egyenlő nyomatékot kap.

D) *Igekötők.*

a) Az atya megáldotta fiát. A futár átvendi a levelet. Pál vissza fizette a kölcsön adott pénzt. A bűnös el fogja venni jutalmát. — Ha az igekötő az ige előtt áll, a nyomatékot magára vonja.

b) Az atya áldotta meg fiát. A futár veendi át a levelet. Pál fizette vissza a kölcsön adott pénzt. — Ha az igekötő az ige után áll, nyomatékot nem igényel.

E) *Kötszók, tagadók és tiltók.*

a) A kereskedő ad is vesz is. Nem a gazdagság teszi a boldogságot. Ne fecsegjete! Péter sem viz buzát a vásárra. Pénze sincs, hitele sincs. Sem nem szántott, sem nem vetett, mégis akar aratni. Se ne lármázzatok, se ne helytelenkedjete! — Az: is; nem, ne; sem, sincs; sem nem, se ne szók hangnyomatékot igényelnek.

b) A férgeknek mind lábaik, mind szárnyaik hiányzanak. Úgy élj, mintha aznapon meghalnál; de úgy munkálkodjál, mintha mindörökké élnél! Addig verd a vasat, míg tüzes. Minél ritkább valami, annál inkább szokott csodálatolni. — Az egymásnak felelő kötszók kiemelve hangoztatandók.

F) *Tömondatok.*

a) A forrásvíz tiszta. Az országút széles. Agólya mocsár-madár. A kovács kézműves. A medve morog. A forrás csörgedez. — A jelentő vagy elbeszélő tömondatokban rendszerént az állítmány kapja a főnyomatékot. Megtörténhetik azonban, hogy az alany kapja a nyomatékot; p. Az Isten mindenható.

b) Derült az ég? Atyád egészséges? Ki keresett? Mi ez? — A kérdező mondatokban a kérdező szó vagyis az nyeri a nyomatékot, melyben a kérdés fő ereje rejlik.

c) Legyetek mértékletesek! Ne légy könnyelmű! — A parancsoló vagy tiltó mondatokban a parancsolást vagy tiltást kifejező szó nyeri a nyomatékozást. Néha a parancsolás vagy tiltás kérdés alakba öntetik, s ekkor a kérdezés nyomatékát nyeri; pl. Nem teszed le?

d) Bárcsak esnék az eső! Vajha vigyáztam volna! — Ohajtó mondatokban azon szóra esik a nyomaték, mely az ohajtást fejezi ki.

G) *Bővített mondatok.* A bővített mondatokban is majd az alany majd az állítmány bír fő jelentőséggel; a hangnyomaték mégis gyakran azon bővítő szokat illeti, melyek által azok körülményesebben határozatnak meg.

a) A mondat alanyának bővítői legtöbbször: a melléknév, számnév és a birtokos-név. A következő hangnyomatékozási esetek már a korább mondottakban lelik magyarázatukat: A vérszomjas tigris legkegyetlenebb állat. A kedves ibolya illatoz. A ragyogó gyémánt drága. Az izzó vas könnyen hajlik. A tarka gombák gyanusak. Az igazságos, kegyes és békeszerető fejedelem az ég legnagyobb áldásának egyike. A hideg őszi éjek beköszöntöttek. — A tölgyfa gyökei legerősebbek. A számnévnek nyomatéka pedig majd gyengébb majd erősebb; p. Minden földi mulandó. Akármely ember hibázhat.

b) A főnévi állítmány bővítői lehetnek: a melléknév, számnév és birtokragos név.

A haládatosság szép erény. A bűn legnagyobb rossz. Az esztendő tizenkét hónap. A tavasz az ifjúság képe. — A főnévi állítmány bővítői erősebben hangztatandók mint maga az állítmány.

Az álom előképe a halálnak. A kép ékessége a szobának. — Ha a birtokragos név az állítmány után helyeztetik, a nyomaték erre nehezül át. Az engedelmesség kitünő erénye a gyermeknek. — Ha az állítmány előtt és után is van jelző, az előtte álló nyeri a nyomatékot.

Az ember legfőlségebb földi teremtménye az Istennek. — Ha az állítmány előtt több jelző van, ezeknek elseje nyer nyomatékot.

c) A melléknévi állítmány bővítői: az igehatározó és a viszonyragos vagy névutós szók.

A gyémánt igen drága. Az ég gyakran borus. — Ha a melléknévi állítmány igehatározóval bővítetik, a nyomatékot e bővítő nyeri.

Az eszélyes előrelátó cselekvéseiben. A jó fiú szeretetből engedelmes. — Ha a melléknévi állítmány bővítője az állítmány előtt áll, nyomatékot igényel. Ellenkező esetben maga az állítmány nyer nyomatékot.

d) Az igeállítmány bővítői: az igehatározó, ige és a viszonyragos szók.

A fülemile legbájosabban énekel. A gyermek olvasni tanul. A könyvtartó a fal mellett áll. A lövész az erdőbe megy. Az almafa májusban virágozik. A vak vezetőre szorúl. E mondatokban az igeállítmány bővítői nyerik a nyomatékot; a következőkben ellenben maga az állítmány; A becsületes utálja a csalást. A gyáva fut az ellenségtől. — Az igeállítmány bővítőinek nyomatékozása a szórendtől függ. Ha a bővítő az állítmány előtt áll, nyomatékot nyer; ellenkező esetben nem.

Az erdők tüzi-fát szolgáltatnak az embereknek. A

szép kertek virágzó fái hálával töltik el az érzőbb emberi szívet a Teremtő iránt. — Ha az állítványnak két vagy több bővítője is van, mindig az kapja a nyomatékokat, mely közvetlen előtte áll.

H) *Nyomosító szórend.*

E mondatok szavai: A szorgalmas Péter, dicséretet aratott. A halandó ember csak rövid ideig lakja e porházát. Tökéletesen boldog senki sem lehet ez életben. A téjjel-mézzel folyó szent földön élt egy jámbor özvegy. sat. — nagyobb nyomosítás kedvéért így is rendeztethetnek: Péter, a szorgalmas, dicséretet aratott. Az ember, a halandó, csak rövid ideig lakja e porházát. Boldog, tökéletesen boldog, senki sem lehet ez életben. A szent földön, a téjjel-mézzel folyón, élt egy jámbor özvegy. Ezen nyomosító szórend is kiváló figyelmet igényel az olvasásban. Ily mondatokban mindenkor azon szó nyeri a nyomatékokat, mely természetes helyéről, kiemeltetés végett, más helyre tétetett.

I) *Összetett- vagy kapcsolatos mondatok.*

Az igazság barátja mindenki bizalmát megnyeri; a hazugnak pedig senki sem hisz. A tyúk nem uszhatik; mert nincsenek úszhártyás lábai. — A kapcsolatos mondatok, melyek két vagy több egymásból folyó egyszerű mondatból állanak, a nyomatékozásban az egyszerű mondatok szabályaihoz alkalmazkodnak.

Hogy a kő kemény, már tapintásából is megismerhetni. Igazságszerű, hogy a vétkesek bünhődjenek. — Oly összetett mondatokban, melyek fő- és alárendelt mondatból állanak, a főmondat kíván erősebb nyomatékozást.

A teve, melynek csak egy pupja vagyon, dromedárnak neveztetik. Az olaj kővér folyadék, mely ételre és világításra használtatik. — Oly összetett mondatokban, melyeket egy fő- s egy közbeve-

tett, vagy utánmellékelt mondat alkot, majd a fő-, majd az utánvetett mondat nyerheti a nyomatékozást.

Jákob fiai azért adták el testvéröket, mivel irigykedtek rája. Mihelyt a nap feljő, eltűnnek a csillagok. Oly összetett mondatokban, melyeknek határozó (okot, célt, időt s m. eflét jelölő) melléktele vagyon, maga a határozó mondat kapja a nyomatékokot.

A méhek, e parányi állatok, bámulatra méltó lakást építenek maguknak. Mindenki örvend a tavasznak, e legszebb évszaknak. — Oly összetett mondatokban, melyekben nyomosítva közbevetett vagy mellékelt mondat van, e nyomosító mondat emelendő ki.

K) *Összevont mondatok.*

A téli éjek hidegek és hosszúk. — Oly összevont mondatokban, melyeknek közös alanyuk van, az állítmányok nyernek nyomatékokot.

Nem csak a szegény, hanem a dúsgazdag is meghal. A kigyók és halak lábatlanok. — Oly összevont mondatokban, melyeknek közös állítmányuk van, majd az alany, majd az állítmány kapja a nyomatékokot.

L) *Záradékos mondatok.*

A rossz lelkismeret — mert ezt el nem lehet hallgatni — a nagy világ zajában is üldözi az embert. — A záradékkal bíró összetettekben többnyire a főmondat, melybe t. i. a záradék van szöve, kiván kiemlést; van mégis eset, hogy a záradékokat kell nyomatékoznunk, p. Tőlünk elvált szeretteinket — s ki ne örvendene e meggyőződésnek — a síron túl ismét látni fogjuk.

Olvasási szünetek.

Olvasási szünetek alatt azon időnyugokat értjük, melyek a hangnak teljes elnémulásában állanak s azon küt-

lönféle szókat és mondatokat választják egymástól, melyekből az egész olvasmány alakul. Szükségesek e nyugok az olvasóra nézve, hogy lélekzetet vehessen, s a szónak értelmi összefüggését kellőképen fölfoghassa; de szükségesek a hallgatókra nézve is, hogy hallásuk helyenkint szünetet találjon, s így a hallott szócsoportozatokat könnyebben átérthessék és megjegyezhessek. Kellő szünetek nélkül az olvasmány kétessé, homályossá, sokszor érthetlenné lenne. Az ilyen olvasmány hasonlítana az előttünk elrohanó vasuti vonathoz, melyről vajmi homályos képzetet szerezhethünk magunknak.

Az olvasási szüneteket az írásjegyek mutatják ki; azt azonban nem lehet meghatározni, hogy egyik vagy másik jegynél mennyi ideig tartson a szünet. Ezelőtt azt tartották, hogy a vesszőnél addig kell szünetelni, míg az ember egyet-, a pontosvesszőnél, míg kettőt-, a kettőspontnál, míg hármat- és a pontnál, míg négyet olvas. E módot ma már egy értelmes olvasó sem követi. Elég annyit tudni, hogy a pontnál legtovább, a kettőspontnál és pontosvesszőnél félanynyt, a vesszőnél megint félanynyt szükség időzni. Mindig tanácsosabb pedig a pontnál kevesebb, a vesszőnél talán valamivel több, mint kevesebb pihenést tartani.

Hanglejtelelem.

A hanglejtelelem abban áll, hogy a beszédhangot a mondatok értelméhez alkalmazva majd fölemeljük, majd alábszállítjuk. Ki egymás után több mondatot olvas hanglejtelelem nélkül, annak olvasása egyhangu és untató; aki ellenben szükség nélkül lejt hangját, az érzelgőnek és negéyesnek (áffektálóknak) tünik föl.

A hanglejtelelem közönségesebb eseteit szintén az írásjegyek mutatják ki; határozott szabályokat azonban itt is épen oly kevéssé lehet fölláttani, mint a hangnyomatékozásnál. E tekintetben is legjobb mester a gyakorlat;

egyébaránt némely általános szabályokat mégis meg kell jegyeznünk.

a) *A vesszőnél*, ha ez csak egyes mondatrészek közt áll, alig kell hangunkat változtatnunk, de ha közegmondatokat különít el, hangstílyedésnek van helye.

b) *A pontosvesszőnél* a hang rendszerént fölemeltetik, úgy, hogy az még több gondolatnak következését éreztesse.

c) *A kettőspontnál* a hangot majd minden esetben föl kell emelni.

d) *A pont* után új gondolatok következnek, s azért ennél a hang egészen alászáll.

e) *A kérdő- és felkiáltás-jelnél* a hang legtöbbnyire fölfokoztatik.

f) *A zárjel* záradékát hangváltoztatással kell olvasni. Ezen hangváltoztatás abban áll, hogy a hang aszerént, amint a záradéknak természete hozza magával, lebecsátatik vagy fölemeltetik.

g) *A jelentő vagy elbeszélő mondatnak* hanglejtelve alászálló, minek lassankint és olykép szükséges történnie, hogy a hang a végszónál tökéletes nyugalomba jöjön, úgy, hogy a halló megismerje abból, mikép a mondat be vagyon fejezve.

h) *A kérdező mondatokban* a hanglejtelem emelkedő, s legmagasabb fokát legvégül, a kérdező szóban éri el; ellenben, ha a kérdező szó a mondat elején áll, a kérdés hanglejtelve stílyedő.

i) *A parancsoló vagy tiltó mondatokban* a hanglejtelem hol emelkedő, hol pedig alászálló.

k) *Az ohajtó mondatokban* a hanglejtelem alászálló, és pedig olyképen, hogy a hang a mondat végén rögtön és igen érezhetőleg esik le; míg az elbeszélő mondatokban az alászállás már a mondat elején kezdődik s lassankint stílyed le. Ugyanez áll a *kérő* mondatokra is.

4. Gyakorlás az értelemmel-olvasásban.

Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. Ezt az értelemmel-olvasás tanításánál sem szabad elfelednünk, s azért az olvasmányok fejtegetését, e fejtegetéshez kapcsolódó ismeretközlést, sőt magát az észnek és szívnek művelését sem szabad olyanynyira kiterjeszteni, hogy miattok az olvasás gyakorlására szükséges idő áldozásék föl.

Az értelemmel-olvasás gyakoroltatását illetőleg következő elveket tartsunk szem előtt :

1. *Gondunk legyen, hogy a gyermekek a fölvetett darabot mindenekelőtt készséggel olvassák. A készséggel-olvasás az értelemmel-olvasásnak első föltétele; mert aki mit akadozva vagy hibásan olvas, az annak értelmével nem törődhetik. Mihelyt tehát az olvasmányt a részletes kifejtésből már kellőleg megértették a gyermekek, fogjunk a készséggel-olvasás gyakoroltatásához. Majd egyesekkel, majd többekkel, majd meg az egész osztálylyal olvastassuk a darabot többször egymásután mindaddig, míg azt a gyermekek nagyobb része hibátlanul nem olvassa. E tekintetben vétek volna az idővel fukarkodni; mert mit használna, ha az olvasási órákat merő magyarázgatással, ismeretközléssel és erkölcsi tanítással töltőnk el. Így a férfi legfőlebb csak azt bírná, mit a gyermek az iskolából vitt magával az életbe. De ha megtanult értelemmel olvasni : ne féltsük őt; olvasás által esze és szíve mindegyre gazdagabbá és műveltebbé lesz. Azért adjuk meg az ész- és szívkepezésnek a magáét; de az olvasástól se vonjuk el, mi az övé! — Ami egyébaránt azon kérdést illeti, hogy meddig kelljen a készséggel-olvasást is gyakoroltatnunk : határozottan felelni nem lehet. Van eset, hogy már a második osztály növendékei minden hosszas próbálgatás vagy gyakorlás nélkül is folyékonyan,*

sőt bizonyos értelmességgel olvassák a fölvetett darabokat; ellenben van arra is eset, hogy még a negyedik osztályban sem tudnak a tanulók gépies ügyességgel olvasni — ami elég szomorú tanúsága a gondatlan tanításnak —; az meg épen mindenütt megtörténik, hogy egyiket gyermek elmarad a többitől. Hogy ezek haladása is biztosíttassék, a tanítónak igen körültekintőnek kell lennie. Szomorú dolog volna, ha a körülmények igényeit tekintetbe nem vennők, vagy magunkat a körülményekhez alkalmazni nem tudnók.

2. *Távostassunk el olvasás közben mindent, mi a megértést akadályozhatná, és tegyünk meg mindent, mi azt elősegítheti.* Akadályozza a megértést: a szórakozottság, az igen gyors olvasás, a gyakori és szükségtelen félbeszakítások, az olvasóknak *helytelen* váltakozása; ellenben elősegítik a megértést: a feszült figyelmezés, a halk és főnhangu olvasás, az olvasás közbe okszerűen szótt kérdések, a jó hangnyomatékozás, alkalmas olvasási szünetek és a természetes hanglejtelem.

A szórakozottság ellen legbiztosabb orvosság a tanító éleltség, érdekeltség és ügyesség. Ha tanításunk élénk s általa magunk is érdekellettünk; ha lelki szemeink éleslátásuak; ha a szórakozottak iránt közönyösek nem vagyunk, hanem őket gyakori kérdések által mintegy föl-villanyozzuk: nem csak eloszlathatjuk a szórakozottságot, hanem annak általában elejét is vehetjük.

Az igen gyors olvasás nem csak a hibátlan-, hanem az értelmes olvasásnak is nagy ellensége. Minél gyorsabban olvas a gyermek, annál kevésbé képes az olvasottak tartalmával gondolni, és azt fölfogni. A gyermekek többnyire azt hiszik, hogy a gyorsabb olvasás által tanuló társaik közül kitüntetik magukat, de a tanítónak ily hiúságot nem szabad ápolnia azáltal, hogy azt elnézze, vagy épen meg is dicsérje.

Az olvasásnak gyakori és szükségtelen félbeszakítása

által a gondolatok széttépetnek és megnehezítetik a megértés. Hogy az olvasás közbe okszerűen szőtt kérdések a megértést elősegítik, az tagadhatlan; de azt is be kell látnunk, hogy ha az olvasás közbe akár kell akár nem minden nyomon kérdést szövíünk, az olvasmányt mintegy szétagoljuk. Így a gyermek elveszti a fonalat, mely őt az olvasmány egészének fölfogására vezetné s lelke elé csak mint gondolattörédek halmoztatnak az olvasmány részei. Vannak tanítók, kik a kérdezkedést egész a túlságig viszik s meg nem állhatják, hogy az olvasást százszor meg százszor félbe ne szakítsák. Ha el nem szomorodnék a szív, sokszor nevetnünk lehetne azon, mily különös, tudálékos, badar és helytelen kérdéseket szülhet a kérdezkedési viszketeg.

Az olvasóknak helytelen váltakozása is akadályozza a megértést. Az olvasó gyermeknek rendszerént csak valamely résznek, vagy legalább mondatnak befejezésekor szabad más gyermek által fölváltatnia; ha tehát kivételképen megesnék is, hogy mondat közben kellene az olvasást másnak átvennie, kívánjuk meg, hogy ez az olvasást onnét kezdje, ahonnét a megértetés céljából kezdeni szükséges.

A feszült figyelem elősegíti a megértést. Hogy figyelem nélkül megértés nem is gondolható, arról főnebb volt szó. A figyelem ugyanazon eszközök által tartható fön és fokozható, amelyeket a szórakozottság ellen kell használnunk.

A halk és főnhangu olvasásra különös súlyt kell fektetnünk az értelemmel-olvasatásnál. Halkan kell a gyermeknek olvasnia, hogy a szók alakját jól áttekinthesse, s minden egyes szónál és mondatnál a tartalomra is gondolhasson. Minél nehezebb a fölfogás, annál halkabbnak kell az olvasásnak lennie. Emellet főnhangon is kell a gyermeknek olvasnia, hogy őt mindenki megérthesse, s a tanító a netáni olvasási vagy hangnyomatékozási hibá-

kat észrevehesse; a hangnak azonban mindig természetesnek kell lennie, távul minden erőltetettségtől.

Az olvasás közbe okszerűen szőtt kérdések sokat tehetnek a megértésre. Hogy a szükségtelen kérdezkedéstől az olvasási gyakorlatok közben óvakodnunk kell, az már ki volt mutatva; de az is volt mondva, hogy az okszertien közbeszótt kérdések föntartják a figyelmet és elősegítik a megértést. A szórakozottak fölvilanyozására is hathatós eszköz az okos kérdezősködés. Helyén pedig ott van a kérdés, hol ezáltal a gondolatok összefüggésének nem ártunk: tehát az egyes szakaszok végén; vagy hol ezáltal az elmének hasznos szolgálatot tehetünk: tehát oly helyeken, melyeknek megértése különösen éber figyelmet igényel.

A jó hangnyomatékozás lényegesen elősegíti a megértést; mivel attól igen sok függ, hogy a jelentékenyebb fogalmakat jelölő szavakat a beszédben kiemeljük. A jó hangnyomatékozást a gyermeknek kiválóan utánzásból és gyakorlásból kell megtanulnia; ezt senki sem fogja lehetetlennek tartani, ha meggondolja, hogy az elemi iskolában csak a természetes hangnyomatékozást kívánhatjuk, ami abból áll, hogy az olvasásban is azon szókra helyeztetik a nyomaték, melyekre a szabad beszédben mindenki magamagától helyezi. A mesterséges, vagy ha úgy tetszik művészi hangnyomatékozás elemi iskolában nem lehet a tanításnak célja; a természetes hangnyomatékozást pedig nyelvérzéke segélyével majd minden gyermek eltalálja, ha már az olvasmányt átértette s oly készséggel olvas, hogy eközben egész figyelmét a tartalomra irányozhatja. Ha pedig éppen nem találná el a nyomatékozást, akkor a mondatot szabadon mondatjuk el általa, mivel a szabad beszédben könnyebben fogja magát tájékoztatni. A szabályoknak csak ott kell föllépniök, ahol reájuk mulhatlanul szükség van. Legfőbb dolog tehát e tekintetben: a) hogy példákön észrevetessük, miként a be-

szédben oly szavakat, melyeket jobban meg akarunk jegeztetni, erősebb és emeltebb hangon szoktunk kimondani; — b) hogy mi magunk tökélyes hangnyomatékozással olvassunk; — c) hogy a jó hangnyomatékozásban kitartóan gyakoroljuk a gyermekeket; — d) hogy a rosszul hangnyomatékozott mondatot tígyesebb tanulók által javíttassuk ki, s ilyenkor adassuk okát, miért nyomatékozzák egyik vagy másik szót; — e) hogy ha a gyermekek nem találják meg a nyomatékozandó szót, kérdések által vezessük őket annak megtalálására. A jó hangnyomatékozásra, mint már főnebb volt említve, legjobb eszköz az egész olvasmánynak értelmét és összefüggését ismerni. Szabályok száraz betanultatásának az elemi tanodában nincs helye; különben is csak futólagosan kell a hangnyomatékozásnak szabályain áttekintünk, hogy meggyőződünk, miként azoknak betanultatásával korántsem volna a cél elérve. A hangnyomatékozásnak szabályai ugyanis nyelvtani alapon nyugszanak, s azért annak, ki e szabályok nyomán akar olvasni, oly járatosnak kell a nyelvtanban lennie, hogy *egy* tekintetre fölismerje a mondatokat, ezeknek részeit s a szavaknak viszonyát. Ki várhatna pedig ily tígyességet az elemi tanulóól?

Az alkalmas olvasási szünetek fontosságát nem lehet félreérteni. Hogy ezeket megtartsák a gyermekek, ismét legjobb eszköz a gyakorlás, amelynél egyébaránta lélekölő gépszertíséget (az „egy, kettő stb.“ olvastatást), mint mondva volt, kerülni kell.

A természetes hanglejtést is leginkább utánzás- és gyakorlaóból kell a gyermekeknek megtanulniok. Evégből szükséges, hogy a tanító : a) tökélyes hanglejtélemmel olvasson; — b) a hang főlebbemelésének és alászállításának legközőnségesebb eseteit megismertesse; — c) a hanglejtési hibákat jóakaró türelemmel iparkodják eltávolítani.

3. *Az értelemmel-olvasás gyakorlása alkalmával már ne olvastassunk karólag.* Csaknem lehetetlen, hogy többen

egyszerre értelemmel olvassanak; ennek oka leginkább az, hogy a hangnyomatékozást és hanglejtelmet alig alkalmazza két olvasó is egészen egyformán. Nem tapasztaljuk-e, hogy még a karilag való imádkozáson is mindig bizonyos gépies hang szokott áthuzódni, melyet a legnagyobb gondosság által is alig lehet eltávolítani. A karilag való olvastatásnak a készséggel-olvasás gyakoroltatásánál van csupán illetékes helye. Mihelyt a darabot — legalább a többség — elég készséggel olvassa, el kell a karilag való olvastatást hagynunk, és csak egyes gyermekek által — előbb az ügyesebb, később a gyengébb olvasók által — olvastatnunk.

5. Kikérdezés.

Ha már a fölvetett és megértetett olvasmányt elég értelmesen olvassák a gyermekek, kérdezzük ki őket az olvasottakból. Nem elég, hogy a gyermek csak megértse, amit olvas; hanem kell, hogy a megértettet meg is tartsa, s amivel ez uton esze, szíve vagy ismerete gazdagodik vagy nemesedik, azt magával az életbe is kivigye. Azért az olvastatásnál nem csak a fölfogást és megértést, hanem az emlében való megtartást és a megtartottaknak alkalmazását is célul kell tűzni. E célnak elérésére való a kikérdezés.

A kikérdezés abból áll, hogy az olvasottakról a gyermektől számot kérünk. Ez kétféleképen történhetik; vagy elbeszéltetjük t. i. az olvasottakat, vagy kérdések által győződünk meg arról, vajjon megjegyezte-e a gyermek, amit olvasott? A gyengébb tehetségű gyermekeket az elbeszélésre alkalmas daraboknál is segíthetjük egyes kérdések által: míg a jobbeszüektől azt is megkivánjuk, hogy a leírásokat s m. ef. összefüggőleg kísértsék meg előadni.

A kikérdezés alkalmával mindent meg kell tennünk, mi által az olvasásból maradandó hasznot nyújthatunk a

gyermeknek. Beleértve az erre célzó eljárást a kikérdezésbe, erre a következő szabályokat állíthatjuk föl :

1. *Ne elégedjünk meg azzal, hogy valamelyik jobb föl-fogásu gyermek mondja el az olvasottat.* A gyöngébbektől is ki kell azt kérdeznünk, hogy meggyőződünk, vajjon fognak-e abból mindnyájan maradandó hasznot meríteni.

2. *Ha a kikérdezésből az tűnnék ki, hogy még egyben-másban kívánatos a bővebb megmagyarázás, ezt ne mulaszszuk el a körülményekhez képest megtenni.* Kezdetben inkább tovább időzzünk egy-egy olvasmánynál, mintsem fölületes maradjon annak megértése ; mert így a gyermekek tehetségei mindegyre fejlődöttebbek lesznek s a későbbi olvasmányok megértése előkészítettetik, míg ellenkező esetben a megértést illetőleg mindig ugyanazon nehézségekkel kellend küzdenünk s ugyanazon fölületesség fogja az olvasást jellemezni.

3. *Adassuk elő a jobbtehetségü tanulók által az olvasott darabnak lényegét és főrészeit.* A jobb tanulók adják elő röviden, miről és mily rendben szól a kezelt olvasmány, a gyengébbek pedig iparkodjanak ezt megjegyezni és utánuk elmondani. E tekintetben csak lassankint szabad igényeinket fokoznunk ; mert míg a gyermekek gondolkodó tehetsége a fejlődöttségnek bizonyos fokával nem bir, képtelenség volna tőlük azt kívánni, hogy az olvasmánynak gondolatrendét is kifürkészsék.

4. *Tegyük a gyermeket ügyes kérdések által mindarra figyelmessé, ami az olvasmányban szép, hasznos és tanulságos.* Így az olvasásból oly kincseket gyűjtetünk vele, melyek erkölceit gazdagítandják s az életben jó szolgálatot teend-nek neki.

5. *Ha kívánatosnak tűnik föl, gondoskodjunk arról is, hogy azon hatás, melyet az olvasmány a gyermek lelkére gyakorolt, fokoztassék.* Evégből beszéljünk el néha zára-

dékul valamely odailő eseményt, érdekes vagy megható jelenetet, intelmet, jól választott példát, tanulságdús közmondást. Kerüljünk azonban emellett minden szót, mely a jobb érzést sérthetné, s győzzük meg minden szavunk által a gyermeket arról, hogy az igazság, melyet hirdetünk, a mi valónkat is áthatja, s a jóért, melyet magasztalunk, a mi keblünk is hevül.

6. Személyek és körülmények jellemzése.

Elbeszélő és történeti daraboknál, ha már a gyermekek ítélőtehetsége a dolognak megfelelő fejlettséggel bír, azzal fejezzük be a kezelést, hogy az olvasmányban szóba jött személyeket és körülményeket jellemezzetjük. Ennek többoldalú haszna van: fejlesztí ez a gyermekek esztét, nemesíti szívöket és előkészíti öket a szépolvasásra. Azáltal t. i., hogy kérdések által kihozzuk, miként vélekednek a gyermekek azon személyekről, akiről az olvasmányban szó volt, s a körülményekről, melyek a személyek cselekvéseire befolyást gyakoroltak: alkalmunk nyílik gondolkodásmódjokat kiismerni, helytelen ítéleteiket helyreigazítani, öket életbölcsestre oktatni, keblökben a nemesjellemű emberek iránt tiszteletet és vonzalmat kelteni, a jellemtelenséget s minden erkölcsi rosztat megutáltatni, s lelkökben a józan gondolkodásnak, nemes érzésnek és a szilárd jellemnek alapját megvetni. Ami a jellemzésnek a szépolvasáshoz való viszonyát illeti, itt csak annyit hozok emlékezetbe, hogy ki a személyek és körülmények jellemét nem ismeri, az nem olvashat jellemzőleg, jellemző olvasás nélkül pedig nincs szépolvasás.

A személyek és körülmények jellemzésénél következő kérdések körül folyhat a beszélgetés: Kikről volt az olvasmányban szó? Mi van mindegyik személyről mondvá; miként beszél és tesz egyik vagy másik? Kedvezők voltak-e részére a körülmények, avagy akadályozók? Meny-

nyiben vették tekintetbe a körülményeket? Helyesen gondolkodott, beszélt vagy cselekedett-e ez vagy amaz a személy? Mi volt szavainak vagy cselekedeteinek következménye? Mit tartanak tehát róla a gyermekek? Midőn azután az egyénekre vonatkozó nézeteiket kifejezték a tanulók, ecseteljük élénk színekkel a jó cselekedetek szépségét és kedvességét s a rossz cselekedeteknek rúttságát és utálatosságát, s iparkodjunk őket hatályos okok által odavezetni, hogy a jó cselekedeteknek követésére s a rosszaknak kerülésére hajlandókká váljanak.

c) **Alkalmazás.**

Hogy az értelemmel-olvasás tanításában helyesen oldhassuk meg föladatunkat, igen szükséges, hogy a tanításra a előkészüljünk. Az előkészítés munkájában következő kérdések vezethetnek bennünket: Mit tartalmaz a kezelendő olvasmány? Mi az olvasmányok fő- és mellékcélja? Mely tanmenetben fogom az olvasmányt kezelni? Értem-e magam mindazt, mi az olvasmányban előjön? Mit fognak abból növendékeim érteni és mit kell nekik megmagyaráznom? Miként eszközölhető a megértetés legjobban? Képes leszek-e erre? Nem tehetnek-e a gyermekek a kezelés alkalmával a darabra vonatkozólag olyan kérdést, melyre meg nem tudnék felelni? Van-e az olvasmányban valami fontos igazság, valami hasznos, tanulságos vagy utánzásra méltó, mit a gyermekkel meg kell ismertetnem és megjegyeztetnem? Minő érzelmet vagy elhatározást kelthetnek az olvasmány által a gyermek keblében? Képes leszek-e az olvasmányt minta-tökéllyel előolvasni?

Ha azután egyben-másban gyengéknél érezzük magunkat, ne kiméljük fáradságunkat, ne sajnáljunk tapasztaltabbaktól tanácsot kérni, ne szégyeljünk tanulni! Gondolkodás, hasznos könyvek és jó tanács erősekké teendnek bennünket.

Tegyük föl, hogy a „Testünk tagjai“ című olvasmány (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 105. olvny.) kezelésére akarunk előkészülni!

Mit tartalmaz ezen olvasmány? Az emberi és állati test részeiről beszél. Elszámolja a testnek részeit, azután elmondja ezek rendeltetését, végül eszméltető és tanító mondatokat és közmondásokat tartalmaz.

Mi ez olvasmánynak fő- és mellékcélja? Főcélja az emberi test részeit szemléltetni. Mellékcélja pedig a gyermeknek fogalomkörét s nyelvértelmét tágítani és szívet nemesíteni. A főcélt azáltal akarja elérni, hogy az 1—13. sorban leírja testünk részeit, a 14—20. sorban összehasonlíttja ezeket az állatok testének részeivel, és a 21—56. sorban az egyes részek rendeltetését adja elő. A mellékcélt pedig azáltal akarja megközelíteni, hogy részént a 21—56. sorok anyaga közt, részént az 57—62. sorokban oly mondatokat és közmondásokat hoz föl, melyek a gyermeket egyrésztől gondolkodásra készítetik, másrésztől munkásságra ösztönzik.

Mely tanmenetben fogom az olvasmányt kezelni? Előbb szóval szemléltetem az emberi testnek tagjait oly módon, de bővebben, miként ezt az első osztályban tettem. (A szemléltető oktatás 25. gyakorlatában t. i. az emberi test részeinek kellett szemléltetve lenniök. Ezenkívül az Ábécés- és Olvasókönyv 1—6. olvasmányában is volt szó a testnek egyes részeiről.) Azután egyszer átolvastatom a darabot s megkezdem a megértetést. Az egyes mondatok és közmondások értelmét a részletes magyarázat alatt fejtem ki. Majd az olvasást gyakoroltatom. (E darabnál a példányszerű előolvasás el is maradhat.) Végre kikérdezem a gyermekeket az olvasottak- és magyarázottakból. — Tehát a tanmenet: 1. Előkészítés. 2. Atolvastatás. 3. Megértetés. 4. Olvasatás. 5. Kikérdezés.

Értem-e magam mindazt, mi az olvasmányban előjön?
Ellábolni = saját lábain haladni tovább. Lábra kap =

lábai megerősödnek és megtanul járni. Nem hentereg láb alatt = senkinek sincs utjában; (mert mihelyt futkosni tud, az udvarra, kertbe, utcára megy játszani.) A patakot meglábolni = a patakon átgázolni, a patak medrén átlépdelni. Föllábad = lassankint meggyógyul. Lába támadt = valaki elvitte, ellopta; tudtunk nélkül eltűnt. „Egyik kéz a másikat mossa“ ezt akarja jelenteni: Az embereknek kölcsönösen segíteniök kell egymáson. „De az ész meg a kezeket kormányozza“ azaz: az ész, az okosság mutatja meg, miként kelljen kezeinket használnunk. „A dologtalan kéz kész szegénység“ mert nagyonhoz leginkább kézimunka által jutunk; a „dologtalan kéz“ alatt egyébaránt a tétlenséget, munkátlanságot értjük, s azért így is érthető: a munkátlanság kész szegénység. „Gyermektársaikon lendíthetnek“ azaz: gyermektársaiknak (leginkább kisebb testvéreiknek) segítségére lehetnek, p. megmosdathatják, megfésülhetik őket sat. „Az ügyes kéz gazdaggá tesz“ mert az sokat és jól végez. „Jó dolguk lesz“ azaz: semmiben sem fognak szűkséget szenvedni, és semmi bajuk sem lesz. „Amire kezet adsz“ azaz: amit megfogadsz. „Jól megnézd, kezes kiért légy“ azaz: csak jóra-való, becsületes emberért vállalj kezességet. „Csak jókkal fogj kezet“ azaz: csak olyanokkal tarts, olyanokkal társalkodjál, barátkozzál, akik jók. Kéz alatt = az illetőknek tudta nélkül. „Enyves kezű“ az, ki szereti a másét eltulajdonítani, aki a könnyen szerzett vagyont szereti. „Észszel kézzel“ azaz: okossággal és munkával.

Mit fognak ez olvasmányból növendékeim érteni és mit kell nekik megmagyaráznom? Az olvasmánynak leíró részét többnyire érteni fogják; azonban a szójárásokat (ellábolni, lábra kapni sat.) s a közmondásokat (Egyik kéz a másikat mossa. sat.) meg kellend magyaráznom.

Miként eszközölhető a megértés legjobban? Ha kérdések által oda vezetjük a gyermeket, hogy az a szójára-

sokat és a közmondások jelentményét más szavakkal fejezze ki; amint erre már a fönebbi pontokban volt példa.

Képes leszek-e a megértetést eszközölni. Ha erre nem vagyok képes, igénybe kell vennem a gondolkodást, mely már maga is legtöbbsnyire kiségit; a kutatást és tanulást, mi sokszor elkerülhetlen; vagy tapasztaltabbak tanácsát, mely igen jó szolgálatot tehet.

Nem tehetnek-e a gyermekek a kezelés alkalmával a darabra vonatkozólag olyan kérdést, melyre meg nem tudnék felelni? A gyermekek leginkább azon esetben fognak kérdést tenni, ha valamit, ami őket érdekli, a magyarázathól kifelejték, vagy ha valamit oly szavakkal fejtek ki, melyek előttök ismeretlenek. Miután ez olvasmányal magamra nézve tisztában vagyok, s mivel az nem foglal magában olyasmit, amihez különös szakismeret (p. természettani, természetrajzi stb.) igényeltetnék: alig fognak oly kérdést tehetni, amelyre meg nem tudnék felelni.

Van-e az olvasmányban valamely fontos igazság, valami hasznos, tanulságos vagy utánzásra méltó, mit a gyermekkel meg kell ismertetnem és jegyeztetnem? Fontos igazság, hogy a dolog életünket megédesíti és hogy a dologtalanság kész szegénység. Ez igazságot célirányos lesz alkalmas elbeszélés által szemléletivé tenni, s emellett ugyanez olvasókönyv 42. olvasmányából Gáspár és Zsigmond történetét emlékezetbe hozni; azután pedig a gyermekeket néhány lelkes szóval munkásságra ösztönözni. Igen fontos tanítást rejt magában e három mondat: „Amire kezet adsz, tartsd meg. Jól megnézd, kezes kiért légy. Csak jókkal fogj kezet.” E mondatokat tehát nem elég csak megértetnem, hanem azok alapjával is meg kell a gyermekeket ismertetnem, s őket szótartásra, ovatosságra intenem.

Minő érzelmet vagy elhatározást kelthetek az olvasmány által a gyermek keblében? Elhatározást a munkás-

ságra, szótartásra és az ovakodásra. Ez már az előbbi pontban is volt értve.

Képes leszek-e ez olvasmányt mintatökélylyel előolvasni?
Ha nem szándékozom is a fölvetett darabot példányszertileg előolvasni, igen célirányos azt magamnak főnhangon át-olvasnom, hogy így hallérzékemet is megkérdézzem, vajjon mely szókra kell ez olvasmányban a hangnyomaté-
kot helyezni vagy helyezettetni?

Olvasókönyveinkben a legkülönbélebb alaku és természetü olvasmányok vannak egymás mellé sorozva. Az előkészülést és a kezelést nevezetesen meg fogja könnyíteni, ha a különféle faju és természetü olvasmányokról legalább áttekintőleg szólunk.

Olvasókönyveinknek valamenynyi olvasmányai következő nyolc csoportra oszthatók: 1. Elbeszélések. 2. Párbeszédek. 3. Mesék. 4. Leírások. 5. Énekek. 6. Dalok 7. Tanító darabok. 8. Eszméltető darabok.

1. Elbeszélések.

Az e csoportba tartozó olvasmányok kezelésénél következő tanmenetet követhetünk:

1. *Előkészítés.* Ebben, ha az olvasmány valamely történeti személyről vagy eseményről szól, röviden az illető kort is jellemezzük a történeti személynek vagy eseménynek leírását anynyira kikerekítsük, hogy az önálló egésznek képezzen. Soha se mulasztjuk el az előkészítésben azon földdarabot is megismertetni, mely az előadandó történeti eseménynek színhelye volt. Igen sok függ a lehetőleg egyszerű és vonzó elbeszéléstől is. — Ha például a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 127. („Ki Istenben bízik, meg nem csalatkozik.“) olvasmányára akar-

nók a gyermekeket előkészíteni, előbb a 112. olvasmány alapján a Szentföldről beszélénk velök; azután röviden Imre korának azon törekvéséről szólnánk, melynek a Szentföldet visszafoglalni volt célja, és csak így térnénk át az olvasmányban előadott esemény elbeszélésére.

2. *Egyszeri átolvasatás.*

3. *Megértetés.*

4. *A készséggel olvasás gyakorlása.* Ha a gyermekek már elég készséggel olvasnak, elég az olvasmányt a megértetés után egyszer átolvasatni. Ez már leginkább a 3. osztályban fog megtörténni.

5. *Példányszerű előolvasás.* Némelyek azt ajánlják, hogy a tanító a példányszerű előolvasáson kezdje a kezelést. Én azonban így találtam célirányosabbnak; mert ha a gyermek már érti s legalább gépszerűleg olvassa is az olvasmányt, ez előolvasásra jobban is figyelend és több sikerrel is fogja azt utánozni, mint ellenkezőleg. Azt azonban teheti a tanító, hogy az előkészítés után a legügyesebb olvasókkal olvastatja át a darabot.

6. *Az értelemmel-olvasás gyakorlása.*

7. *A magyarázottak és olvasottak elbeszélgetése.*

8. *A tanulók előhaladásához képest a személyek jellemzése.*

Oly esetekben, midőn magukra a gyermekekre bizuk az előkészülést, a tanmenet következő leend: 1. Kikérdezés az olvasmány tartalmából. 2. Kipuhatólása annak, vajjon értik-e az olvasmány minden kifejezését. 3. Előolvasás. 4. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 5. Jellemzés. — Ily esetben tehát elmaradhat az egyszeri átolvasatás, mivel ugyis mindenik gyermek kénytelen volt azt magában többször is átolvasni; ugyszintén a készséggel olvastatás is, mivel az első nehézségeken már az előkészülés alatt tul kelle magukat tenniök; végre a kikérdezés előrelép, s az előkészítés helyét foglalja el. — Hogy

néha a példányszerű előolvasásnak is el kell maradnia, mondva volt.

2. Párbeszédok.

E csoportba csak egyikét olvasmány tartozik, melyeket következőleg kezelhetünk:

1. *Előkészítés.* Ezt rövid beszélgetés által eszközöljük, melynek tárgyát többnyire az képezi, ami körül a párbeszéd forog. Így ha p. az Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvnek 45. olvasmánya („Az enyém és tied.“) volna kezelendő, az előkészítés irányát következő kérdések jelölhetnék ki: Miről mondhatom azt, hogy sajátom, vagyis hogy enyém? Arról, amit más nem tekinthet magáénak. Mondhatom-e hát enyémnek, amit találok? Nem; mert azt más, t. i. az, aki elvesztette, vallhatja csupán magáénak. Hát azt, amit a tulajdonos nekünk ad? Azt igen, mert arról már a tulajdonos lemondott a mi részünkre. Itt egy olvasmány következik, melyben az atya és fiu az enyémről és tiedről beszélgetnek; olvassuk hát, mi van benne rólok mondva! s i. t. — 2. *Átolvasás.* Ezt úgy is lehet eszközölni, hogy az atya és fiu szavait más-más tanulók olvassák. — 3. *Megértetés.* — 4. *Példányszerű olvasás és olvastatás.* — 5. *Kikérdezés.*

3. Mesék.

A mesék, mint amely olvasmányoknak céljuk gyakorlati oktatást adni, élettapasztalatokat közölni és eszélyességre vezetni, igen jó helyet foglalnak olvasókönyveinkben.

A mesék kezelésénél csupán csak akkor szükséges az előkészítés, ha abban oly állat vagy növény szerepel, melyet természeti sajátságaival még nem ismer eléggé a gyermek; ellenkező esetben azonban elmaradhat az előkészítés, főleg ha ez úgy sem állana egyébből, mint a me-

sének elmondásából. Így ha például a rókáról és récéről szóló mesét (Ábécés- és Olvasókönyv 22. olvny.) akarnók kezelni, de a gyermekek a ravasz rókát még nem ismernek, ennek szemléltetése volna első teendőnk; mert a mese a benne szereplőknek ismeretét föltételezi. Ellenben a kakas-, kutya- és rókáról szóló mesét (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 46. olvny.) már előkészítés nélkül is tárgyalhatjuk, mivel a második osztályban mind a három állatot ismerniök kell már a gyermekeknek. Utóbbi esetben egyikét bevezető szó után azonnal a mese olvasása következhetik; p. A kakast tudom ismeritek, s tudjátok, hogy husa jóízű. A róka is szereti a kakaspecsenyét; hanem egy róka ugyan megjárta, midőn ily pecsenyére akart szert tenni. Ezt igen szépen adja elő olvasókönyvünknek 46. olvasmánya. Ezt fogjuk ma olvasni.

Egyébként a mesék kezelésénél ugyanazon tanmenet alkalmazható, mely már az elbeszéléseknél ki volt jelölve.

4. Leírások.

E csoportba, főleg a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv olvasmányai közül, igen sok tartozik.

A leírásoknál ugyanazon tanmenet követendő, mint az elbeszéléseknél. Az előkészítésben fő dolog a leírás tárgyát vagy valóságban, vagy képen, vagy más alkalmas módon szemléletivé tenni. A kikérdezésben pedig igen ajánlatos a leírásnak gondolatrendjét összeállítani, hogy a tanulók egyrészt annak utánzására képestüljenek, másrészt pedig szemléltethetségek is fejlesztessék.

5. Énekek.

Mindegyik olvasókönyvünk tartalmaz énekeket, hogy ezek által a szivre és erkölcsiségre nevelőleg hasson.

Mivel az énekek a költemények sorába tartoznak, a költeményekről pedig alább fogok szólni, itt csak arra

kell a tanítót figyelmeztetnem, hogy mielőtt az éneket olvastatnók, vagy fejtegetnők, mulhatlanul szükséges, hogy az előkészítés által oly kedélyhangulatba hozzuk a gyermekeket, amelyben szívők az ének szavainak befogadására és átérésére képesüljön. Így ha p. a „Magasztaljuk az Urat!” című éneket (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 82. olvny.) akarjuk kezelni, az előkészítésben oly megragadólag kell Istennek szépségéről, hatalmáról és jóságáról beszélnünk, hogy a gyermekkebelben a valósi-érzelem szent lángja gyuladjon föl, s mintegy imádkozólag olvassa a tárgyalandó éneket.

Az énekek kezeléséhez következő tanmenet ajánlható :

1. *Előkészítés.* — 2. *Példányszerű átolvasás.* — 3. *Megértetés.* — 4. *Értelemmel-olvasás.* — 5. *Kikérdezés, melyet a betanulás követ.*

6. Dalok.

Olvasókönyveinkben sok dal is van, hogy általuk a vidámság föntartassék és az érzelmek nemesíttessenek. Kezelésükre vonatkozólag ugyanaz áll, mi az énekekről mondatott. Így, ha például a kis gazda dalát (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 65. olvny.) vesszük föl, az előkészítésben a gazdaélet örömeiről szólnunk a gyermekekkel, s ezeket oly kedélyhangulatba iparkodunk hozni, hogy a dalt lelki élvezettel olvassák, sőt a falusi gyermekek abban jövőjöknek képét lássák. Erre azután az átolvasás, megértetés, olvastatás, a tartalomnak kikérdezése, végül a betanulás és a daloltatás következik.

7. Tanító darabok.

E csoportba oly olvasmányok sorozhatók, melyek oktatás, intés vagy egyszerű előadás alakjában okosságra, eszélyre, gyakorlati ismeretekre vezetik a gyermeket, vagy keblében nemes érzelmet és elhatározást keltenek. Ilyenek az Ábécés-

könyvben az intelmek, valamint a „Gyermek, szeresd szüleidet!“ — „Az ég boltozatja.“ — „A hét napjai.“ — „Az év.“ és a „Husvét napja“ című olvasmányok. Az Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvben az 52., 56., 57., 58., 62., 66., 67., 68., 70., 77., 78., 83., 103., 104., 105., 106., 107., 108. és 114. — a Második-Nyelvgy.- és Olvk.-ben pedig a 8., 9., 10., 49., 59., 83., 85., 86., 88., 89., 93., 97., 99., 103., 105. és 110. olvasmányok.

Az e csoportba tartozó olvasmányok kezelésének tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké.

8. Eszméltető darabok.

E csoportba azon olvasmányok tartoznak, melyek különösen a gondolkodó-tehetséget foglalkoztatják s vagy életbölcsestre vezetnek, vagy erényes tettekre serkentenek, vagy mulatságos fejtörést okoznak. E csoportba tartoznak tehát a közmondások, életszabályok, példabeszédek, szentirási mondatok, bölcsmondatok, talányok. Olvasókönyveinkben ez eszméltetők sokszor egyes olvasmányok után vannak mellékelve, legtöbbször azonban önálló darabokat képeznek. Így az Első-Nyelvgy.- és Olvk. 22., 23., 44., 48., 50., 105., és a Második-Nyelvgy.- és Olvk. 55. és 82. olvasmányának van eszméltető melléklete. Ezekon kívül önálló eszméltető darabok az E.-Nyelvgy.- és Olvkvben az 51., 106., 108., 109., 118., 119., — és a Második-Nyelvgy.- és Olvkvben a 12., 14., 20., 22., 24., 34., 36., 38., 40., 66., 90., 92., 98. és 132. szám alattiak.

Az eszméltető darabok kezelésében első az átolvasás, azután jő a megértetés vagy fejtegetés, végül még egypárszor való átolvasás. Rendszerént tehát mellőzzük az előkészítést, néha azonban ezt is kell alkalmaznunk; névszerént akkor, ha valamelyik eszméltető mondatnak (közmondásnak, életszabálynak stb.) jelentményét elbeszélés által akarjuk megvilágosítani. Ezen eljáráshoz kész mintákul

szolgálnak az I.-Nyelv.- és Olvk. 2., 4., 9., 12., 14., 18., 21., 23., 30., 46., 50. és 102., vagy a II.-Nyelv.- és Olvk. 11., 25. és 28. olvasmányai, melyeknek mindegyike valamely eszméltető mondatot világosít meg elbeszélés által.

Különös tudnivalók a költeményekről.

A főnebbi pontokban csoportokra osztám az olvasmányokat, és kijelölém azok kezelésének menetét; most azonban még azon általános kivételről kell szólnom, melyet a költemények képeznek.

Csak futólagosan kell az olvasókönyveinkben levő költeményeket áttekintenünk, hogy meggyőződjunk, miként eze'c, csaknem kizárólag, a szívnek nemesítését célozzák; a költeményeknek tehát szívet képező hatást kell biztosítanunk, eltávolítván egyuttal mindent, mi e hatást gyengítené vagy épen kockáztatná.

Hogy a költeményeknek szívet képező hatást biztosíthassunk, kétségkívül föteendők a szívhez szólni és a szívet megnyitni; de emellett az elmének közvetítő szolgálatát is meg kell nyernünk. A tapasztalás ugyanis százszorosán bizonyítja, hogy szívtünkben a különféle érzeteket s érzelmeket vagy érzéki benyomások, vagy a dolgok meggondolása keltik. Avagy éreznénk-e keblünkben rokonszenvet a szenvedő iránt, ha nem látnók nyomorult állapotát, nem hallanók jajkiáltásait, vagy legalább képzetben nem vélnők azt látni vagy hallani? — Föllángolna-e keblünkben a hazafiság érzelme, ha be nem látnók, el nem gondolnók: mily sok hálával tartozunk hazánknek? — A benyomások kívülről a külérzékeken át, belülről pedig az elmén át jutnak a szívhez.

Az elmének közvetítő szolgálata oly eljárás által biztosítható, amilyen főnebb az értelemmel-olvasás tanításának részleteiről szóló cikkeken volt kijelölve. Mivel azonban a

költemények természete és rendeltetése sokban kivételt kíván, lássuk a kezelés részleteit egyenkint!

1. *Előkészítés.* Ha a kezelendő darab elbeszélő vagy leíró költemény, élénk elbeszélés által akként hassunk a gyermekre, hogy a személy, esemény, tünemény, szóval az, mi a költeménynek tárgyát képezi, tisztán letükrözze magát képzelmében. Ha pedig a kezelendő darab lantos költemény, az előkészítésben aszerént járunk el, amint az vagy valamely *élménynek*, vagy valamely *helyzetnek*, vagy végre valamely *kedélyhangulatnak* köszöni lételét. — Első esetben vagy az élénk elbeszélés vagy a tárgyra vonatkozó beszélgetés áll szolgálatunkra; ide tartoznak p. a „Májusi dal“ (I.-Olvkönyv. 69. olvny.), — „Reggeli ének.“ (II.-Olvásókönyv 16. olvny.), — „Az évszakok.“ (II.-Olvk. 91. olvny.) című költemények. — Második esetben, ha csak képzeletileg is, hasonló helyzetbe hozzuk a gyermeket, p. a „Karácsonkor.“ (I.-Olvk. 32. olvny.), — „Istent dicsérik a földek és vizek.“ (I.-Olvk. 57. olv.), — „A vándor dala.“ (I.-Olvk. 84. olv.), — „A tavasz utáni vágy.“ (II.-Olvk. 95. olv.) című költemények kezelésénél. — Harmadik esetben hasonló kedélyhangulatot ébresztünk a gyermeki kebelben p. az „A vidám fiu.“ (I.-Olvk. 41. olv.), — „Magasztaljuk az Urat!“ (I.-Olvk. 82. olv.), — „Órangyalomhoz.“ (II.-Olvk. 7. olv.). — „Vidámság.“ (II.-Olvk. 31. olv.) című költeményeknél.

Ha a költemények megértésére történeti, földrajzi vagy más ismeretek szükségesek: az ismeretközlést legjobb első teendőül venni.

Vannak költemények, melyeknél az előkészítésnek csupán tárgyismertetésre kell szorítkoznia. Magába a költői képzelem világába soha se akarjuk mesterséges uton vezetni a gyermeket! Hadd bámulja ő a költő lelkének magasságát annak saját szavaiban! E szavak sokkal jobban megtalálандják szívéhez az utat, mint a mi mesterkelt magyarázatásunk.

2. *Átolvasztatás.* Ennek helyére a magasztosabb költeményeknél a példányszerű előolvasás lép.

3. *Megértetés.* A költemények kezelésénél különösen óvakodnunk kell a hosszas és igen körülményes magyarázgatástól. Ezáltal szétszednők azokat és megfosztanók azon erőtől, melylyel a kedélyre hathatnak; mert valamint a füzérnek virágai, a mozaikműnek kövecskéi, a festői csoportozatnak alakjai magukra nézve is szépek lehetnek ugyan, de izlésdús virágfüzért, jeles mozaikművet, festői csoportozatot mégsem képeznek: úgy a részeire bontott s különös magyarázgatással elárasztott költemény is megszűnik a gyermekre nézve az lenni, aminek lennie kellene. A költemények kiemelik a lelket a köznapiágból, de maguk is köznapiakká válnak, ha költői zománcukat elvesztik. Pedig bizonyára el fognák azt veszteni, ha soraikat, melyekkel sokszor a legszebb, legmagasztosabb eszméket, érzelmeket és vágyakat fejezik ki, szétszaggatva száraz fejtegetéshöz vagy oda nem tartozó ismeretközléshöz használnók alapul. Ezzel azonban nem akarom azt mondani, hogy a költemények megértetésével éppen ne törődjünk; mert azt igen is szükségesnek tartom, hogy a bennök előforduló újabb vagy kétértelmű szavakra, szóvirágokra, szójárásokra, költőies kitételekre és sajtáságos nyelv alakokra a tanulókat figyelmesekké tegyük. Az is helyén van, hogy a kitételek s a nyelvezet szépségét kiemeljük; mert soha sem szabad elszalasztanunk az alkalmat, mely a nyelvérzék finomítására kínálkozik. Csúpan a kicsinységekkel való bibelődéstől, a kellesténél nagyobb kiterjeszkedéstől, a kitérésektől, erőltetett magyarázástól óvakodjunk. Különben sem mindig lehet s nem is szükséges a költeménynek minden szavát és kitételét megértetni.

4. *Példányszerű előolvasás.* Ez a költeményeknél sokszor mindjárt az előkészítés után jő. Ha valahol, költe-

mények olvastatásában igen fontos szerepe van a mintatökélyes előolvasásnak.

5. *Gyakorlás az értelemmel-olvasásban.* Költeményi darabokat tulajdonképpen csak oly olvasási gyakorlathoz kellene anyagul vennünk, amely a fejre s kiválóan a szívre hat. Azért a készséggel-olvasást ily darabokon gyakoroltatni nem látom helyén; hanem azt tartom kívánatosnak, hogy tanítványaink ahhoz szokjanak, hogy e darabokat ha még nem is jellemzőleg, de legalább értelemmel olvassák. Amely gyermek még darabosan vagy tapogatódzva olvas, azzal inkább nem is olvastatok oly költeményt, melyet az ügyetlen olvasás az erőtől, az élettől fosztana meg. Lám az avatatlan mesterlegénynek kezére sem biznak finomabb munkát, hanem csak olyant, melyben az ügyetlenség nagy kárt nem tehet.

6. *Kikérdezés.* Hatásosabb költeményeknél jobb a kikérdezést elhagynunk, s azon gondolatokat és érzelmet, melyeket azok keltének, a lélekben háborítatlanul munkálkodni engednünk. Igen sokat vesztené p. a. „Magasztaljuk az Urat!“ című költemény hatásából, ha azt a kezelés végével száraz kikérdezés tárgyává tennők; mert míg a gyermek azon törné eszét, hogy a költemény tartalmát elmondja, azalatt elhalna lelkében az utolsó soroknak: „Leborulok előtted Istenem! Jóságodat ki nem beszélhetem!“ — viszhangja.

7. *Személyek és körülmények jellemzése.* Elbeszélő és történeti költeményeknél szintén helyén van a szóba jött személyeket és körülményeket jellemeztetnünk; hogy azonban az énekeknél és daloknál a jellemzés elmarad, az már a dolog természetében fekszik. Amely költeményeknél a kikérdezés elmarad, azoknál a jellemzésnek szintén el kell maradnia.

A főnebbiekben körülményesen kimutatám az utat, melyen a költemények kezeléséhez az észnek közvetítő szolgálatát biztosíthatni, de egyuttal mindazt, mi a hatást

gyengítené vagy éppen kockáztatná, eltávolíthatni vélem; most még arról kellene szólnom, miként kell a költeményeknek szívet képező hatást biztosítanunk. Erre vonatkozólag azonban nyugodtan utalhatok arra, mit a szív-nemesítésről már az értelemmel-olvasás elveinek fejtegetése alkalmával elmondtam.

d). Kezelésminták.

1. Minta az elbeszélések kezeléséhez.

„A nagylelkű keresztény.“

(Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 101. olvvy.)

Előismeret.

A fölvelt olvasmány Szapáry Péterben a valódi keresztényt tünteti föl, ki Istenben bízva békével tűri a méltatlanságokat s boszu helyett ellenségének nagylelkűleg megbocsát. Mivel tárgyát a történelemből veszi, alkalmat nyújt történeti ismeretek közlésére is; mégis legfőképen az erkölcsi jellem nemesítését célozza.

A darab három főrészből áll. Az első rész Szapárynak korát és szenvedéseit ismerteti. A második Szapárynak megszabadulásáról és Hamzsabégnak elfogatásáról szól. A harmadik Szapárynak nemes boszuját adja elő. Ehhez képest az előkészítés menete következő lehet: 1. Visszaemlékezés a török uralomra. 2. Szapáry történetének elbeszélése. 3. A vallási érzelem fölgerjesztése. A kezelésben két fontos igazság kifejtésére kínálkozik alkalom, s ezek: A keresztény ember nem áll boszút. — és: Az ember nem ura saját életének.

Előkészítés.

Csak nemrégén olvastátok, gyermekeim, hogy őseinknek mily küzdelmei voltak a törökökkel, kik hazánkat oly sokszor háborgatták. (Erről a 99. olvasmány kezelése alkalmával kellett szónak lennie.) Bizonyosan tudjátok még, hogy őseinknek vitézsége és elszántsága mennyi győzedelmet nyert a törökökön. Istennek nem adhatunk eléggé hálát, hogy hazánknak oly derék férfiakat adott, minők Hunyady János, Kemény Simon, Dugovics Titusz, Kapisztrán János és még sokan mások voltak, kik azt az elpusztulástól megmentették. A törökök anynyi bajt szereztek őseinknek, és anynyit zaklatták édes hazánkat, hogy csak Isten különös jóságának köszönhetjük, hogy visszafizettek saját hazájokba, és minket már nem háborgatnak; mert volt ám idő, midőn Magyarországon a törökök voltak az urak és ha Isten nem segített volna a magyarokon, ők nem tudtak volna magukon segíteni. — Több mint 300 évvel ezelőtt őseink megfélekedtek Istennek parancsáról, mely azt kívánja, hogy az emberek egymást szeressék. Egymásközt civakodtak, egyenetlenkedtek, és nem jutott eszükbe, hogy ezzel a hazának árthatnak. És mi történt? A törökök roppant sereggel bejöttek hazánkba, elfoglalták a legszebb városokat, a legerősebb várakat, még az ország fővárosát, Budát, is hatalmukba kerítették, és kényekkedvők szerént gazdálkodtak. Őseink ezen időben igen sokat szenvedtek; mert ha a törököknek pénzre volt szükségök, oda kellett adniok, ami volt; ha a törököknek gabona kellett, azt vették el, mit őseink természetek nagy fáradsággal; ha valamelyik török magyar embert bántott, nem volt, ki a magyarnak igazságot szolgáltatott volna; őseinknek sem vagyonuk sem életök nem volt biztos. Úgy voltak ők hazájokban, mintha csak raboknak születtek volna. És ez a nyomorúság igen-igen sokáig tartott.

Száz évnél tovább birták Magyarország nagy részét a törökök. A magyarok mindent megtettek ugyan ez idő alatt, hogy tőlük szabaduljanak ; de a törökök oly hatalmasak voltak, hogy őseink sok ideig nem birtak velök. Azonban nem csüggedtek el, hanem elszántan harcoltak folyvást ellenök, s nem igen engedtek nekik nyugalmat. Sok bátor és vitéz magyar harcolt a törökök ellen ; egyebek közt Szapáry Péter tűnt ki. Az ő történetét fogom ma elmondani, ha látom, hogy megjegyztétek azt, mit a törökökről eddig beszéltem.

Menynyi ideje annak, hogy a törökök hazánknak nagyrészét elfoglalták ? (Több mint 300 éve.) Mi tette nekik lehetségessé azt, hogy itt magukat befészkeljék ? (Őseink egyenetlenkedése.) Harcoltak-e mégis ellenök őseink ? (Igen.) Birtak-e azonban velök ? (Nem). Mi lehetett ennek oka ? (Az, hogy a törökök igen hatalmasak voltak.) S menynyi ideig tartott a törökök hatalma ? (Száz évnél tovább.) Biztos volt-e ez idő alatt őseinknek legalább vagyona és élete ? (Nem.)

Szomorú idő volt az a magyarra ; még csak a reá emlékezés is elszomorítja a lelket. De hála Istennek ! elmúlt e szomorú idő, és most már csak hírből ismerjük a törököket s nyugodtan beszélhetünk Szapáry Péterről, ki oly vitézül harcolt több ízben ellenök, hogy a törökök alig várták az alkalmat, hogy rajta boszut álljanak. Végre, Szapáry szerencsétlenségére, eljött erre is az alkalom. Szapári ugyanis egyik csatában oly erős vágást kapott, hogy ájultan rogyott le, s a törökök elfogták. Bezzeg volt ezen öröm. Kivált Hamzsabég, a törökök vezére, örült Szapáry elfogatásán, mert régen föltette magában, hogy őt keservesen meg fogja kínoztatni. Gyermekeim ! borzadva gondolok rá, mit kellett a szerencsétlen Szapárynak kiállani. Mindenféle kigondolható módon kínoztatta őt Hamzsabég, míg végre — képzeljétek csak — járomba fogatta és az ekét kellett huznia, mintha csak

barom volt volna. — — — És Szapáry még sem zúgolódott, hanem Istenben bízott és békével tűrte a méltatlanságot.

Miért kínoztatta meg Hamzsabég ennyire Szapáryt? (Mert boszut akart rajta állani.) S miért akart Szapáryn boszut állani? (Mert Szapáry igen vitézül harcolt a törökök ellen.) De hogyan jutott Szapáry Hamzsabégnek kezei közé? (Úgy, hogy egy csatában megsebesített és elfogatott.) Zúgolódott-e Szapáry sorsa ellen? (Nem.)

Szapáry Istenben bízott, és Isten erőt adott neki a szenvedéshez, végre pedig megszabadította őt szenvedéseitől. Ez így történt: Volt Szapárynak egy jó barátja, kit Batthyányi Ádámnak neveztek. Batthyányi sajnálta barátját, és mindenképen azon volt, hogy őt megszabadítsa. Célját el is érte; mert egy török főtitstet, kit ő fogott el, csak oly feltétel alatt adott át Hamzsabégnek, hogy ez meg Szapáryt bocsássa szabadon. Szapáry tehát megszabadult és ismét harcolhatott hazájaért. — Épen ezen időben történt, hogy a törököktől Buda várát visszafoglalták, és Hamzsabéget elfogták. A fővezér, Lotharingi Károly, azt gondolta, hogy Hamzsabéget legjobb lesz Szapárynak adni át, hadd fizesse vissza neki mindazon kegyetlenséget, melyet rajta véghez vitt. Szapáry tehát megkínoztathatta volna Hamzsabéget, de ő ezt nem tette, mert Jézus azt parancsolja, hogy ellenségeinket szeressük; hanem ahelyett, hogy boszut állott volna rajta, megbocsátott neki. Lássátok! így cselekszik ám a jó keresztény! Boszut nem áll, hanem inkább jót tesz azzal, ki őtet megbántotta. Mily könnyű lett volna Szapárynak is úgy bántani Hamzsabéggel, mint ez bánt ő vele, s ő ezt mégsem tette, hanem azt mondá neki: „Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!” — — Gyermekeim! Szapáry szenvedéseiben Istenben bízott, de Hamzsabég a haláltól várta a szabadulást, és azért, amint megtudta, hogy Szapárynak fog átadatni, mérget vett be, hogy ez-

zel magát megölje. Lássátok, enynyire jut az, kinek szive Istentől el van fordulva! — Hamzsabégnek visszaadta Szapáry a szabadságot, de az már nem lehetett többé szabad, mert a bevett méreg megölte őt. Mielőtt azonban meghalt, belátta, hogy csak a keresztény hit vezet Istenhez, s azért megbánta bűneit és fölkérte Szapáryt, hogy kereszteltesse meg őtet. Ez megtörtént, és ő mint keresztény halt meg.

Ki volt oka Hamzsabég halálának? (Ő maga.) Mi által idézte elő halálát? (Méreg által.) És miért vett mérget be? (Mert félt, hogy Szapáry meg fogja őt kínoztatni.) Volt-e azonban ez Szapárynak szándékában? (Nem). Lett volna-e pedig erre alkalma? (Igen.) Hogyan jutott Hamzsabég Szapáry kezébe? (Úgy, hogy elfogatott, és a fővezér Szapárynak adta őt át.) Mikor fogatott el Hamzsabég? (Midőn Buda a törököktől visszafoglaltatott.) Szabad volt-e már ekkor Szapáry? (Igen.) És hogyan szabadult ki Szapáry Hamzsabég kezei közül? (Úgy, hogy Batthyányi, barátja, egy elfogott török főtisztel cserélte őt ki.)

Gyermekek! olvasókönyveteknek 101. olvasmánya Szapárynak történetét adja elő. E darabot fogjátok most olvasni. (Egyszeri átolvastatás.)

Megértetés.

A darabot átolvastátok, gyermekeim, s mármost azt akarom megtudni, vajjon értitek-e azt, mit abban olvastok. Feri, olvasd a darab címét! „A nagylelkű keresztény.“ Kire alkalmaztatnak az olvasmányban e szavak? (Szapáry Péterre.) Hogy miért mondatik Szapáry nagylelkűnek, azt az alább következőkből fogjátok belátni; most csak olvass tovább! „Első Leopold császár és magyar király idejében Magyarország nagy részét majd száz év óta a törökök birták.“ Kik birták ily sokáig Magyarország nagy részét? (A törökök). Mi volt oka, hogy a törökök Magyarország nagy részét elfoglalhatták? (Őseinknek egye-

netlensége). Lássuk azonban, iparkodtak-e őseink a törököt kiűzni? Olvasd tovább, Jani!

„*A királyukhoz hű magyarok a kegyetlen törököt mindenkép iparkodtak kiűzni az országból, és készek voltak fejedelmök- s hazájokért életüket is föláldozni.*“ Iparkodtak-e hát a magyarok a törököket kiűzni? (Igen). Fölhasználták-e erre minden erejüket? (Igen). Miből tűnt ez ki? (Abból, hogy életüket is készek voltak föláldozni). És kiért voltak ők készek életüket is föláldozni? (Fejedelmök- és hazájokért). Gyermeketek! aki a hazának hű fia, az mindig kész fejedelmét és hazáját védelmezni. Ti is hű fiait legyetek hazátoknak, ne hagyjátok ezt el a szükségben!

„*A császár és király mellett harcolt Szapáry Péter is, ki a csatában hátulról kardvágást kapván, ájultan lerogyott. Midőn föleszmélt, már keze, lába láncok közé volt szorítva.*“ Ki harcolt a király mellett? (Szapáry Péter). Melyik király idejében élt ő? (Leopold idejében). Leopoldról azért van mondva: császár és király; mivel ő a magyaroknak királya, a németeknek pedig császára volt. — Mi történt Szapáryval a csatában? (Kardvágást kapott és elfogatott). Mi tette a törökökre nézve könnyűvé Szapáry elfogását? (Az, hogy Szapáry a kardvágás következtében elájult). Védhette-e már tovább magát, midőn föleszmélt? (Nem). S miért nem? (Mert akkor már láncok közé volt szorítva keze és lába). — Halljuk tovább, mi történt Szapáryval, miután elfogták? Olvasd Imre!

„*Hamzsabég, a törökök vezére, őt csaknem halálra vetterte. Budára hozatta, mély tömlöcben penészes kenyéren tartotta, ágyul rothadt szalmát vettetett alája s mindenkép kínoztatta; végre pedig, mint barmot szokás, járomba fogatta és szántatott rajta. De az Istenben bízott keresztény vitéz mindezt békével tűrte.*“ Minő sorsa volt Szapárynak a fogságban? (Igen rossz). Bántak-e mégis legalább úgy vele, mint emberhöz illik? (Nem). Miként bánták hát vele? (Úgy, mint barommal). Ki volt az, ki őt oly embertelen

bánásban részesíté? (Hamzsabég, a törökök vezére). Zúgolódott-e Szapáry az embertelen bánás miatt. (Nem, hanem békével tűrte azt). Mi adott neki erre erőt? (Az Istenben helyezett bizalom). Gyermekek, hogy Szapáry jámbor keresztény volt, kitűnik abból, hogy a legnagyobb szerencsétlenségben sem esett kétségbe. A jó keresztény a legnagyobb bajban sem szűnik meg bízni Istenben. Pedig : „Ki az Urban bízik, az meg nem szégyentül!“ olvastuk nem régen. Ki tudná megmondani, melyik olvasmányban fordult ez elő? (Abban, mely szent Lászlóról szól. (I.-Olvk. 88. olvny.) Bízott-e szent László is az Urban, midőn őt veszély fenyegette? (Igen is). És megmentette-e őtet az Úr? (Megmentette). Szapáryt is megszabadította Isten a szenvedésektől, mivel Ő benne bízott. Halljuk, miként történt ez? Majd Pali olvas.

Időközben barátja, Batthyányi Ádám egy csatában elfogott egy török agát s ezzel Szapáryt kicserélte.“ Ki által szabadult ki a fogságból Szapáry? (Batthyányi Ádám által). És miként szabadította ez őtet ki? (Úgy, hogy egy elfogott török agával kicserélte őt). Az aga szó török főtisztet jelent. Batthyányi tehát egy török főtisztet adott vissza Hamzsabégnek oly föltétel alatt, hogy ő meg Szapáryt bocsássa szabadon. Hamzsabég nem örömetst egyezett ugyan ebbe, mert még tovább is szeretett volna Szapáry kínzásában gyönyörködni, de a török főtisztet sem akarta fogságban hagyni, kénytelen volt tehát Szapáryt szabadon bocsátani. Ime, így segítette ki Isten Szapáryt a keserves fogságból!

„Szapáry tehát szabad volt és ismét a király szolgálatába állott. A király hadai Budát 1686-ban a törököktől szerencsésen visszavették és a többi közt Hamzsabéget is elfogták.“ Mit tett Szapáry, midőn megszabadult? (Ismét a király szolgálatába állott). Szép volt-e ez Szapárytól? (Igen). Szapárynak nem ártott volna a nyugalom, mert a fogságban igen sokat szenvedett; de a hazának szük-

sége volt fiaira, és Szapáry előbbvalónak tartotta a hazasorsát mint saját nyugodalmát. Kitűnik ebből, hogy Szapáry nem csak jó keresztény, hanem jó hazafi is volt. A király és egész ország épen arra készültek, hogy Budát a törököktől visszavegyék, és Szapáry is részt akart venni az ostromban. Sikerült-e Budát visszafoglalni? (Sikerült). Képzelmek, mily nagy volt afölött az öröm, hogy a törököket Budából kiűzhették, ha elgondoljátok, mily nagy idő 145 év, pedig ennyi ideig volt Buda a törökök hatalmában. Mi történt az ostrom alkalmával Hamzsabéggel? (Elfogattott). S most Jani olvasson tovább!

„A fővezér, Lotharingi Károly főherceg, Hamzsabéget Szapárynak adta át, hogy rajta magát megboszulhassa. Hamzsabég ezt meghallván, hogy a boszuállást elkerülje, mérget vett be.“ Mit tett Hamzsabéggel a fővezér? (Szapárynak adta őt át). És miért adta át neki? (Hogy Szapáry megboszulhassa magát Hamzsabégen). Megtudta-e ezt Hamzsabég? (Igen is). És mit tett, midőn megtudta? (Mérget vett be). Miért vett be mérget Hamzsabég? (Azért, hogy a boszuállást elkerülje). Volt-e hát Hamzsabégnek is elég ereje sorsát békén tűrni? (Nem). S mi lehetett ennek oka? (Az, hogy nem bízott Istenben). Pedig Szapárynak nem volt Hamzsabéggel rossz szándéka, ami a következőkből fog kitűnni. Olvass Béla!

„Ebéd után Szapáry a főherceggel és másokkal a fogolyhoz ment és így szóla Hamzsabéghez: „Te engem kegyetlenül kínoztál és most hatalmamban vagy. . . De tudd meg: a keresztény ember nem áll boszút, mert a szelíd Jézus azt parancsolja, hogy ellenségünket is szeressük. Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!! —“ Hát megboszulta-e magát Szapáry Hamzsabégen? (Nem). Pedig hatalmában állhatott volna-e megboszulni? (Igen). S mit tett a megboszulás helyett? (Megbocsátott neki). Kinek kedvéért bocsátott meg Szapáry Hamzsabégnek? (Jézus kedvéért). Mit kíván tőlünk Jézus? (Hogy ellenségünket

is szeressük). Szapáry azáltal, hogy ellenségének megbocsátott, nagylelkűségét mutatta meg. A nagylelkű ember nem gyönyörködik mások kinjában, hanem mindenkinek jót akar, még annak is, aki őtet megbántotta. — De halljuk, mit szólt Hamzsabég?

„E szavak megrázták Hamzsabég szívét s megilletődve felele: „Nem reméltem, hogy ily kegyes leszesz hozzám; én, félvén boszudtól, már mérget vettem. De látom, hogy ti hisztek az igaz Istenben, én is keresztény akarok lenni, hogy legalább az igaz hitben halhassak meg.“ S azonnal megkereszteltetvén mint keresztény halt meg.“ Itt az mondatik, hogy Szapáry szavai Hamzsabég szívét megrázták, lássuk, miként kell ezt értetünk? Nem emlékeztek-e, hogy midőn váratlanul öröm vagy baj ért benneteket, szivetekben valami változás történt? — Miből állott ezen változás? (Abból, hogy szívünk erősen dobogott.) Gyermekek, ha valami hirtelen dobogásba hozza szivünket, azt szoktuk mondani, hogy szivünk megrázkodott. Várta-e Hamzsabég azt, hogy Szapáry meg fog neki bocsátani? (Nem.) Örülhetett-e, midőn ezt hallá? (Igen). De vajjon nem juthatott-e azonnal eszébe, hogy mérget vett be? (Igen.) Mire változtathatta ez hirtelenül örömét? (Szomorúságra.) Képzelhettek hát, menynyire megrázkodott Hamzsabég szive. — Itt az is mondatik, hogy Hamzsabég megilletődve felelt. Gyermekek! akkor mondjuk, hogy meg vagyunk illetődve, midőn valamit nagyon szivűnkre vettünk, vagyis midőn valamin nagyon örulünk vagy szomorkodunk. Szivére vette-e Hamzsabég Szapárynak szavait? (Igen.) Megillették-e azok őtet? (Igen.) Miként felelt tehát Szapárynak? (Megilletődve.) Mit felelt Hamzsabég? (Azt, hogy ő már mérget vett be, és hogy kereszténynyé akar lenni.) Megmondta-e Hamzsabég azt is, hogy miért vett mérget? (Igen.) Miért tette hát ezt? (Mert félt Szapáry boszujától.) S mit akart elérni azáltal, hogy mérget vett? (Azt, hogy meghaljon.) Ő tehát szán-

dékosan rövidíté meg életét. Minek szoktuk pedig azt nevezni, ki életét szánshándékosan megrövidíti? (Öngyilkosnak.) Hamzsabég tehát öngyilkos volt. Gyermekeim! az öngyilkosság igen nagy bűn. Az öngyilkos fölötté megbántja az Istent; mert, lássátok, az élet Istennek ajándéka. Mernétek-e pedig csak egy könyvet vagy képet is, melyet édes atyátoktól ajándékban kaptatok, elvetni vagy összetaposni? (Nem). És miért nem? (Mert ezzel megbántanók atyánkat). Szabad-e a gyermeknek atyját megbántania? (Nem). Lám pedig földi atyánk nem adhatna oly drága ajándékot, milyen az élet, melyet menyeyi Atyánktól nyertünk. Aki tehát magát megöli, az a menyeyi Atyának legdrágább ajándékát elveti és sokkal nagyobb bünt követ el, mintha földi atyjának legdrágább ajándokát a sárba taposná. Hamzsabég is ily nagy bünt követett el. Megbánta-e azonban tettét, mielőtt meghalt volna? (M megbánta). És miáltal akarta azt jóvá tenni? (Azáltal, hogy megkeresztelteté magát). Tudnotok kell, hogy a törökök nincsenek megkeresztelve, ők nem hiszik Jézus tanítását, ők nem keresztények, hanem mohamed vallásuak, azaz: azon vallást követik, melyet egy Mohamed nevű ember tanított. Mohamed pedig nem tanította azt, hogy ellenségöket szeressék az emberek. Hamzsabég is azért kínozte meg oly kegyetlenül Szapáryt, mert a mohamed vallás nem parancsolja, hogy a rabbal is emberségesen kell bánni. Ezt csak a keresztény vallás parancsolja. Mohamed belátta utólsó óráiban, hogy Isten csak úgy bocsát meg neki, ha az igaz hitre, a keresztény hitre tér; azért lett ő kereszténynyé. Ki vezette azonban Hamzsabéget ezen belátásra? (Szapáry). És miáltal? (Azáltal, hogy megbocsátott neki). Mily kereszténynek van Szapáry nevezve, mivel legnagyobb ellenségének is megbocsátott? (Nagylelkűnek). Szapárynak nagylelkűsége nem maradt jutalmazatlanul. Halljuk, mit mond az utólsó pont?

„A király a vitéz és nagylelkű keresztényt, Szapáryt, grófi méltósággal jutalmazá meg.“ Mivel jutalmazá meg a király Szapáryt? (Grófi méltósággal). És miáltal érdemelte meg ezt Szapáry? (Vitézsége és nagylelkűsége által). Hol tünt ki vitézsége? (A csatában). És miben mutatta meg nagylelkűségét? (Abban, hogy Hamzsabégnek megbocsátott).

Készséggel-olvasás. Példányszerű előolvasás. Értelemmel-olvasás.

(A kezelésnek e részleteit illetőleg alig tehetnék itt egyebet, mint hogy az egész olvasmányban kijelölöm azon szavakat, melyekre erősebb nyomaték esik. A nyomatékozandó szók ritkított betűkkel vannak szedve; azon szók pedig, melyek egyéb nyomatékozott szók között erősebb nyomatékot nyernek, *kiválóbb* betűkből szedettek).

A nagylelkű keresztény.

Első Leopold császár és magyar király idejében Magyarország nagy részét majd száz év óta a törökök birták. A királyukhoz hú magyarok a kegyetlen törököt *mindenkép* iparkodtak kiűzni az országból, és készek voltak fejedelmök- és hazájokért *életüket* is föláldozni. A császár és király mellett harcolt Szapáry Péter is, ki a csatában hátulról *kardvágást* kapván, ájultan lerogyott. Midőn föleszmélt, már keze, lába láncok közé volt szorítva. Hamzsabég, a törökök vezére, őt csaknem halálra verette. Budára hozatta, ágyul rothadt szalmát vettetett alája s *mindenkép* kínoztatta; végre

pedig, mint barmot szokás, járomba fogatta és szántatott rajta. De az Istenben bízott keresztény vitéz mindezt békével tűrte.

Időközben barátja, Batthyányi Ádám, egy csatában elfogott egy török agát s ezzel Szapáryt *kicsérélte*. — Szapáry tehát szabad volt és ismét a király szolgálatába állott. A király hadai Budát 1686-ban a törököktől szerencsésen visszavették és a többi közt *Hamzsabéget* is elfogták.

A fővezér, Lotharingi Károly főherceg, Hamzsabéget Szapárynak adta át, hogy rajta magát megboszulhassa. Hamzsabég ezt meghallván, hogy a bosszuállást elkerülje, mérget vett be. — Ebéd után Szapáry a főherceggel és másokkal a fogolyhoz ment és így szóla Hamzsabéghez: „Te engem kegyetlenül kínoztattál és most hatalmamban vagy. . . De tudd meg: a keresztény ember *nem* áll boszút, mert a szelíd Jézus *azt* parancsolja, hogy ellenségünket is szeressük. Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!!“ — E szavak megrázták Hamzsabég szívét s megilletődve felele: „Nem reméltem, hogy ily kegyes leszesz hozzám; én, félvén boszúdtól, már mérget vettem. De látom, hogy *ti* hisztek az igaz Istenben; én is keresztény akarok lenni, hogy legalább az *igaz* hitben halhassak meg.“ Szonnal megkereszteltetvén mint keresztény halt meg! — A király a vitéz és nagyfelkű keresztényt grófi méltósággal jutalmazá meg.

Kikérdezés.

Kinek idejében élt Szapáry Péter? (Első Leopold király idejében.) Mit olvastunk Szapáry Péterről? (A darabnak elbeszéléstetése, miközben — ha szükséges — utbave-

zető kérdéseket is teszünk. Ily utbavezető kérdések lehetnek a következők.) Milyen állapotban volt Szapáry idejében hazánk? (Szomoruban.) Mi volt ennek oka? (Az, hogy akkoriban Magyarország nagy részét a törökök birták.) Harcoltak-e a törökök ellen ez időben is ősünk? (Igen.) Mi történt Szapáryval egy csatában? (Megsebesült és elfogatott.) Kinek fogságába jutott Szapáry? (Hamzsabég fogságába.) Miként bánt vele Hamzsabég? (Úgy, mint barommal.) Zúgolódott-e ezért Szapáry? (Nem.) Megváltoztatta-e Isten Szapáry sorsát? (Meg.) Ki szabadította őt meg fogságából? (Batthyányi Ádám.) Mit tett Szapáry, miután a fogságból kiszabadult? (A király szolgálatába állott.) Nem keresett-e alkalmat, hogy magát Hamzsabégen megboszulhassa? (Nem.) Talált volna-e pedig alkalmat? (Igen.) Miként kínálkozott erre alkalom? (Úgy, hogy Buda visszavételénél Hamzsabég elfogatott és Szapárynak adatott át.) Mit tett Szapáry a fogoly Hamzsabéggel? (Megbocsátott neki és visszaadta szabadságát). Hasznát vehette-e e jótéteménynek Hamzsabég? (Nem.) S miért nem? (Mert már akkor mérget vett be, s ez őt megölte.) Volt-e mégis Szapáry nagylelkűségének üdvös eredménye? (Volt, mert Hamzsabég, halála előtt, megkeresztelkedett.) Mivel jutalmazta meg a király Szapáryt? (Grófi méltósággal.)

Vizsgáljuk meg, gyermekek, mily sorban vannak az olvasottak a fölvevett darabban előadva. Olvass, Feri! („Első Leopold — — — életüket is föláldozni.“) Mi van az első pontban mondva? (Az, hogy Leopold idejében Magyarország nagy részét a törökök birták.) Mi van a második pontban mondva? (Az, hogy a magyarok harcoltak a törökök ellen.) Békés volt-e hát Szapáry idejében Magyarország állapota? (Nem.) Miből tudjátok ezt? (Az olvasott pontokból?) Miről szólnak tehát e pontok? (Magyarország állapotáról Szapáry korában.)

Olvassuk tovább! („A császár és király — — — láncok közé volt szorítva.“) Mit mondanak e pontok? (Azt,

hogy Szapáry a király mellett harcolt, de megsebesült és elfogatott.) Miről szólnak tehát egyáltalában? (Szapáry elfogatásáról.)

Endre, olvasd a következő pontokat! („Hamzsabég — — — békével tűrte.“) Hogyan van az, hogy Hamzsabég Szapáryt megverethette? (Mert Szapáry fogoly volt Hamzsabégnél.) Mikor kelle Szapárynak a nemtelen bánást szenvedni e? (Midőn el volt fogva.) Mikor tüntette ki Szapáry keresztény béketűrését? (A fogságban.) Miről szólnak tehát a fölvetett pontok? (Szapáry fogságáról.)

Halljuk tovább! („Időközben — — — Hamzsabéget is elfogták.“) Miről szólnak e pontok? (Szapárynak megszabadulása- és Hamzsabégnek elfogatásáról.)

Antal olvasd tovább! („A fővezér — — — szabad vagy!!!“) Mit adnak elő az olvasott pontok? (Azt, hogy mit tett Szapáry Hamzsabéggel, midőn ez az ő hatalmába esett.) Bánt-e Szapáry oly kegyetlenül Hamzsabéggel, mint ez ő vele? (Nem.) Miként tűnik föl e pontokban Szapáry? (Úgy mint nagylelkű ember.) Azt mondhatjuk tehát, hogy e pontok Szapáry nagylelkűségéről szólnak.

Olvassuk Hamzsabég további történetét! („E szavak — — — mint keresztény halt meg.“) Mit adnak elő e pontok? (Azt, hogy Hamzsabég megilletődött, megkereszteltetett és mint keresztény halt meg.) Igaz hitet vallott-e Hamzsabég, mielőtt kereszténynyé lett? (Nem.) Aki nem az igaz hitet vallja, arról azt mondjuk, hogy a hitben tévelyeg; aki pedig az igaz hitet fogadja el, az megtér. Megtért-e Hamzsabég is? (Igen.) Miből tudjátok ezt? (Abból, mert megkereszteltette magát.) Hol van Hamzsabég megkereszteltetéséről szó? (Az utóbb olvasott pontokban.) Miről szólnak tehát e pontok? (Hamzsabég megtéréséről.)

Halljuk az utolsó pontot! („A király — — — jutalmazá meg.“) Miről szól e pont? (Szapárynak megjutalmaztatásáról).

Mondd el mármost, Józsi, az olvasmánynak rövid tartalmát! (Szapáry idejében Magyarország nagy részét a törökök birták. Szapáry is harcolt a törökök ellen, de elfogatott. A fogságban Hamzsabég igen kegyetlenül bánt Szapáryval. Megfordult azonban a kocka; Szapáry megszabadult és Hamzsabég fogatott el. Hamzsabég Szapárynak hatalmába jutott, de ez neki megbocsátott. Hamzsabég a keresztény hitre tért. Szapáryt megjutalmazá a király).

Jellemzés.

Kikről van a fölvevett olvasmányban szó? (Első Leopold királyról, a magyarokról, törökökről, Szapáry Péterről, Hamzsabégről, Batthyányiról és Lotharingi Károly főhercegről).

Mi van első Leopoldról mondva? (Az, hogy Budát a törököktől visszavetette, s hogy Szapáryt grófi méltósággal jutalmazta meg). Leopold tehát derék fejedelem volt, ki az érdemet méltányolta.

Mi van mondva a Leopold korabeli magyarokról? (Az, hogy fejedelmökhöz hűk voltak, a hazát a törököktől megszabadítani iparkodtak és készek voltak fejedelmök és hazájokért életüket is föláldozni). Megtették-e hát a magyarok azt, mivel a királynak és hazának tartoztak? (Meg). Tartoztok-e ti is valamivel a királynak és hazának? (Igen). Ti se mulasztátok hát el megtenni azt, mivel ezeknek tartoztok.

Mi van mondva olvasmányunkban a törökökről? (Hogy Magyarország nagy részét elfoglalva tartották). Miként vannak a törökök föltüntetve? (Mint kegyetlen emberek). Tiltja-e nekik vallásuk a kegyetlenséget? (Nem). Igaz vallás-e tehát az, melyet ők követnek? (Nem).

Mily embernek ítélitek Szapáryt azok után, miket róla olvastatok és hallottatok? — Szerette-e ő hazáját?

(Igen). Hű volt-e fejedelméhez? (Igen). És miből tűnt az ki, hogy ő hazáját és fejedelmét szerette? (Abból, hogy harcolt értök). Jó keresztény volt-e Szapáry? (Igen). És miből tűnt ez ki? (Abból, hogy Istenben bízott, szenvedéseit békével tűrte és ellenségének megbocsátott). Gyermekeim! legyetek olyanok, mint Szapáry volt, jó hazafiak, hű alattvalók, jámbor keresztények s nagylelkű emberek, és az Isten meg fog benneteket áldani!

Miként van olvasmányunkban Hamzsabég föltüntetve? (Úgy, mint kegyetlen ember, ki embertársa kínaiában gyönyörködik). Mi vezette őt a kegyetlenségre? (Az, hogy nem hitt az igaz Istenben). Tudott-e Hamzsabég túrni? (Nem). Mivé tette őt a szerencsétlenség? (Öngyilkossá). Megtért-e halála előtt? (Meg). Milyen ember volt tehát Hamzsabég? (A hatalomban kegyetlen, a fogságban kétségbeesett, a halálos ágyon bűnbánó és megtérő ember).

Mit olvastunk Batthyányi Ádámról? (Hogy ő szabaddította ki a fogságból Szapáryt). Mit mutatott meg ezáltal? (Hogy Szapárynak igaz barátja volt). Az igaz barát nem hagyja el barátját a szükségben. Ezt jegyezzétek meg, s legyetek barátaitok iránt igazak!

2. Minta a mesék kezeléséhez.

„A páva és a kakas.“

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 18. olvny.)

Előismeret.

A fölvetett mese azt akarja megmutatni, hogy aki erővel tetszeni vágyik, többnyire nevetség és csúfság tárgyává lesz. A mese alap gondolata: Ne légy hiu, ne tetszelegj!

Ha a gyermekek a pávát már ismerik, elég néhány

szóval vezetni be az olvasmány kezelését; ellenkező esetben előbb a pávát kell megismertetnünk.

A fölvetett mesét arra használok mintául, hogy megmutassam, miként vélném én azon olvasmányokat kezelhetni, melyekre a gyermekek maguk készültek elő.

Előkészítés.

Itt oly madár van ábrázolva, gyermekek, melyet már többen ismertek. Mi az itt ábrázolt madárnak neve? (Páva). Mi tetszik nektek a páván? (Tollai). És miért tetszenek ezek nektek? (Mert szépek). Szépek-e azonban lábai is? (Nem szépek). A pávának gyönyörű tollazata van; de büszke is ám reá. Ha észreveszi, hogy valaki nézi őt, azonnal kiterjeszti farktollait és jobbra-balra forog, hogy magát minden oldalról láttassa. Első pillanatra kitűnik, hogy a páva tetszeni vágy, midőn előttünk kiterjesztett tollakkal lépeget; pedig lábai olyan rútak, hogy ha rájuk tekint, maga is elszégyenli magát.

A páváról mese is van könyvetekben. Olvassátok át otthon figyelemmel e mesét; holnap azután majd megtudom, hogy mit tanultatok belőle.

Kikérdezés.

Miről olvastatok? (A páváról és kakasról). Mondd el, Jani, röviden, amit olvastál. (Egyszer egy páva így szólt a kakashoz: Furcsa, hogy mindenki csudálkozik, ha rám tekint, és mégis mindegyiknek van valami kifogása. Egyiknek hangom, másoknak lábaim nem tetszenek. Bizony pedig jobban tennék, ha tollaim szépségén gyönyörködnének ahelyett, hogy rágalmaznak. — A kakas erre így felelt: Ej barátom, ha te erőnek erejével tetszeni nem akarnál, senki sem törődne lábaid és szavad rut-ságával).

Megértetés.

Lássuk mármost, értitek-e mindnyájan e darabot. Olvass, Miklós!

„A páva és ka'ias. — Furcsa, így szólt egykor, duzzadozva a kakashoz egy hiú pávácska — hogy csodálkoznak reám tekintve, s még sincs, aki kifogást nem tenne. Ez szavamban, az meg lábaimban, mondja, hogy becsmérelni való van.“ Ki szólt így? (A páva). És kihez szólt így a páva? (A kakashoz). Mit fájlalt a páva? (Azt, hogy mindenki tesz benne valami kifogást). És miért fájt ez anynyira a pávának? (Mert mindenkinek szeretett volna tetszeni). Van-e csakugyan a páváu valami szépség? (Van). És mi-ben áll ez? (Szép tollaiban). Van-e azonban a pávatollaknak valami különös értékek? (Nincs). Lám, azért van a páva hiu-nak mondva, mivel tollai által kíván tetszeni, holott azoknak semmi különös értékek. Hiunak volna-e azon ember is nevezhető, ki göndör haja által kívánna tetszeni. (Igen). És miért? (Mert a göndör hajnak nincs különös értéke). Kit nevezhetünk hát hiunak? (Azt, aki olyasmi által kíván tetszeni, aminek valami különös értéke nincs p. finom keztyűk, cifra szűr, piros arc s m. ef. által). Hiu-e azonban az is, aki engedelmesség és jócselekedetek által akar tetszeni? (Az nem hiu). A második pontban e szó fordul elő becsmérelni-való. Mire van itt e tulajdonság alkalmazva? (A páva szavára és lábaira). Gyermek! becsmérelni tesz, valaminek értékét, becset keveselni. Mit tesz hát becsmérelni? — Van-e a páva szaván és lábain csakugyan valami becsmérelni-való? (Van). És mi az? (Szavának és lábainak rútsága). Embertársaink ruháját, beszédét, hangját, írását, olvasását, személyét is becsmérelhetnök, de ezt jóra való ember nem teszi. Becsmérlés volna, ha egyitek a másikának p. írásáról ilyenformán szólna: Tudsz is te szépen írni; olyan az írásod, mint a tyúkkaparás. Teszi-e azonban ezt a jó

fiu? (Nem). De vajjon becsmélés-e az is, ha valaki bennünket hibáinkra figyelmessé tesz? (Az nem becsmélés). Szabad-e ilyesmiért neheztelnünk? (Nem). Ki tudná mégis azt a fiut megnevezni, akiről még az első osztályban olvastátok, hogy társára megharagudott azért, mivel ez őtet figyelmessé tette az írásban követett hibáira? (Józsi volt az, kiről az *Ábécés- és Olvasókönyvnek* 26. olvnya szól). Helyes volt-e Józsitól, hogy Ferit még meg is taszigálta azért, mivel neki írási hibáit meg akarta mutatni? (Nem volt helyes). Olvassunk tovább a páváról!

„*Oh pedig de bölcsebb lenne, hogyha szemök tollam fényén andalogna; jobban tennék, ha hálás gyönyörrel örvendezvén, nem felejténék el, mily rút az, ha valaki egy másról vakmerőleg hamis dolgokat szól.*“ Mit kívánna a páva a nézőktől? (Azt, hogy csak szép tollaira néznének és azokban gyönyörködne). Sokszor, ha valamely szép tárgyat látunk, vagy kellemes éneket s m. ef. hallunk, a csendes öröm anynyira elfoglal bennünket, hogy mással nem is törődünk. Ilyen csendes örömet *andalgásnak* nevezünk. Minő örömet nevezünk *andalgásnak*? (Csendes örömet). Mi kelthet bennünk ily csendes örömet? (Valamely szép tárgy, vagy kedves dolog). Mire gondolunk leginkább, ha *andalgunk*? (Arra, ami nekünk az örömet okozza). Miért kívánja hát a páva, hogy a nézők *andalogjanak* tolla fényén? (Azért, mert akkor nem vennék észre hangjának és lábainak rúttságát). Helyes dolognak tartja-e a páva, hogy a nézők az ő hangját és lábait *becsmérelik*? (Nem). Mit mond ő azokról, kik ezt teszik? (Hogy hamis dolgokat szólnak). Hogyan lehetne ezt másképen mondani? (Hogy hazudnak). Szabad-e másról hamis dolgokat beszélni? (Nem szabad). Igazságos-e azonban a pávának azon állítása, hogy akik hangját és lábait rútaknak tartják, azok ő róla hamis dolgokat beszélnek? (Nem igazságos). És miért nem? (Mert a páva hangja és lábai csakugyan rútak). Lássátok, a hiú páva

saját hibáját másra fogja; ez azért van, mivel ő nem ismeri el, hogy hangja és lábai rútak. A hiú ember sem igen szokta fogyatkozását és hibáját elismerni; sőt ha valaki figyelmessé akarja őt azokra tenni, még megnebeztel. — Halljuk, mit felelt a kakas a panaszolkodó pávának!

„Ej barátom, a kakas megszólal, nem törődnének lábad-, szavaddal: hanem erőszakos tetszelgésed okoz ilyen becsmérő beszédet.“ Hogyan kell ezt értetünk? (A kakas így szólt a pávához: Barátom, senki sem gondolna lábaiddal és szavaddal, hanem mivel erővel tetszeni akarsz mindenkinek, azért rád unnak és ócsárolnak). Gyermeknek, ez minden hiú embernek szól. Aki erővel tetszeni akar, az könnyen nevetség tárgyává válhatik. Minden embernek nem is lehet tetszeni; azért ti erre soha se törekedjétek, mert különben úgy járhattok, mint a páva. Hogy járt pedig a páva? (Úgy, hogy mindenki talált rajta valami becsmérni valót). — Mi által kívánt a páva tetszeni? (Tollai által). Helyes dolog-e pedig olyasmi által tetszeni akarni, ami nem a mi érdemünk? (Nem). Hogyan neveztik azon embert, ki olyasmi által akar tetszeni, mi nem az ő érdeme, vagy ami nem bír különös beccsel? (Hiúnak). Hát másoknak tetszését éppen nem szabad keresni? (Nem csak szabad, hanem kell is). Mi által kell szülőitek kedvét keresnetek? (Engedelmisség, rendesség s t. ef. által). Mi által kell tanítótoknak kedvét keresnetek? (Szorgalom, pontosság, szófogadás s t. ef. által). Kell-e Istennek is kedvét keresnetek? (Igen). És mi által? (Jámborság, ájtatosság, vallásosság s t. ef. által.)

Erre az értelemmel olvasás következik.

3. Minta a leírások kezeléséhez.

„A vakand.“

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 54. olvny.)

Előismeret.

A fölvelt olvasmány oly állatot ismertet, mely az emberek által sokszor méltatlanul üldöztetik. A földműves ugyanis veteményeinek ellenségét látja a vakandban, s azért, ahol csak lehet, életére tör. A gyermekeket világosabb fogalomra kell segítenünk, mihez a jelen olvasmány kedvező alkalmat nyújt.

Az állatka ismertetése teljesen csak úgy fog sikerülni, ha azt legalább képben mutatjuk föl; egyébaránt az sem lehetetlen, hogy azt természetben szemléltessük.

Előkészítés.

Ha a mezőn járunk, gyakran szemünk láttára emelkednek egyes földturások, anélkül, hogy látnók, mi okozza azokat. Ki vett már közöletek ilyesmit észre? — Maguktól támadnak-e ama földturások? (Nem.) Meg tudnátok-e hát mondani, hogy mi turja úgy a földet? (A vakand.) Láttatok-e már vakandot? (Nem.) Pedig érdemes ám ez állatkával megismerkednetek. — Ime, épen ma fogtam kedvetekért egy vakandot, hogy azt ismerni tanuljátok. Szegényke csak nem régen szűnt meg élni. Itt van hát egyike azon nagymestereknek, melyek a kertekben és mezőkön sokszor úgy felturják a földet. Nézzétek meg jól első lábait. Mikhez hasonlítanak ezek? (Kezekhez.) Mit vesztek lábujjain észre? (Erős körmöket.) Vajjon mire használja ezeket? (A földet ássa velök.) A körmök azonban nem egyedüli eszközei e munkájában; nézzétek csak, mily

hegyes ormánya van. Vajjon mire használhatja ezt? (A földnek turására.) Miből gyanítjátok ezt? (Abból, hogy a disznó is erre használja ormányát.) Ez állatka 5 hüvelyknyi hosszú. Közönségesen ekkorák szoktak a vakandok lenni. Mekkora szoktak a vakandok lenni? — Milyen szintű e vakandnak szőre? (Fekete.) A legtöbb vakandnak szőre ilyen szintű, de vannak szürke, sőt fehér szőrűek is. Tapintsátok csak meg szőrét, mily finom az, mintha csak bársony volna. Látjátok-e szemeit? — Szemei oly kicsinyek, alig lehet azokat észrevenni, kivált mivel a sűrű szőr által el vannak fődve. Első tekintetre azt gondolná az ember, hogy nincs is szeme.

A vakand föld alatt él, hol magának járatokat és lyukakat ás. A föld alatt keresi azután eledelét. De tévednek azok, kik azt hiszik, hogy a növények gyökeit is a vakand rágja el. Ezt nem a vakand, hanem a lótetű és a férgek teszik. A vakand hasznot is nyújt, mert a lótetűt és férgeket a földben fölkeresi és megemészti. Igaz, hogy eközben a növények gyökeit is sokszor megsérti, s azért, ahol nagyon elszaporodik, nem árt kiirtani; de, ahol turása által nem tesz károkat, csunya dolog annak pusztításában gyönyörködni.

Olvassuk mármost, mit mond ez. állatkáról az 54. olvasmány.

Erre az átolvasás következik.

Megértetés.

„A vakandnak első lábai lapátidomúak, s ormánya hegyes.“ Mily alaknak a vakandnak első lábait? És milyen ormánya? — Mire használja első lábait és ormányát a vakand? (A földnek turására.) Miért turja a vakand a földet? (Hogy abban eledelét keresse.)

„A földet földturja; az ember mégis igen igaztalan irányában, ha azt gondolja, hogy a vakand a növények gyö-

kereit is elrágja. Ezt nem ő teszi, hanem a lótetű és férgek, melyeket a vakand fölkeres és megemész.“ Tez-e a vakand valami kárt? (Igen.) és miből áll e kár? (Abból, hogy a földet fölturja.) Árt-e azonban a növénygyökereknek is? (Nem). Mi rágja hát el a növénygyökereket? (A lótetű és férgek.) A lótetű barna rovar, mely szintén a föld alatt él, mint a vakand, a növényeknek vékony gyökereit elrágja s a fiatal fáknak is ártalmára van. A lótetű tehát sokkal kártékonyabb mint a vakand. Miből él a lótetű? (A növények és fácskák vékony gyökereiből.) És miből él a vakand? (Lótetűk- és férgemből.)

„Igaz, tőle az nem igen szép, hogy ily alkalommal a kerteket, réteket és mezőt elcsufítja turásaival. Ez okból méltán irtják ki onnét, hol nagyon elszaporodik.” Mit csinál a vakand a lótetűk és férgek keresése közben? (Fölturja a kerteket, réteket és mezőt). Hasznos dolgot cselekszik-e ezzel a vakand? (Nem, mert turásai által a kerti növényeknek árt, mezőn pedig a kaszálást nehezíti meg). Mit tesznek azért a földművesek, ha a vakandok nagyon elszaporodnak? (Kiirtják őket). Helyesen teszik-e ezt? (Igen).

Elmaradhatván itt a példányszerű előolvasás, a darabnak olvastatása következhetik.

Kikérdezés.

Miről szól az olvasott darab? (A vakandról). Hol tartózkodik a vakand? (A föld alatt). És mivel táplálkozik? (Lótetűkkel és férgekkel). Hol találja ezeket? (Szintén a föld alatt). Miként találja meg táplálékát a föld alatt? (Úgy, hogy a földet fölturja). Mi szolgál neki a földnek fölturásában eszközül? (Első lábai és ormánya). Milyen idomuak első lábai? (Lapátidomuak). És ormánya? (Hegyes). Igaz-e az, hogy a vakand a növények gyökereit is elrágja? (Nem). Mik teszik ezt? (A lótetűk és férgek). Oly

igen kártékony állat-e hát a vakand, mint némelyek állítják? (Nem). Miben áll csupán kártékony-sága? (Abban, hogy a földet fölturja). Hoz-e azonban az emberre nézve hasznot is? (Hoz). S miből áll ez? (Abból, hogy a lóte-tiket és férgeket megemésztí.

Kisértsd meg elmondani, Endre, mit a vakandról olvastunk! — Te is mondd el még, Imre!

4. Minta az énekek kezeléséhez.

„Órangyalomhoz.“

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 7. olvny.)

Előismeret.

A kezelendő ének a jó gyermeknek imádságul akar szolgálni. Az őrangyalról már az Ábécés-könyvben volt szó. Azon alkalommal az őrangyalhoz szóló egyszerű kö-nyörgést is tanult meg a gyermek. („Oh édes őrangyal-kám, szépen kérlek, vigyázz rám!“ sat.) Lelke azóta meg-tanult magasabbra szállani; örömmel veendi hát az éneket, mely vallási érzelmének már bővebb tápot nyujt s lelké-nek szárnyait mintegy megkönnyíti.

Jelen költemény kezelésénél már elhibázott dolog volna arra törekedni, hogy minden szót, minden kitételt megértsen a gyermek; helyett inkább oda kell hatnunk, hogy ennek kebelében fölébreszszük azon érzelmeket, me-lyeknek a költemény kifejezést ad.

Előkészítés.

Mit csinál a jó gyermek este, mielőtt lefekszik? (Imádkozik). Hogy nyugton alhasson, mire kéri az Istent? (Hogy távoztasson tőle minden bajt és veszélyt). Mi baj érhet bennünket éjjel? (Megbetegedhetünk vagy megbete-gedhetnek azok, kiket szeretünk : szülőkink, testvéreink,

jóltevőink). A betegségen kívül más baj nem érhet bennünket? (Rablók támadhatják meg vagyonunkat, gyilkosok törhetnek életünkre, tűz űthet ki, árvíz öntheti el lakhelyünket stb.) Nem érhet-e bennünket nappal is ilyen baj vagy veszély? (Igenis, érhet). Gondoskodott-e azonban mennyei Atyánk valakiről, ki bennünket minden bajtól, vétektől, szerencsétlenségtől ovjon? (Igen is, és pedig az őrangyalok rendelte védelmünkre). Hallottatok-e már valamit az őrangyalról? (Hallottunk). Részt vesz-e őrangyalunk örömeinkben? (Igen). Hát bánatunkban osztozik-e? (Abban is osztozik). Miért imádkoztok az őrangyalhoz? (Hogy bennünket a vétektől és bajtól ovjon). Miként imádkozol te az őrangyalhoz, Mihály? (A gyermek elmondja az őrangyalhoz szóló imádságot, milyenre a vallásos tanító nem mulasztja el tanítványait már az első osztályban megtanítani). Olvasókönyvünkben is egy igen szép imádság van az őrangyalhoz. Figyeljétek, gyermekeim! és örülni fog lelketek ez imádságnak.

Erre a példányszerű előolvasás következik.

Megértetés.

A gyermek olvas: *„Őrangyalom! maradj velem, ha álom ringat lágy ölen; veszélyek ellen paizsot vedszármnyaid közt leljem én; hogy álmában se vétezzék érted dobogó kebelem, s ne hervadjon el liljoma; őrangyalom, maradj velem!”* Mit kértek e szavakkal az őrangyaltól? (Hogy, míg alszunk, legyen velünk; védjen a veszélyektől, a vétektől; óvja meg ártatlanságunkat). A jó gyermek egy este sem mulasztja el kérni az őrangyalt, hogy az éjen át őrizze őt. Midőn már lenyugodott a nap, s a gyermek a munkában és játékban elfáradott: pillái megnehezülnek. Ekkor letérdel a feszület elé, összeteszi kezeit és ájtatosan így imádkozik: *„Őrangyalom, maradj velem!”* Az őrangyal pedig reá hajol szeretettel s örvendő

mosolylyal őrzi álmát. De ha a gyermek napközben roszat roszra halmozott, ha még midőn lefekszik is rosz gondolatokat forgat eszében, ha Istenről megfélekedzik : akkor az őrangyal szomoruan fordul el tőle, mert a gyermek roszasága fáj szívének. Gyermekeim, mindig úgy éljetelek, hogy az őrangyal, ki titeket oly igen szeret, örömet lelje bennetek!

A gyermek tovább olvas : „*Őrangyalom! maradj velem, ha új napszámra virradok, s miként Isten kirendelé, nehéz dologban fáradok. Emeld Istennek a hűség szent oszlopát föl keblemen; lelkemnek adj elég erőt őrangyalom, s maradj velem!*“ Mit kér a jó gyermek az itt olvasott szavakban az őrangyaltól? (Hogy nappal is maradjon vele; őrizze őt munkája közben; tanítsa meg őt Istenhez hűnek lenni; adjon neki erőt a jóra). Érheti-e az embert nappal is baj? (Igen is; munka vagy játék közben megsértheti magát; szerencsétlenség is érheti őt). Kitől remélhetünk ez ellen oltalmat? (Az őrangyaltól). Az őrangyal arra vigyáz csupán, hogy baj vagy szerencsétlenség ne érjen bennünket? (Nem; ő a vétektől is oltalmaz és erőt ad a jóra). Miként van az olvasottakban azon kérés kifejezve, hogy őrangyalunk a büntől ovjon bennünket? (Így : „Emeld Istennek a hűség szent oszlopát föl keblemen“). Mi által mutatjuk meg Isten iránti hűségünket? (Ha folyvást jámborul élünk). És mi teszi az embert Isten iránt hűtelenné? (A bűn). Hogy a gyermek jámborul éljen, az őrangyal napközben is vele van, bátorítja, erősíti és őrizi őt munkájában. Ha az őrangyal elfordul a gyermektől, ezt könnyen érheti baj; azért a jó gyermek, midőn reggel fölébred, ismét a feszület elé térdel, összeszerzi kezét, és ismét imádkozik : „*Őrangyalom! maradj velem.*“ Gyermekeim, ti se mulasztjátok el reggel imádsággal kezdeni meg napimunkátokat!

A gyermek folytatja : „*Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szívem bubánata; segíts, ha bennem a kétség s re-*

mény között foly a csata. Ha köny patazkik arcomon, te enyhíts szívkeservemen; s hogy új erőt önthess belém, örangyalom, maradj velem!“ Mi okozhat a gyermeknek bűt, szomorúságot? (A betegség; szülőinek, testvéreinek, rokonainak szerencsétlensége vagy halála; játszótársának betegsége; nyomoruság; kedves játékszerének elpusztulása; virágjainak, fácskájának elszáradása; tanítójának vele való elégedetlensége sat.) S mit kérünk az őrangyaltól e szavakban: „Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szívem bubánata.“ (Hogy a búban, bánatban se hagyjon el bennünket őrangyalunk). Ha ilyenkor elhagyna bennünket az őrangyal, bűnkát vagy bánatunkat sokkal nehezebb volna elviselnünk, sőt a nagy szerencsétlenségben talán kétségbe is esnénk. Csak akkor van-e azonban bűnk, ha a baj már *elért* bennünket? (Nem, hanem akkor is, midőn valami rosztat várunk.) Ilyenkor azonban sokszor még reményünk is lehet, hogy Isten a bajt el fogja tőlünk hártani. S vajjon jól esik-e lelkünknek e remény? (Igen.) Azért kérjük az őrangyalt, hogy segítsen, ha keblünkben a remény és félelem egymással küzdenek, azaz: erősítse meg reményünket, hogy ez a félelmen, kétségen győzedelmeskedjék. A bú, szerencsétlenség sokszor igen elkészerítik az embert. Bizonyosan megtörtént már rajtatok, hogy a baj keserű zokogásra indított benneteket. Nem esett-e ilyenkor jól, ha szülőitek, tanítótok, testvéreitek vagy más jó emberek vigasztalólag szóltak hozzátok? — Lássátok, az őrangyalt is arra kérjük e szavakban: „Ha köny patazkik arcomon, te enyhíts szívkeservemen!“ — hogy szomorúságunkban legyen vigasztalónk. — Megtörténik, hogy a baj, nyomoruság sokáig tart; hosszas bajt és nyomoruságot pedig sokkal nehezebb elviselni, mint a rövid ideig tartót. Megkönnyítheti-e azonban valami a hosszas bajnak elviselését is? — Emlékezzetek csak vissza Szapáry Péterre és azon istenfélő özvegyre, ki öt gyermekével oly nagy szegénységben élt.

Mi tette Szapárynak a hosszas szenvedést s az özvegynek a tartós szegénységet elviselhetővé? (Az Istenben helyezett bizalom.) Lelkünk e bizalom teszi erőssé a szenvedésben. Mit kérünk hát az őrangyaltól e szavakban: „Hogy a szomorúságban új erőt önthess belém, őrangyalom, maradj velem!” (Azt, hogy Isten iránti bizalmat öntsön keblünkbe.)

A gyermek az utolsó versszakot olvassa: „*Őrangyalom! maradj velem, ha szívem többé nem dobog, s szememből az élet tüze kihamvad, lángja nem lobog; ne hagyd el kedvesim! maradj élőknek őrző szelleme; vedd karjaidra hű szolgálád, s az égben is maradj velem!*” Gyermekeim! életünk Isten kezében van, s nem tudjuk, melyik órában szólít magához. A jámbor ember soha sem feledkezik meg erről; mégis, midőn halálát közeledni érezi, fáj lelkének, hogy meg kell válnia azoktól, kiket szeret. Ilyenkor is az őrangyal adja az utolsó vigasztalást. Ti még csak gyermekek vagytok ugyan, de ti is elhervadhattok, mint némely virág-bimbó, mielőtt kinyílt volna. Ha Isten úgy akarná, hogy valamelyitek bucsút vegyen a világtól és mindentől, ami itt neki kedves volt: még a halálnak órájában se feledkezzetek meg az őrangyalról! Midőn majd sírva állják körül ágyatokat atyátok, anyátok és testvéreitek, kik benneteket oly nagyon szeretnek; — midőn majd lélekzetetek nehezül, szemeitek homályosodnak; — midőn szülőitek zokogva borulnak reátok: imádkozzátok „*Őrangyalom! ne hagyd el kedvesim; ne hagyd el engemet!*” — —

Erre az *értelemmel-olvasatás* közetkezik. A kikérdezést e költeménynél, legalább míg az első ihletésnek pillanata tart, elhagyandónak vélem. Jellemzésnek e darabnál nincs helye. Kezelés után tanulják be ezt a gyermekek; midőn azután kihallgatjuk őket belőle, alkalmat nyerünk annak tartalmát, gondolatrendét kifejtetni, s nyelvezetének szépségeit kiemelni.

Kikérdezés. (Néhány nap múlva.)

Mondd el, Andor, az őrangyalhoz szóló imádságot, melyet meg kelle tanulnotok! (A gyermek halkán és értelmesen elmondja a költeményt.) Mondd el te is, F.! — — Most meg te, N.! — — (Miután néhányan elmondták:) Kihez szól ez imádság? (Az őrangyalhoz.) Mondd el, M., az első részt! (A gyermek elmondja: „Őrangyalom! maradj velem — — maradj velem!”) Mit kérünk e részben az őrangyaltól? (Hogy álmunkban őrizzen meg a veszélytől s vétectől, és óvja meg ártatlanságunkat.) Kisértsd meg e kérést saját szavaiddal fejezni ki, A.! (Őrangyalom! maradj velem, ha aluszom; légy védelmem a veszélyek ellen; óvj még álmomban is a vétectől; őrizd meg szívem ártatlanságát!) — Mondd el, D., a második részt! („Őrangyalom! maradj velem, ha új napszámra — — adj elég erőt őrangyalom, s maradj velem!”) Mit kérünk a második részben az őrangyaltól? Hogy legyen velünk dolgainkban; tanítson bennünket Istenhez hűknek lenni; adjon lelkünknek erőt a jóra.) Hogyan lehetne e kérést más szavakkal kifejezni? (Őrangyalom! maradj velem, ha föl-ébredek és dolgomhoz látok. Tanítsd meg szívemet, hogy Istennek parancsait megtartsa; lelkemnek pedig adj elég erőt, hogy a jót cselekedhessem.) — Miként szól a harmadik rész, Zs.? („Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szívem — — erőt önthess belém, őrangyalom, maradj velem!”) Mit kérünk ezen részben az őrangyaltól? (Azt, hogy a szomorúságban és bánatban legyen segítségünkre; erősítse meg reményünket; enyhítse fájdalmunkat, és lelkünknek adjon erőt a szenvedéshöz.) Lehetne-e ezen kérést is más szavakkal kifejezni? (Lehetne, p. így: Őrangyalom! maradj velem, ha bú vagy bánat ér, és segíts, ha kétség és remény között ingadozok. Vigasztalj a keserűségben, és adj lelkemnek új erőt a szenvedéshöz.) — Halljuk az utolsó részt, Józsitól! („Őrangyalom! maradj

velem, ha szívem — — s az égben is maradj velem!“) Mit foglal magában e rész? (Azon kérést, hogy az őrangyal halálunkban is maradjon velünk; ne hagyja el, védje kedveseinket; vegyen bennünket karjaira s az égben is maradjon velünk.) Kisértsd meg ezen kérést is saját szavaiddal fejezni ki, T.! (Őrangyalom! maradj velem akkor is, ha majd halálom órája eljő; ne hagyd el kedvesimet se, banem légy életöknek védője; engem pedig végy karjaidra, s az égben is maradj velem!)

Gyermekeim! ha még eddig nem tudtátok volna is, egyönyörű imádságból megtanulhattátok, hogy az őrangyal álmunkban őriz, munkánkban erősít, szerencsétlenségünkben vigasztal, kétségben bátorít bennünket; most már tudhatjátok, hogy az őrangyal életünkben, halálunkban velünk marad, ha jámborul élünk. Azért legyetek mindig jók, s imádkozzátok el ez imádságot minél gyakrabban, s mindannyiszor kérjétek szívből az őrangyalt, hogy soha se hagyjon el benneteket.

5. Minta a dalok kezeléséhez.

„A vándor dala.“

(Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 84. olny.)

Előismeret.

A fölvetett dal természetes kapcsolatban van a 83. olvasmánnyal, mely a szülőföldről és hazáról szól. E dalnak ugyanis a hazaszeretet, a honvágy adott lételt s azért csak a hazáját szerető kebel képes azt átérezni. A 83. olvasmánynak pedig részben épen az a föladata, hogy a gyermeket szülőföldének, hazájának szeretetére buzdítsa; ennél fogva előkészítéstül szolgál e dalra. Ha a 84. olvasmányt valaki előbb kezelné is, föl kellene a haza-

szerepet magasztos érzelmét a gyermekkebelben ébresztene előbb, hogysen a darab olvastatásához fogna.

Midőn fölvevett dalunk kezeléséhez fogok, fölteszem, hogy a tanulók a 83. olvasmányt — a kifejtett okból — már olvasták, megértették és a hazaszeretetet kebleikben már munkálkodni érzik.

Előkészítés.

Miről olvastatok legutóbb, gyermekeim!? (A szülőföldről és hazáról.) Mondjátok meg tehát, miért kedves nekünk szülőföldünk és hazánk? (Mert itt születünk, itt ápolnak édes szülőink, itt kezdünk iskolába járni sat.) Maradhat-e minden ember szülőföldén? (Nem). Ki tudna valakit megnevezni, aki helységünket, amelyben ő is született, elhagyta? (A gyermekek megneveznek valakit, aki a helységből vagy végképen elköltözött, vagy csak egyidőre távozott.) Te, Kálmán, nagybátyádat említetted. Vajjon minő szándékkal hagyta ő el helységünket? (Azzal a szándékkal, hogy Pesten folytassa mesterségét.) Vissza fog-e ő térni szülőföldre? (Nem.) Miből tudod ezt? (Aból, hogy itt házát és földjét eladta, s nejét és gyermekeit is magával vitte.) Gyermekek! Kálmánnak nagybátyjáról, mivel helységünket végképen elhagyta, azt mondjuk, hogy *elköltözködött*. Mit mondunk Kálmánnak nagybátyjáról? (Hogy elköltözködött.) S hova költözködött? (Pestre.) Állandóan ott fog-e maradni? (Igen.) Mivel állandóan Pesten marad, azt mondjuk róla, hogy Pesten *megtelepedett*. Mit mondunk róla? (Hogy Pesten megtelepedett.) S miért mondjuk ezt róla? (Mert állandóan Pesten marad.) — Feri is említett valakit, aki helységünket elhagyta. Kit említél te Feri? (Bátyámat.) Ő is elköltözött innét? (Nem, csak vándorolni ment.) Gyermekeim! arról mondjuk, hogy vándorol, ki helységről helysére megy, s mindenütt csak egyideig marad, sehol sem tele-

pedik meg. Ilyen szándékkal ment-e el a te bátyád is, Feri? (Igen.) S miért ment ő vándorolni? (Mert másképen nem lehetne mesterré.) A vándorlás nem épen azért szükséges, hogy valaki mesterré lehessen, hanem inkább azért, hogy mesterségét még jobban megtanulhassa. Hogyan nevezzük azon mesterlegényeket, kik vándorlásban vannak? (Vándorló legényeknek.) Azonban csak mesterlegényekről mondhatjuk-e azt, hogy *vándorolnak*? (Nem csak ezekről.) Általában mindenkit, aki szülőföldét vagy lakhelyét egyidőre elhagyja s helységről helysére jár, vándornak nevezünk. Bizonyosan emlékeztek még arra, amit a vándormadarakról olvastunk: „Hegyeken, völgyeken, tavakon, folyamokon, sőt a tengeren is túl ezer és több órányi távolságra vándorolnak.“ De visszatérnek-e mégis hozzánk? (Igen.) Ezt azért teszik, mert szeretik azon helyet, hol fészkek áll, azon tájat, hol tavaszon és nyáron át oly vidám életet éltek. S lám, így van ez velünk is emberekkel. Ha szülőföldünket vagy hazánkat el kell hagynunk, még a távolban is visszaemlékezünk szülőinkre, rokonainkra, barátainkra, kik visszamaradtak; visszaemlékezünk a házra, a kertre, a mezőre, hol gyermek-korunkban mulattunk; eszünkbe jut a temető is, hol talán öreganyánknak vagy valamely rokonunknak sírját oly sokszor látogattuk. Ha idegen nyelven hallunk beszélni, eszünkbe jut a mi édes anyai nyelvünk; ha idegen szokásokat látunk, eszünkbe jutnak honi szokásaink; ha mindentütt idegenekkel találkozunk; ha bajban, betegségben magunkra vagyunk hagyatva: eszünkbe jut, hogy honn menyinyi jó emberünk volt, kik velünk örültek, velünk busultak, bajunkban segítettek, betegségeinkben ápoztak. S amint mindez eszünkbe jut, elszomorodunk, mert fáj szívünknek, hogy szülőföldünktől, sőt talán hazánktól is messze vagyunk, és azt kívánjuk, hogy bárcsak visszatérhetnénk szülőinkhöz, rokonainkhoz vagy barátainkhoz. Gyermekeim! ez a fájdalmas érzés és kívánság a

honvágy. Ti ezt még nem igen éreztétek, de gondolatok vissza, nem vitt-e valamikor más helységbe magával valamelyik rokonotok vagy ismerőstök? — vagy nem történt-e meg, hogy reggel elmentek valahova s ott maradtatok egész nap? — ez bizonyosan többetekkel megtörtént. De nem kívánkoztatok-e, legalább estefelé, mikorra már jól kimulattátok magatokat, szülőitek házába vissza? (De igen.) Emlékezzetek csak azon szegény fiura vissza, kiről karácsonykor olvastunk, (I.-Olvk. 31. olvny.) akit Károly meleg szobába vezetett, akit mézes kenyérral oly jól tartottak: nem kívánkozott-e azon fiu is haza? (Igen.) Lám pedig annak jó dolga volt az idegen házban, jobb dolga volt mint otthon, és mégis haza kívánkozott; mert annak szívében is *honvágy* volt. És most próbáljatok visszaemlékezni, talán közöletek is bántotta már valamelyiknek szívét a *honvágy*? — — — Nos, Pista, hát mikor éreztél te *honvágyat*? (Mikor cserében voltam.) Hát te, Imre? (Mikor János bátyám vásárra vitt magával.) És te, Józsi? (Mikor egyszer N.-éknél voltam játszani, és este nem eresztettek haza, mivel rossz idő volt.) Lám, ti is éreztetek már *honvágyat*, habár ez csak rövid ideig tartott; képzelhetitek hát, mily fájdalmasan eshetik az az embernek, ha hónapokig, évekig távol kell lennie szülőföldjétől vagy hazájától: kivált ha nem is igen van kilátása, hogy valaha visszatérhessen. Sok ember vándorolt már hegyeken, völgyeken sőt a tengeren is túl, mint a vándormadarak; azonban többnyire visszakivánkoztak hazájokba, habár talán idegen országban jobb dolguk volt is, s azt mondták: „Mindentütt jó, de legjobb otthon!” Sok ember idegen országban még halálos ágyán is hazavágyik, vagy azt ohajtja, hogy bárcsak legalább holt teste juthatna vissza hazájába. Nagy szenvedést okozhat tehát az embernek a *honvágy*; elveszi az embernek minden kedvét, ellankasztja, mint a forró szél a virágot: mégis lehet vigasztalása, ha Istenre gondol. Menynyei Atyánk, ki

a vándormadaraknak is gondját viseli, bizonyosan még inkább gondoskodik rólunk, kiket saját képére és hasonlatosságára teremtett. Jusson ez eszetekbe, ha sziveteket a honvágy bántja, és bizzatok Istenben! — Isten után vigasztalást kereshettek másban is, például abban, hogy távullevő szülőiteket vagy rokonaitokat segítitek, hogy földieitekkel jót tesztek. Sokszor az is vigasztalhat, hogy valamely szép dalt énekeltek el. Ilyent olvasok most föl nektek, vigyázzatok!

Következik a példányszerű előolvasás.

Megértetés.

„A vándor dala. — Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára? Ahol álltok, ahol megyek, mindenütt csak feléd nézek.” Lám gyermekek, mily szépen írja le e versszak a vándornak honvágyát! Megmutatja, hogyan tűnődik magában a vándor, vajjon meg fogja-e még szülőföldét láthatni? S mit mond még a vándor magáról? (Azt, hogy akárhol van és jár, mindenütt szülőföldre gondol.)

„Ha madár jön, tőle kérdem, virulsz-e még szülőföldem. Azt kérdezem a felhőktől, azt a suttogó szellőktől.” Mit mond e versben a vándor? (Azt, hogy a madártól, felhőtől és a szellőtől azt kérdi, virul-e szülőföldre?) Ime, mily szépen van itt is leírva, minő állapota van annak, kinek keblét a honvágy bántja. Az, ha madarat vagy felhőt lát jönni azon tájról, melyen szülőföldre fekszik, mindjárt szülőföldre gondol. Még a szellő is, mely azon tájék felől lengedez, szülőföldét juttatja eszébe. Ekkor azután elgondolkodik: Ugyan mit csinálhatnak otthon kedveseim! egészségesek-e? nem érte-e valami szerencsétlenség őket? nem halt-e meg valaki közülök? jóllétben van-e szülőföldem?“ Szeretné, ha erről a madár, a felhő, a szellő szólni tudnának; de ezek némán maradnak, és ő folytatja:

„*De azok nem vigasztalnak, bús szívemmel árván hagy-
nak: árván élek bús szívemmel mint a fű, mely a sziklán
kel.*“ Megvigasztalják-e tehát őt a madarak, felhők vagy
a szellő? (Nem.) S miért nem? (Mert nem tudnak beszélni.)
Hát ha beszélni tudnának, vajjon mivel vigasztalhatnák
meg? (Elmondanák, hogy az otthon levők egészségesek,
nincs bajuk, senki sem halt meg sat.) Igazatok van! ez
megvigasztalja őt egyidőre. Aki szülőföldétől messze van,
annak jól esik, ha hazulról hírt hall. Ha levelet kap a
honnlevőktől, háromszor — négyszer is elolvassa azt. Ha
földijével találkozik, anynyi kérdezni valója van, hogy
az alig győz neki felelni. Ezt kívánná ő a feje fölött elre-
pülő madaraktól, a füleibe suttogó szellőtől is; de mivel
ezek kívánságát nem teljesíthetik, elszomorodik s eszébe
jut árvasága. Mihez hasonlítja azután magát? (A fűszál-
hoz, mely a sziklán kel.) S vajjon miért hasonlíthatja
magát a sziklán kelő fűhöz? — Azért, gyermekeim, mert
a sziklán nem nő oly sűrűn a fű, mint a mezőn. A szik-
lán csak magányosan lengedez egy-egy szál fű. Nem
így van-e azon ember is, ki hazulról elvándorol s a távol-
ban rokonok, barátok, ismerősök nélkül magányosan
él?! — Ezt elgondolva, fölkiált a vándor:

„*Kisded hajlék, hol születtem, hej tőled be távol
estem! Távol estem mint a levél, melyet elkap a for-
gószeél.*“ Mit fájlal a vándor? (Azt, hogy szülőházától
oly távol esett.) S mihez hasonlítja magát? (A levélhez,
melyet a forgószeél magával visz.) Valóban, gyermekeim,
ti sem tudhatjátok, mi sors vár még reátok; csak Isten
tudja: itt, e helységben fogjátok-e egész élteteket tölteni?
De ha Isten keze valaha messze vezetne is benneteket,
jusson eszetekbe, hogy az ő keze intézi sorsunkat, és az ő
jósága velünk marad!

Erre az értelemmel-olvasás következik. A kikérdezés
helyére a megtanulandó dalnak énekeltetése léphet.

6. Minta a tanító darabok kezeléséhez.

„Az ég.“

(Első Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 52. olvny.)

Előismeret.

A fölvetett darabnak fő célja az eget szemléltetni az ő csillagaival. Ez olvasmány igen érdekessé tehető, ha arra szabadban készítjük elő a gyermekeket. Az sokaktól és sokszorosan volt már ajánlva, hogy a tanító vezesse ki néha tanítványait a szabadba, s ilyenkor iparkodjék minden oly alkalmat, mely neki azok oktatására tért nyit, fölhasználni. Minden ily kirándulás alkalmával találhat arra módot, hogy a gyermekekkel az égről és ennek csillagairól beszélgethessen. Hogy az ilyen beszélgetés hasonlíthatatlanul érdekesebb és tanulságosabb előkészítéssel szolgálhat a fölvetett olvasmányra, mint ha az égről az iskola falai közt beszélünk: mindenki át fogja látni. Mivel azonban ez alkalommal nem lehet célom a szabadba való kirándulások intézésének módjáról szólni, maradjunk csak előkészítésünkkel az iskolának falai közt!

Előkészítés.

Gyermekek! ha dolgotokat elvégeztétek, mit szoktatok többnyire csinálni? (Játszunk.) S hol szerettek inkább játszani; a szobában-e, vagy a szabadban? (A szabadban.) Lehetne-e minden játékot a szobában is úgy végezni, mint a szabadban? (Nem.) Neveztetek oly játékokat, melyeket a szobában nem alkalmas játszani! (A laptázás, versenyfutás, sárkányeresztés s t. ef.) Miért nem szerettek a szobában laptázni? (Mert ott nem lehet a laptát oly bátran ütni vagy hajítani.) Mi akadályozhatna benneteket, hogy a laptát a szobában is messze üssétek vagy hajítsátok? (A falak.) Lehet-e a laptát a szobában magasra ütni

vagy dobni? (Nem.) S mi akadályozza ezt? (A padlat, vagy a boltozat.) Hát a szabadban akadályozza-e ezt valami? (Nem.) A szabadban tehát épen semmi sincs fejünk fölött? (De van, az ég.) Mivel az ég is olyanformán áll fejünk fölött, mint a templomnak boltozata, az eget, amint azt fejünk fölött látjuk, égboltozatnak nevezhetjük. Hogyan nevezhetjük az eget? (Égboltozatnak.) Az égboltozatot már sokszor láttátok, gyermekek; mondjátok hát meg, egyforma-e mindig az égboltozat? (Nem.) Feri, nézz ki az ablakon! Látsz-e az égen felhőt? (Nem.) Minőnek nevezheted hát az égboltozatot most, mivel egészen tiszta? — — Gyermekek! az égboltozatot, ha az egészen tiszta, derültnek nevezük. Mikor nevezhetjük a égboltozatot derültnek? — Azonban mindig derült-e az égboltozat? (Nem.) Mit mondanátok, ha most felhők kerekednének, s az eget elborítanák? (Hogy elborul.) Hogyan nevezhetjük hát az eget, ha azt felhők borítják? (Borusnak.) Mit láthatnátok most, ha künn volnátok, az égboltozaton? (A napot.) Éjjel is fön van a nap az égen? (Nincs.) Mit láthatunk hát éjjel az égen, ha az tiszta? (A holdat és csillagokat.) Mikor van tehát a nap az égen? (Nappal.) És mikor vannak a hold és csillagok az égen? (Éjjel.) Minden éjjel az égen van-e a hold? (Nincs.) Észrevehetitek-e, hogy ha a hold az égen van, anélkül, hogy az égre néznétek? (Igen.) És miről vehetitek ezt észre? (A holdnak világáról.) Világítanak-e a csillagok is úgy, mint a hold? (Nem.) Nappal a hold nem látható az égen; nappal tehát nincs is talán világos? (De világos van.) És mi világít nappal? (A nap.) Azt már tudjátok (a szemléltető oktatásból), hogy a napot, holdat, és csillagokat égitesteknek nevezük; mondjátok hát meg, fénylenek-e az égitestek? (Igen.) Világítanak-e azonban mindnyájan? (Nem.) Melyek világítanak csupán? (A nap és hold.) Melyiknek világát szeretik jobban? (A napét.) És miért? (Mert az erősebb.) Más oka is van annak, hogy az emberek többnyire a nap vi-

lágát szeretik jobban. Miért keresitek télen a napos helyet? (Mert ott melegebb van.) És mi okozza e meleget? (A napnak fénye.) Hát a holdnak fénye melegít-e? (Nem.) Minőnek mondhatjuk a napnak fényét? (Világosnak és melegnek.) És a holdét? (Világos- és hidegnek.) Melyiknek fénye erősebb; a napé-e vagy a holdé? (A napé.) Miből tudjátok ezt? (Abból, hogy a napba sokáig nem nézhetünk.) Nézhettünk-e sokáig a holdra? (Igen.) Minőnek mondjuk azért fényét a napéhoz képest? (Gyengének.) Milyen alakunak tartjátok ti a napot és holdat? (Gömbölyűeknek.) Mi mégis úgy látjuk azokat, mintha csak ezüst-tányérok volnának. Nekünk mindkettő tányéralakunak látszik. A hold tányérja azonban sokszor úgy tetszik, mintha egy darab le volna belőle törve; néha még épen semmit sem láthatunk belőle. Bizonyosan hallottátok már, hogy ha a hold tányérja egészen világos, ezt hogyan nevezzük? (Holdtöltének vagy töltholdnak.) Hát mikor úgy tetszik, mintha a hold tányérjából napról napra több volna letörve, mit szoktunk mondani? (Azt, hogy a hold fogy.) És mikor mondhatjuk a holdról, hogy ez növekedik? (Mikor tányérja napról napra egészebbnek látszik.) Hát azt hallottátok-e, mit szoktunk akkor mondani, mikor a hold egészen sötét és nekünk úgy tetszik, mintha fön sem volna az égen? (Azt, hogy ujhold van.) Változik-e úgy a nap is, mint a hold? (Nem.) — A holdon kívül mit láthatunk éjjel az égen? (A csillagokat.) Oly nagyoknak látszanak-e a csillagok is mint a hold? (Nem.) Azért ne gondoljátok ám, gyermekeim, hogy a csillagok kisebbek mint a hold. Lám az a kereszt, mely templomunk tornyán van, oly nagy, hogy ha a földre állítanák, helységünkben alig volna ember, aki annak felső részét elérné; és mégis sokkal kisebbnek látszik, mint e fesztület, mely itt a falon függ. S vajjon hogyan lehet ez? (A toronykereszt messze van tőlünk, a fesztület pedig közel van hozzánk; azért látszik a kereszt a fesztületnél kisebbnek.) Ez mindennel így

van. Ha valami közelebb van hozzánk, mindig nagyobb-nak látszik, mint mikor messze van tőlünk. Miért látszik hát a hold oly nagynak? (Mert közel van hozzánk.) És miért látszanak a csillagok oly kicsinyeknek? (Mert messze vannak tőlünk.) Gyermekek! a nap is nagyon messze van tőlünk, képzelhetitek hát, mily igen-igen nagynak kell lennie, mivel még így is nagyobb-nak látszik a holdnál. — Hány napot és hány holdat láttok ti az égen? (Egy napot és egy holdat.) Hát csillagot? — — Nem csudálom, hogy ezt nem tudjátok. Sokan szerették volna már ezt tudni, de oly igen-igen sok csillag van, hogy azt meg sem lehetszámlálni. Csak Isten tudja a csillagok számát!

Miről beszéltünk eddig? (Az égboltozatról, nap-, hold- és csillagokról.) Mikor látjuk a napot az égen? Milyen a napnak fénye? Milyen alakúnak látszik a nap? Mikor látható a hold az égen? Minden éjjel az égen van-e a hold? Milyen a holdnak fénye? Milyen alakúnak látszik a hold? Mindig egész tányéralakúnak látszik-e a hold? Mikor mondjuk, hogy holdnövekedés, holdtölte, holdfogyás vagy ujhold van? Mikor látszanak a csillagok az égen? És milyeneknek látszanak? (Kicsinyeknek.) S valóban oly kicsinyek-e? Miért látszanak a csillagok oly kicsinyeknek? Lehet-e a csillagok számát tudni? Ki tudhatja ezt csupán?

Hol láthatók a nap, hold és csillagok? (Az égen.) Vajjon nagy lehet-e az ég? (Igen.) Miből gondoljátok, hogy az ég nagy? (Abból, hogy oly sok csillag van rajta.) Az égnek magasságát és szélességet is csak Isten tudhatja. De talán legalább láthatjuk az egész eget? — — Hallottatok-e már N. és N. helységekről valamit? (Igen.) Némelyitek talán volt is már ott. Ha azonban a szántóföldre vagy mezőre kimentek, láthatjátok-e rögtön ezen helységeket? (Nem.) Lám, N. és N. helységeket sem láthatjuk a mi határunkból; pedig ezek igen közel vannak

hozzánk. Az a földdarab, amelyet mi itt helységünkben látunk, csak egy igen kicsiny része az egész földnek; mit gondoltok tehát, láthatjuk-e az egész égboltozatot, ha még az egész földet sem láthatjuk? (Nem.) Amennyit a földből és égből láthatunk, azt látkörnek nevezzük. Ha kimennénk a mezőre, mit mindent láthatnánk meg ott? (Helységünket, az N. erdőt, N. falut sat.) Ezekről hát azt mondhatnók, hogy látkörünkbe esnek. Ha tovább mennénk vagy utaznánk, mindig más meg más helységek, erdők, szántóföldek, legelők, vizek, hegyek sat. esnének látkörünkbe. Látkörünkbe esik-e mindig a nap? (Nem.) Mit mondunk, mikor a nap látkörünkbe jó? (Hogy a nap kel.) Merről látjátok ti a napot kelni? (Megmutatják.) Mikor kel a nap? (Reggel.) Mindig egy helyben marad-e a nap látkörünkben? (Nem.) Mutassátok meg, hol láthatni a napot délben? (Megmutatják.) Merre halad a nap délután? (Megmutatják.) Mit mondunk, mikor a nap látkörünkéből távozik? (Azt, hogy alkonyodik, vagy, hogy nyugszik a nap.) Mikor szokott a nap lenyugodni? (Este.) Mutassátok meg, merre látjátok a napot lenyugodni? (Megmutatják.) Gyermekek, hogyan nevezzük azon tájat, hol a nap kel? (Keletnek.) És azt a tájat, ahol lenyugszik? (Nyugatnak.) Nézzétek, a nap reggeltől estig ilyenforma utat tesz az égen: . Miként nevezzük az ily vonalat? (Ívvonálnak.) Mivel a nap ily vonalban halad, azt mondhatjuk, hogy ívonalban halad az égen. Mily vonalban halad hát a nap az égen? (Ívonalban.) Ugyan megtörténhetik-e az, hogy nappal sem látjuk a napot? (Megtörténhetik.) S mi takarhatja el szemeink elöl a napot? („A köd, fölhő.“ Ha a napfogyatkozást is találnák említeni, akkor némi kitérést kell tennünk, hogy a napfogyatkozásról is fogalmat szerezhessünk). A napról azt mondjuk este, hogy lenyugszik; a napnak azonban nincs nyugalma, mert azt arra rendelte Isten, hogy a földet világítsa meg. Pedig, nézzétek, olyanforma a föld, mint itt e golyó. Ki-

sértstük meg, vajjon meg lehetne-e egy gyertya által az egész golyót világítani? Íme, az égő gyertyát bal felül teszem. Meg van-e most az egész golyó világítva? (Nincs). Melyik oldala világos csupán? (Amelyik a gyertya felül esik). És mit vesztek az ellenkező oldalon észre? (Sötétséget). Mi történik, ha a gyertyát a jobb oldalra teszem? (A jobb oldal világíttatik meg, a bal oldal pedig elsötétül). Mit vettetek észre? mennyit képes egy gyertya a golyóból egyszerre megvilágítani? (A golyónak felét). Mennyit képes hát a nap is földünkben egyszerre megvilágítani? (A földnek felét). Lássátok, azért hagyja ám el este látkörünket a nap, mivel akkor a földnek másik felét siet megvilágítani. Mit gondoltok tehát; mi van a földnek másik felén, midőn nálunk még nappal van? (Éjjel). És mikor lehet a föld tulsó felén nappal? (Mikor nálunk éjjel van). Lám, a napnak hol az egyik, hol a másik felén kell a földet megvilágítania; nyugszik-e hát a nap, mint mi? (Nem). Lássátok, a nap soha sem pihen, mégis milyen piros színben láthatjuk reggel fölkelni, mily mosolyogva emelkedik az égre, mintha csak figyelmeztetni akarna bennünket, hogy mi is jó kedvvel lássunk dolgunkhoz, mihelyt fölbredtünk. De nem csak a nap vidám, midőn feljő, hanem a felhők is piros színt vesznek föl, mintha csak örvendeznének az ő jövetelén. És alkonyatkor nem pirosszintek-e a felhők? (De igen). Nekem mindig úgy tetszik, mikor a felhőket alkonyatkor piros színben látom, mintha azok köszönetet akarnának a napnak mondani. Mi jót tesz a nap? (Világít és melegít). Ki rendelte azonban azt, hogy a nap világítson és melegítsen? (Isten). Őtet illeti hát a köszönet. Ő ékesíti föl az eget a ragyogó nappal, és ha ez lenyugszik, Ő küldi az égre a holdat és csillagokat. De vajjon hol lehetnek a hold és csillagok nappal? — — Gyermekeim! nappal is az égen vannak azok, de a napnak világossága oly nagy, hogy ettől nem láthatjuk őket. Este azonban, mihelyt a

nap lenyugodott, mit vehettek az égen észre? (A csillagokat). Sokat láttok-e rögtön belőlök, mihelyt a nap lenyugodott? (Nem). Lássátok, ennek az az oka, hogy napnyugta után nem sötétedik be egyszerre; de mennél sötétebb lesz, annál több csillagot látunk az égen. Mikor azután a hold is köztök van, úgy tetszik, mintha az égen sok-sok apró bárány legelne s mintha a hold volna az ő pásztoruk. S a pásztor és nyája ott haladnak az égen. Sokan vannak, de egymás mellett szépen megférnek. Hisz elég nagyra teremtette Isten az eget!

Tudhatni-e milyen nagy az ég? Láthatjuk-e az egész eget? és a földet? Hogyan nevezzük azt, amit az égből és földből egyszerre láthatunk? Mindig látkörünkben van-e a nap? Mikor jó a nap látkörünkbe? És mely tájon jön fel? Mikor hagyja el látkörünket? Este talán nyugalomra megy? Mit csinál hát a nap éjjel? Megvilágíthatná-e egyszerre az egész földet? És miért nem? Észre lehet-e valamiből venni, mikor a nap kelőben van? Meglátszik-e a napnak lenyugvása is a felhőkön? A nap lenyugvása után mik tűnnek föl az égen? Főn vannak-e a hold és csillagok nappal is az égen? Miért nem látjuk hát ilyenkor őket? Egyszerre tűnnek-e föl a napnak lenyugta után? Mihez lehet a holdat és csillagokat hasonlítani?

Következik az *átolvasatás*.

Megértetés.

„Fölöttünk látjuk az égboltozatot. Látunk ott világító testeket: a napot, holdat és számtalan csillagokat.“ Mit látunk fölöttünk? (Az égboltozatot.) Láthatjuk-e az égboltozatot bárhol vagyunk? (Nem, csupán a szabadban, vagy oly helyről, melyről kilátás nyílik.) És mit látunk az égboltozaton? (Világító testeket.) Nevezzétek meg azon világító testeket, melyeket az égboltozaton láthatunk! (A nap, hold, csillagok.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem.) S miért nem lehet ezt tudni? (Mert oly sok csillag

van, hogy azokat meg nem lehet számlálni.) Hogyan van az olvasottakban a csillagok nagy száma kifejezve? (E szóval: számtalan.)

„*Mikor a nap világít, nappal van. Mikor a hold és csillagok világítanak, éjjel van. Mikor látjuk tehát a napot, holdat és csillagokat?*“ Hogyan nevezzük a napnak azon részét, melyet a nap világít meg? (Nappalnak.) És a napnak mely részét nevezzük éjjelnek? (Azt, mikor a hold és csillagok világítanak.) Mikor láthatjuk tehát a napot? (Nappal.) Mikor láthatjuk a holdat? (Éjjel.) És a csillagokat? (Szintén éjjel.)

„*A nap fénye világos és meleg. A hold fénye is világos, de nem meleg. A nap fénye bántja a szemet. A napba sokáig nem nézhetünk.*“ Milyen a nap fénye? (Világos és meleg.) Nem világos-e a hold fénye is? (De igen.) Mi különbség van mégis a napnak és a holdnak fénye közt? (Az, hogy a nap fénye meleg is, a holdé pedig nem meleg.) Mi tulajdonsága van még a nap fényének? (Az, hogy bántja a szemet.) Mitől van ez? (Onnét, hogy a nap fénye igen erős.) Tanácsos-e azért a napba nézegetni? (Nem.)

„*A nap és hold tányéralakunak látszik. A nap tányérja mindig egyformán világos. A hold tányérja ellenben majd világos majd sötét.*“ Milyen alakunak látszik a nap és hold? (Tányéralakunak.) Ilyenek-e valóban is? (Nem, hanem gömbölyűek.) Milyen mindig a nap tányérja? (Egyformán világos.) Egyformán világos-e mindig a holdnak tányérja is? (Nem.) Milyen hát a hold tányérja? (Majd világos majd sötét.)

„*A hold növekedik és fogy. Ha a hold egészen világos, töltholdnak vagy holdtöltének mondatik. Mintegy tizennégy nap múlva egészen sötét lesz a hold s újholdnak neveztetik. Mikor csak kis része világos, szarvas formája van.*“ Azt olvastátok, hogy a hold növekedik és fogy. Úgy kell-e ezt értenünk, hogy a hold egyszer kisebb, másszor nagyobb lesz? (Igen.) Nem úgy, gyermekeim! A hold soha sem

veszít nagyságából, csak világosságából. Ott van az egészen az égen akkor is, midőn csak szarvas formája van. A hold csak világosságából veszít; azért midőn azt halljátok vagy olvassátok, hogy a hold növekedik és fogy: ezt úgy kell értenetek, hogy a holdnak fénye, világossága növekedik és fogy. Hogyan fogjátok hát érteni ezt: a hold növekedik és fogy. ? — Mikor van holdtölte? (Mikor a hold egészen világos.) Mikor van újhold? (Mikor a hold egészen sötét.) Milyen formája van a holdnak, mikor csak kis része világos? (Szarvas formája.) Mit gondoltok, mikor világos a holdnak csak kis része? (Újhold előtt és után való napokban.)

„*A csillagok kicsinyeknek látszanak, pedig nem kicsinyek. Távolból minden kisebbnek látszik mint amekkorá. Hány csillag van az égen? Azt csak a jó Isten tudja.*“ Nagyonak látszanak-e a csillagok? (Nem.) Pedig kicsinyek-e? (Nem kicsinyek.) S miért látszanak kicsinyeknek? (Mert igen távol vannak.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem lehet.) Hogyan van mégis, hogy Isten a csillagok számát is tudja? (Mivel Ő teremtette azokat, s mivel Ő mindentudó.)

„*Mily magas és széles az ég, azt senki sem mérheti meg. Az ég mint boltozat tűnik föl szemeink előtt, azért égboltozatnak is hivatik.*“ Tudhatjuk e azt, hogy mily magas és széles az ég? (Nem.) S miért nem? (Mert azt senki sem mérheti meg.) Tudhatja-e azonban Isten? (Igen.) — Hogyan tűnik föl az ég szemeink előtt? (Mint boltozat.) Hogyan nevezzük azért? (Égboltozatnak.)

„*Amenynyire az eget és a földet látjuk, anynyira terjed látkörünk. A nap majd látkörünkbe, majd alája esik. A nap kel és lenyugszik. Hol? — Mikor? —*“ Menynyire terjed látkörünk? (Amenynyire az eget és földet látjuk.) Állandóan látkörünkben van-e a nap? (Nincs.) Mit mondunk, midőn a nap látkörünkbe lép? (Azt, hogy a nap kel.) És mikor mondjuk, hogy a nap nyugszik? (Midőn

már látkörünkből távozik.) Mutassatok azon táj felé, hol a napot kelni látjátok! — Mikor kel a nap? (Reggel.) Most azt mutassátok meg, hol nyugszik le a nap? — És mikor nyugszik le? (Este.)

„Az égtáj, hol a nap fölkel, keletnek mondatik. S az ég melyik táját nevezzük nyugatnak?“ Melyik égtájat nevezük keletnek? (Hol a nap kel.) És melyiket nyugatnak? (Hol lenyugszik.)

„Reggeltől fogva estig a nap mintegy ívonalban halad az égen. Mikor nem látni nappal a napot? Lenyugvása után más tartományoknak világít. A nap nem nyugszik mint mi. Miután világosságával és melegével más tartományokat is megörvendeztetett, ismét föltűnik nekünk keletről. Csendesesen jár. Nem üt zajt, midőn jót tesz. Mindig vidáman járja az ösvényt, melyet Isten neki kijelölt.“ Milyen vonalban halad az égen reggeltől fogva estig a nap? (Ívonalban.) Feleljetek meg a kérdésre, melyet a könyv tesz: Mikor nem látni nappal a napot? (Ha ködös idő van, vagy ha borus az ég.) Nyugszik-e valóban a nap? (Nem.) Mit csinál tehát lenyugvása után? (Más tartományoknak világít.) Hát ha már más tartományokat is megörvendeztetett világosságával és melegével? (Akkor ismét föltűnik nekünk.) Honnét tűnik föl? (Kelet felől.) Okoz-e zajt a napnak járása? (Nem.) Mit lehet ebből tanulnunk? (Azt, hogy mi se üssünk zajt, ha dolgozunk.) A napnak azonban talán rossz kedve van, s azért jár oly csendesesen? (Nem, a nap mindig vidáman jár.) Nem tanulhatunk-e ebből is valamit? (Azt, hogy mi is vidáman végezzük munkánkat.)

„A hegyek és fölhők, mintha látnák őt s örvendeznének jövetelén, hirdetik megérkezését és elfogadására hajnalpirral ékesítik magukat; lenyugvásakor szintén piros színbe öltözve hálálják meg jótéteményeit.“ Mit olvastatok itt a hegyekről és fölhőkről? (Azt, hogy reggel és este piros színbe öltöznek.) Vettétek-e ti már ezt észre? (Igen.) Nem

gondolkoztatok-e ennek okáról? — — Gyermekek! A felhőket és a hegyeket hamarabb érik a napnak sugarai mint a földet. Hogyan lehet ez? (A hegyek magasra nyulnak, a főlhők pedig magasán járnak.) Ha tehát napkelte előtt és a nap lenyugvása után úgy tetszik, mintha a hegyek és főlhők szélei vagy a nyárfák sudara, a toronynak csucsa meg volnának aranyozva: mitől van ez? (A napnak sugaraitól.) Ki látta már a napot fölkelni? — — Miből lehet azt észrevenni, hogy mely tájon akar a nap kelni? (Abból, hogy azon a tájon az ég piros.) Egészen világos van-e a földön, mielőtt a nap fölkel? (Nincs.) Jegyezzétek meg: Mikor már reggel felé az ég világosodni kezd, azt mondjuk, hogy hasad a hajnal. Azt a pirosságot pedig, melyet az égen a napnak kelte előtt látunk, hajnalpirnak nevezünk. Mikor mondhatjuk hát, hogy: hasad a hajnal? — És mit nevezünk hajnalpirnak? — Most már talán azt is meg tudjátok mondani, hogy mikor van esthajnal? (Mikor a nap lenyugodott, de az égnek nyugati része még világos.)

„Ha lenyugodott a nap: a hold és csillagok tűnnek föl. Ők ugyan éjjel és nappal egyaránt fönvannak, de nappal a nap világossága miatt nem láthatni őket.“ A nap lenyugvása után üresen marad-e az ég? (Nem, mert akkor a hold és csillagok tűnnek föl.) Nappal talán nincsenek is ezek az égen? (De az égen vannak.) Mi oka hát annak, hogy nappal nem láthatjuk a holdat és csillagokat? (Az, hogy a napnak erős világossága van.

„A nap lenyugvása után először csak néhány csillagot látni; hanem lassan-lassan mindig többet és többet veszünk észre, míg végre az egész égboltozat szinte teli van csillagokkal. Közöttök van a hold.“ Egyszerre főlünik-e minden csillag a napnak lenyugvása után? (Nem, csak lassan-lassan.) Mi lehet ennek oka? — Egyformán fényesek-e a csillagok? (Nem; némelyek fényesebbek, mások halványabbak.) Ha a nap lenyugodott, egyszerre lesz-e sötét?

(Nem, csak lassankint.) Lássátok, mivel a nap lenyugvása után nincsen azonnal egészen sötét, előbb csak azon csillagok látszanak, melyek fényesebbek. Azon csillagokat, melyek halványabb fénytűnek, csak akkor veszszük észre, mikor már egészen elsötétedett. Most már hát tudni fogjátok, miért nem tűnik föl a napnak lenyugvása után egyszerre minden csillag? (Azért, mert nem sötétedik el egyszerre egészen. s így előbb csak a fényesebb csillagok látszanak meg.) Mi tűnik föl a csillagok közt? (A hold.)

„A hold és csillagok azon ösvényeken járnak, melyeket a Mindenható eléjük szabott. Nem olyan-e tehát az ég, mint egy nagy, nagy rét, melyen arany juhok legelnek? — S ki az ő pásztoruk? — A szép hold ezüst szarvaival. Ő majd itt majd ott van mint a pásztor, ki nyáját mindenütt kíséri és őrzi.“ Ki jelölte ki a holdnak és csillagoknak útját? (Isten.) Mihez lehet az eget a holddal és a csillagokkal hasonlítani? (Nagy réthöz, melyen arany juhok legelnek.) S ki az ő pásztoruk? (A hold.)

Gyermekeim! most egy szép versecske következik. Hallgassátok csak! majd fölolvassom. — — — S most olvassd te, F., az első két sort!

„Mily szép az ég sötétben! ezernyi fáklya van a fénylő csillagoknak nyájas sugárban.“ Mikhez vannak itt a csillagok hasonlítva? (Fáklyákhoz.) Mikhez voltak főnebb hasonlítva? (Arany juhokhoz.) Halljuk tovább!

„Elnézem, egyre nézem, de nem azt gondolom: a sok között talán van nekem is csillagom;”

Hanem: oh Isten, ez mind szépséged hirdeti! Mily szép lehetsz, ki ilyent tudtál teremteni!“ Láttatok-e már csillagot esni az égről? (Igen.) Gyermekek, az, ami nekünk néha úgy tetszik, mintha csillag esnék le az égről, nem valódi csillag, hanem csak elmuló fényesség. Valódi csillag még soha sem esett le az égről; régente azonban azt hitték az emberek, hogy az a futó fény, mely csillagnak látszik, valódi csillag, mely az égről esik le. Azt gondolták tehát,

hogy minden embernek van az égen csillaga, s mikor e csillag leesik, az ember meghal. Ez azonban nincs így; azért, ha az égre néztek, soha se törjétek azon az eszeteiket, vajjon van-e nektek is csillagotok: hanem inkább arról gondolkozzatok, mily szép és jó lehet Isten, ki az eget és a gyönyörűen ragyogó csillagokat teremté!

Erre a példányszerű előolvasás és az értelemmel-olvasás következik.

Kikérdezés.

Mi az olvasott darabnak címe? (Az ég.) Miről szól hát az egész olvasmány? (Az égről.) Mit láthatunk az égen? (A napot, holdat és csillagokat.) Mikor látható a nap, az égen? Mikor láthatók a hold és csillagok az égen? (Így folytattatik a kikérdezés; midőn pedig már meg vagyunk arról győződve, hogy a darabban közlött ismereteket el-sajátíták a gyermekek — ami a tanítódaraboknál fő dolog —: akkor az olvasmány egyes részeinek foglalatját kerestetjük ki. Evégből a kérdezkedést így folytathatjuk:) Olvasd, A., az első részt!

1. rész. („Fölöttünk — — — és csillagokat?”) Mondd el röviden, mit olvastál most? (Azt, hogy az égen nappal a napot, éjjel pedig a holdat és csillagokat látjuk.) Meg tudnátok-e hát e kérdésre felelni: Mikor mit láthatni az égen? (Igen.) Megfelel-e erre az olvasott rész is? (Megfelel.) Miről szól tehát e rész? (Arról: hogy mikor mit láthatunk az égen.)

2. rész. („A nap fénye — — — nem nézhetünk.”) Milyen a nap fénye? — Milyen a hold fénye? — Honnét tudjátok ezt? (Az olvasott 2. részből.) Miről szól tehát a második rész? (A napnak és holdnak fényéről.)

3. rész. („A nap és hold — — — szarvas formája van.”) Mit tanulunk e részből? (Azt, hogy a nap és hold tányéralakunak látszik, és hogy a hold alakja változik.)

Miről szól tehát a harmadik rész? (A napnak és holdnak alakjáról, s a holdnak változásáról.)

4. rész. („A csillagok — — — a jó Isten tudja.“) Kicsinyek-e a csillagok? (Nem.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem lehet.) Miről szól a negyedik rész? (A csillagok nagyságáról és számáról.)

5. rész. („Mily magas — — — Isten neki kijelölt.“) Látjuk-e mindig a napot? (Nem.) Hol tűnik föl reggel a nap? (Keleten.) És hol tűnik le a láthatárról? (Nyugaton.) Az égen van-e éjjel is a nap? (Igen.) Megáll-e a nap valahol? (Nem.) Üt-e azonban zajt járásával? (Nem üt.) Ki tudná röviden a napnak járását leírni? — — Kisértsd meg, te, Pista! (A nap reggel kelet felől följön a láthatárra és az égen ívonalban halad nyugat felé. Este a nyugati oldalon letűnik a láthatárról. Ekkor azután más tartományokat világít meg. Reggel ismét nekünk tűnik föl, és csendesen és vidáman jár az ösvényen, melyet neki Isten jelölt ki.) El tudtad volna-e ezt magadtól mondani? (Nem.) Miből tanultad hát meg? (Ezen olvasmányból.) Az egész olvasmány csak erről szól? (Nem, csak az ötödik rész.) Miről szól hát az ötödik rész? (A napnak járásáról.)

6. rész. („A hegyek — — — jótéteményeit.“) Milyenek a hegyek és főlhők a nap keltekor és lenyugvásakor? (Pirosak.) Mindig ily pirosak maradnak-e? (Nem.) Tetszik-e nektek azon látvány, midőn a hegyek és főlhők piros színt öltenek magukra? (Igen.) Sokáig tart-e azonban e látvány? (Nem.) Hogyan szoktuk pedig az eltűnő látványt nevezni? *) (Tűneménynek.) Mikor látható azon tűnemény, melyről a hatodik rész szól? (A nap keltekor és lenyugvásakor.) Miről szól tehát e rész? (A nap keltekor és lenyugvásának tűneményéről.)

7. rész. („Ha lenyugodott — — — nem láthatni

---

*) A tűnemény fogalmát már a szemléltető oktatásból kell a gyermekeknek ismerniök.

őket.“) Főn vannak-e mindig az égen a hold és csillagok is? (Igen.) Láthatjuk-e azonban nappal őket? (Nem.) Mikor tűnnek föl a hold és csillagok? (A nap lenyugvása után.) Vajjon egyhelyben vannak-e mindig a hold és csillagok? (Nem, ezek is járnak.) Miről szól hát e rész? (A holdnak és csillagoknak járásáról.)

8. rész. („A nap lenyugvása után — — — kíséri és őrzi.“) Mit láthatni éjjel az égen? (A holdat és csillagokat.) Kisértsd meg elmondani, hogy tiszta időben milyennek látjuk este az eget? (A nap lenyugvása után mindig több-több csillag tűnik föl, míg végre az egész égboltozat megtelik csillagokkal. Közöttük látni a holdat, mintha csak a csillagok aranyjuhok volnának, melyeknek ő a pásztoruk.) Mit tanulhatunk tehát a nyolcadik részből? (Azt, hogy milyen az égboltozat este.)

Mi van ez olvasmányhoz mellékelve? (Egy versecske.) E szép versecskét a jövő alkalomra meg fogjátok tanulni.

Minták az eszméltető darabok kezeléséhez.

„Mondatok.“

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 34. olvny.)

A darab fölolvastatik:

„Nem mind arany, ami fénylik. Ne dicsérvj senkit termete, ne vess meg senkit külseje miatt. A szárnyas állatok közt a méh ugyan kicsiny, de szorgalmának gyümölcse minden édességek fölött áll. Ne légy kevély ruházatodra, s ne bizd el magadat akkor, midőn fölmagasztaltatol.“

Nevezetek meg valamit, ami fényes! (Üveg, réz, ezüst, arany.) Ime itt egy gomb. Nézzétek, mily szép sárga és milyen fényes. Mit gondolsz te, M., miből lehet e gomb? (Aranyból.) És miből gondolod ezt? (Abból, mert sárga és fényes.) Ime itt is van valami sárga tárgy! Mi

ez? (Gyűrű.) Mit gondolsz, miből lehet ez? (Rézből.) Miből gondolod, hogy e gyűrű rézből van? (Abból, mert sárga ugyan, de nem fényes.) Lám, gyermekeim, te épen azt ítélted aranynak, ami réz; és azt állítottad réznek, ami arany. E gomb nem aranyból van, hanem rézből; e gyűrű azonban arany. Te aranynak állítottad e gombot, mivel ez fényes. Gyermekeim, a réz sárga és fényes lehet ugyan, de értéke mégsem ér föl az aranynak értékével. A réz hasonlít ugyan az aranyhoz, de azért az mégsem arany. Aranynak fogjátok-e hát ezentúl tartani mindazt, ami fénylik? (Nem.) S miért nem? (Mert nem mind arany, ami fénylik.) Hiba-e az, ha a rézet aranynak tartjuk? (Igen.) S mit kell tennünk, hogy ezt a hibát el ne kövessük? (A tárgyat jól meg kell néznünk.) Egyedül a réznél történhetik-e az meg, hogy azt másnak tartjuk, mint ami csakugyan? (Nem egyedül a réznél.) Vajjon nem lehetne-e hát e mondatot: „Nem mind arany, ami fénylik.“ — másra is alkalmazni. (Igen.) Mily értelemben vehetjük hát e közmondást? (Nem minden az, aminek látszik.) De hogy valamit másnak ne tartsunk mint ami valóban, szabad-e egyedül a külsőtől itélnünk? (Nem.) Helyes volna-e például, ha mi valakit csak azért tartanánk derék és okos embernek, mivel szép termete van, vagy szép ruhában jár? (Nem.) S miért nem? (Mert a szép természetű és ruházatu ember tudatlan vagy rossz is lehet.) Hát ha valakinek nincs szép termete vagy szép ruhája, szabad-e őt azért rossz vagy tudatlan embernek tartanunk? (Nem.) S miért nem? (Mert az ember jó és tanult lehet, ha szép termete vagy ruhája nincs is.) Miből kell hát az embert megítélnünk, ha hibásan itélni nem akarunk? (Beszédéből.) Nem beszélhet-e azonban valaki másképen is, mint érez? (De igen.) Azért, gyermekeim, az embert leginkább tetteiből ítélhetjük meg. Helyes volna-e mégis, ha addig senkit se tartanánk jónak, míg azt ki nem ismertük? (A gyermekek hallgatnak.) Ismered-e jól a szolgabíró

urat, F.? (Nem.) Te tehát őt nem is tartod talán jó embernek? (De igen.) Miért tartod hát őt jó embernek? (Mert az emberek sok jót beszélnek róla. Mert mások őt jó embernek mondják.) Lássátok, az helytelen dolog volna, ha senkit sem tartanánk jónak, akit még nem ismerünk; de az is helytelen dolog volna ám, ha mi valakit csak azért dicsérnénk, mert szép termete van —, vagy ha valakit csak azért vetnénk meg, mert külseje nem szép. Hogy ily hibába ne essünk, int bennünket eme közmondás: „Ne dicsérj senkit termete, ne vess meg senkit külseje miatt.“ Lám a méhecske is mily kicsiny állat, külseje pedig mily egyszerű; nem ér-e azért munkája mégis többet mint sok más állaté? (De igen.) Pedig ha reátok biznák, hogy egy méhecske és egy szépszárnyu lepke között választatok, ti bizonyosan a lepkét kívánnátok; és miért? (Mert a lepke szebb is mint a méh, és nem is bánt; a méh pedig megszurhatna.) Sokan rossz néven veszik azt a méhecskétől, hogy ő magát fulánkjával védi, pedig ezt csak azért teszi, hogy szabadságát megmentse. S vajjon szükséges-e a méhecskének a szabadság? (Igen.) S miért? (Nem felelnek.) Mit készít a méh? (Mézet.) És miből szedi a mézhez való anyagot? (A virágok kelyhéből.) A kis méhnek igen sokat kell fáradnia, míg egy kis mézanyagra szert tehet. Hát ha még rabságban volna. Ott épen nem találna mézanyagot; nem folytathatná munkásságát, és így a tétlenség megölné őt. Miért kell hát a méhecskének a szabadság? (Hogy elegendő mézanyagot gyűjthessen, és munkásságát folytathassa.) Hoz-e nekünk valami hasznot az ő munkásságával? (Igen.) Mi által használ hát a méh? (Azáltal, hogy mézet készít.) Micsoda különös tulajdonsága van a méznek? (Az, hogy igen édes.) Ugyvan, a méz oly édes, hogy annak édességét semmi sem mulja fölül. Alig hinné az ember, ha a méhecskére néz, hogy ez az egyszerű kis állat ily hasznos legyen az emberre nézve. Nem volnánk-e mégis igazságtalanok, ha a méhecskét

külsejéből itélnék meg? (De igen.) A külső könnyen csalhat; hogy pedig magunkat a külső által megcsaladni ne engedjük, int a következő mondat is: „A szárnyas állatok közt a méh ugyan kicsiny, de szorgalmának gyümölcse minden édességek fölött áll.“ — Gyermek! én úgy találom, hogy a három első mondatból ugyanegy tanulságot vonhatunk. Talán kitaláljátok, mi ezen tanulság? (Ha nem találnák ki, folytatjuk:) Vigyázzatok csak! Az első mondat arra tanít, hogy ne tartsunk mindent aranynak, ami fénylik; mert a fény csalhat. A második mondat pedig arra, hogy ne dicsérjünk senkit termete — és ne vessünk meg senkit külseje miatt: mert a külső csalhat. A harmadik mondat szintén arra tanít, hogy a méhet ne ítéljük meg külsejéből; mert a külső csalhat. Mi tehát mind háromból a tanulság? (Az hogy ne ítéljük a külsőből; mert a külső csalhat.) Mit gondoltok tehát, érdemes-e a ruházatra kevélynek lenni? (Nem.) S miért nem? (Mert nem a ruházat teszi az embert.) Ezt talán úgy kell érteni, hogy akár rongyos és piszkos, akár jó és tiszta ruházatban járjunk, az mindegy? (Nem így kell érteni.) Arra tehát gondot kell fordítanunk, hogy ruházatunk jó és tiszta legyen; mert a közmondás is azt tartja: „Aki piszkos öltözetében, ritkán tiszta az lelkében.“ Az már azonban esztelenség volna, ha valaki kevélykednék, mivel az ő ruhája talán finomabb, szebb vagy drágább kelméből van mint másé; mert az okos ember úgy sem kíván tőlünk egyebet, csak azt, hogy tiszta ruhában járjunk. Ha durva vagy foltos is ruhánk, csak rongyosak és piszkosak ne legyünk, mert mi becsesebb Isten előtt: drága és ékes ruhában a gonosz, rossz-szívű ember? vagy durva ruhában a jámbor, jószívű ember? (Inkább kedves durva ruhában a jószívű ember.) Kinek kedvét kell pedig mindenek előtt keresni? (Istenét.) Okosan cselekszike tehát az, aki elbizza magát, ha dicsérik, magasztalják? (Nem.) Hanem ha valamely nagy tisztségre vagy hiva-

talra jutunk, ha fölmagasztalnak bennünket, akkor csak kevélyek lehetünk? (Nem.) Gyermekeim! Isten előtt csak az erényes és alázatos ember kedves; azért: „Ne légy kevély ruházatodra, s ne bizd el magadat akkor, midőn föl magasztaltatol!” — Erre néhányszor átolvastatjuk a mondatokat; eközben, pedig azoknak értelmére vonatkozó kérdéseket teszünk a gyermekekhez.

„*Talány.*“

(Második-Nyelvgy,- s Olvasókönyv, 22. olvny.)

A talány fölolvastatik:

„*Lábat rajtam ne keress,
Léptem mégis oly sebes;
Éjjel nappal szaladok,
Mégis ágyban maradok.*“

Mit mond magáról a fölthalálendő tárgy? (Azt, hogy lába nincs és mégis sebesen halad.) Vajjon mi lehet ez? (Kerék, golyó, folyó, víz, földhő.) Miért nem lehet ember vagy állat? Mert az mondatik, hogy a tárgynak melyről szó van, nincs lába.) A tárgy továbbá azt mondja; éjjel nappal szaladok. Állhat-e ez a kerékről, golyóról, folyó vízről, földhőkről? (Állhat.) Végül azonban az van mondva: mégis ágyban maradok. Vajjon olyan ágy lehet-e itt értve, aminőben mi emberek szoktunk nyugodni? (Nem.) Mi érteménye van hát még az *ágy* szónak? (A folyó vizek árkat, medrét is ágynek nevezik.) A földhőről, kerékről, golyóról nem mondhatjuk, hogy ágyban haladnak; melyik tárgyra illik tehát ez állítás? (A folyó vízre.) Van-e a folyó víznek lába? (Nincs.) Halad-e mégis sebesen? (Igen.) Mondhatjuk-e róla azt is, hogy éjjel nappal halad? (Igen.) Mi tehát az olvasott talánynak megfejtése? (Folyó viz.)

Erre még a darab egyszer-kétszer átolvastatik.

A szépolvasás tanmódja.

Előismeret.

Ha az olvasási oktatás jól kezeltetik, mire a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv használatára kerül a sor, a tanulók nagyobb része oly ügyesen és értelmesen olvasand, hogy az oktatás harmadik fokára is előkészíthetjük őket. Az előkészítés pedig abból áll, hogy egyes olvasmányokat, melyek a jellemző olvasásra kiválóbban alkalmasak, lehetőleg szépen olvasunk föl előttük s azután figyelmessé teszszük őket, hogy ők is megtanulhatnak így olvasni: csak vigyázva hallgassanak mindig előolvasásunkra s kísértsék meg azt utánozni. Falusi tanodákban ez olvasókönyv alapján nem egy gyermek tanulhat így meg szépen olvasni; ami már az olvasási képességnek harmadik fokát képezi. E fokon tudni illik azt kell el-érnünk, hogy a gyermekek megtanuljanak szépen olvasni. Szépen pedig az olvas, ki érzéssel és úgy olvas, hogy az olvasottakat a hallgatók is átérezzék. Az erre való tanítás az elemi oktatásnak utolsó éveire esik.

A készséggel-olvasás a hallérezkre —, az értelemmel-olvasás az elmére hat: a szépolvasásnak már a szivre is kell hatnia. De hogy olvasásunk a szivre is hasson, kell, hogy hangunk a tartalomnak megfelelően, s a különféle érzelmeket és indulatokat mintegy lefesse. Menynyit te-

het errenézve a népiskola, azt határozottan körülvonalozni nem lehet; de hogy valamit minden esetre tehet és kell is tennie: azt egy értelmes tanférfiu sem fogja kétségbe vonni. Minden gyermek nem fog ugyan szépen olvasni megtanulni, mert hisz ehhez kellemes hang, s fogékony elme és szív kívántatik; de annál többen jutandnak az olvasási tökély ezen fokára, minél sikeresebben kezeltetett a készséggel- és értelemmel-olvasásban való oktatás, s minél szebben olvas maga a tanító. Nem egy példa van reá, hogy egyszerű falusi iskolában is megtanulhatnak a gyermekek érzéssel olvasni anélkül, hogy a műolvasásnak szabályait tanulmányozták volna.

Különben nem is akarom én azt állítani, hogy a népiskolában műolvasókat kell képeznünk, csak azt ohajtom, hogy életrevalóbb tanulóink már itt képestüljenek olvasásukat az értelmesség mellett kedvessé is tenni.

Meg kell pedig a szépolvasást a műolvasástól különböztetnünk.

A műolvasás már művészet, míg a szépolvasásra maga a szépérzet is eljuttathat. A műolvasást az iskolázott énekesnek műénekéhez, a szépolvasást pedig a csalogánynak vagy a pacsirtának mesterkéletlen dalához vélem hasonlíthatni.

Szóljunk immár 1. a szépolvasás tanításának elveiről — és 2. e tanításnak részleteiről.

a) A szépolvasás tanításának elvei.

A szépolvasás tanításánál következő elveket tartunk szem előtt:

1. Azon legyünk, hogy a szépolvasásban példányszerű előolvasásunkat és saját érzelmét kövesse inkább a gyermek, mint elméleti szabályokat. Amíg a gyermek példánkra és saját érzelmére támaszkodva s mintegy lelke ösztönét követve jól és szépen olvas, kár volna őt szabályokkal

körülbáncolni; ezekre csak akkor van szükség, ha azon eset áll elő, hogy a gyermek vagy nem hall tökélyes olvasást, vagy nem támaszkodhatik keble érzelmeire, vagy ezek által nem a kellő irányban vezettedik.

2. *Az olvastatandó darabokat fokozatosan rendezzük.* Az első kísérletekhöz csak oly darabokat választunk, melyeknél nem lesz a gyermeknek nehéz az illető hangot, hanglejtelmet és időmértéket eltalálni. Oly darabok, melyek ellentétes jellemeket, vegyes érzelmeket, különféle indulatokat festenek, első gyakorlatokul nem alkalmasak.

3. *Különösen ügyeljünk a költemények olvastatásánál, hogy a gyermekek a vers-sorokat és rímeket ne pattogtassák, hanem hogy a szüneteket és hanglejtelmet itt is helyesen alkalmazzák.* Az olvasásban is éreztetni kell ugyan, ha a tárgy kötött beszédben (versben) van előadva, de erre ne a hangpattogtatást választják eszközül, hanem azon nemét a szünetnek, mely a hangnak minden emelés vagy lenyomás nélkül való csekély megszüntében áll. E szünet sem a fülnek sem az értelemnek nincs bántalmára, és a verset mégis egész szépségében s erejében hagyja meg.

4. *Iparkodjunk a szépolvastási oktatást is a gyermeknek lelki művelésére használni.* Erre nézve ugyanaz a teendőnk, mit az értelemmel-olvasás tanításának elvei közt fejték ki. A szépérzetre, a kedélyre s az elhatározásra igen nagy befolyást gyakorolhat a szépolvastási oktatás, ha ez úgyesen kezeltetik.

b) A szépolvastás tanításának részletei.

A szépolvastás tanításában következő részleteket különböztethetünk meg: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvasztás. 3. Kikérdezés. 4. Személyek és körülmények jellemzése. 5. Példányszerű előolvasztás. 6. Gyakorlás a szépolvastásban.

1. Előkészítés.

Ha már az értelemmel-olvasás tanításánál is szükséges a gyermeket az olvasatandó darabra előkészíteni, hogy azt kellőleg megértse: a szépolvasás tanításánál ez még szükségesebb, hogy általa az olvasmány tartalmának átérzésére segítsék.

Az előkészítés irányáról és módjáról itt is ugyanazt kell tudnunk, mi már az értelemmel-olvasás tanmódjában volt elmondva; csupán az alkalmazásban van azon csekély különbség, hogy az olvasásnak ezen fokán már sokkal gyakrabban fordulhat elő az, hogy a gyermekeket magukat utaljuk az olvasandó darabra előkészíteni, mint ezt korábban tevők, továbbá, hogy az előkészítést itt már összevontabbá tesszük mint az értelemmel-olvasásnál.

Most már gyakrabban jelöljük ki tehát az olvasandó darabot, hogy azt honn figyelmesen átolvassák, s gondolják meg, miként kellend azt nyomatékosan és jellemzőleg olvasniok.

2. Értelemmel-olvasatás.

Az előkészítés, vagy előkészület után a fölvetett darabnak értelemmel-olvasatása következik. Ez pedig abból áll, hogy az olvasmányt részenként átolvastatjuk, ez átolvasás közben a netalán szükséges magyarázatokat megteszszük s miután a tett kérdések által meggyőződünk, hogy a tartalmat teljesen fölfogták; a darabot anynyiszor, amennyiszor épen jónak vagy szükségesnek látjuk, értelmesen átolvastatjuk.

Ami az értelemmel-olvasási oktatásnál az olvasmány kezelésének egyik kiválóbb részét képezi, az a szépolvasási oktatásnál magával az értelemmel-olvasatással olvad össze. A megértetést, mint különös kezelési részletet, értem itt elmaradhatónak, mivel föl kell tennem, hogy mi-

dőn a gyermeket a szépolvasásra tanítjuk, akkor már önjelére hagyatva, önállólag is értelemmel olvas. Amíg erre nem képes, addig tulajdonképpen nincs is a szépolvasás tanításának helye.

3. Kikérdezés.

Az értelemmel-olvasatás után a kikérdezés következik. Ez a szépolvasásnál is éppoly fontos részlet, mint az értelemmel-olvasásnál. A kikérdezésnél egyébaránt itt is úgy járunk el, miként azt a értelemmel-olvasás tanmódjában mutatám ki.

4. Személyek és körülmények jellemzése.

A kikérdezést a személyek és körülmények jellemzése követi. Már főnebb az értelemmel-olvasás tanmódjában is utaltam arra, hogy az olvasmányban szóba jött személyeknek és körülményeknek jellemeztetése előkészíti a gyermeket a szépolvasásra, amennyiben ezáltal lassankint képesekké válnak jellemzőleg olvasni; pedig a jellemezetesség kiválóbb tulajdona a szépolvasásnak. Azért már a Második Nyelvyakorló- és Olvasókönyvnek használása alkalmával mindig több-több figyelmet fordítsunk az olvasmányokban szóba jövő személyek és körülmények jellemeztetésére, s közben segítsük a tanulókat, hogy magukat az olvasmányban beszélőknek helyzetébe beletalálják. Emlékeztessük őket, minő hangon beszélnek az emberek oly dolgokról, melyek nekik örömet, szomorúságot, reményt, félelmet s m.é. okoznak, vagy melyek előtűnik többé-kevésbé fontosak.

5. Példányszerű előolvasás.

A szépolvasás tanításában a példányszerű előolvasásnak fölötté fontos szerepe van. A szépolvasás tanításának

sikere ugyanis nagyrészen attól függ, tud-e maga a tanító szépen olvasni. Ha tehát e pont alatt magáról a szép-olvasásról körülményesebben szólok, ezt azért teszem, mert szem előtt akarom tartani, mily nevezetes befolyása van a példányszerti előolvasásnak a szép-olvasási oktatás sikerére.

A szép-olvasásnak kellékei az értelmesség és a jellemző hangoztatás. Az olvasás értelmességének föltételeiről, a halkság-, tiszta kiejtés-, folyékonyság-, hangnyomatékozás-, olvasási szünetek- és hanglejtelemről már volt szó; itt tehát még a jellemző hangoztatásról kell beszélnem.

Jellemző hangoztatás.

A jellemző hangoztatás abban áll, hogy az olvasó hangját az olvasmány tartalmához alkalmazza s az abban uralgó érzelmeket és indulatokat azon hangon adja vissza amint azok közönségesen nyilatkozni szoktak.

A jellemző hangoztatást leginkább csak hallásból és gyakorlatból tanuljuk ugyan meg, de, a tanítónak legalább, nem árt a következőket tudni, miket Szász Károlynak „A vers-szavalás elméleti és gyakorlati Kézi-könyve“ című, csak nemrég megjelent művéből vonok ki:

A vidámság hangja tiszta, könnyű, élénk; de nem heves.

Jókedvben a hang emelkedettebb, s az előadás gyorsabb.

A szeretet hangját a gyöngédség és bensőség jellemzi, mérsékelt előadással.

A honszeretet a lelkesültség hangján beszél, élénken, emelkedetten s hévvel.

A részvét hangja gyöngéd, a *szánalomé* fájdalmas; időmértékek lassu.

A panasz és fájdalom hangja vagy lassu és tompa, vagy heves és emelt.

A kedvetlenség hangja hideg, csengés-nélküli.

A lehangoltságé vontatott, tompa, egykedvű.

A boszankodás hangja éles, pattogó, szaggatott.

A haragnak hangja gyors, erőteljes, élénk. *A haragtartás vagy boszuvágy és ellenséges indulat* kifejezése összeszorított ajakkal, a hangoknak és betűknek mintegy szétszaggatásával szól.

A fenyegetőzés hangja éles, vontatott és szaggatott.

Az ijedség hangja reszkető, éles; az egyes szók szakadozottan ejtetnek.

Az iszony és borzadás a legfelső éles és a legalsó tompa hangok közt váltakozik; hanghordása gyors, rohamos, mintha nem volna ideje.

Az irtózás és undorodás hangja majdnem oly reszkető mint a fázáskor.

6. Gyakorlás a szépolvasásban.

Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. A szépolvasást illetőleg is áll tehát, amit már az értelemmel-olvasás gyakoroltatására vonatkozólag mondtam: Az olvasás gyakorlására szükséges időt soha sem szabad más céloknak föláldozni.

A szépolvasásnak alapja az értelemmel-olvasás. Amit a gyermek nem ért, azt nem is lehet képes jellemzőleg olvasni; azért tegyük magunknak szabálylyá: Soha se kívánjuk, hogy a gyermek oly darabot, melyet még értelemmel sem képes olvasni, szépen olvasson.

A példányszerű előolvasás után előbb a legügyesebb olvasókkal olvastassunk; ezek után szólítsuk föl a közép-szerűket és legutóljára a gyengébb olvasókat. Ha pedig olyanok találkoznának, kiknek többszöri kísérlet után sem sikertül a darabot jellemzőleg olvasni, ne erőlköd-jünk ezeknek fejébe szabályokat verni; elégedjünk meg, ha azt csak értelmesen olvassák is. Jó előolvasások és hosszabb ideig tartó gyakorlat után mégis mindenik tanuló nyerend valamit a szépolvasás tanításából.

Némely daraboknál elmarad a szépolvasás gyakorlása. Ily darabok, melyek egyszerűen csak valamely földrajzi, természetrajzi s m. ef. ismereteket közölnek; ezeket a legügyesebb olvasó is csak értelmesen olvassa. Elhibázott dolog volna tehát ezeknél egyébire is törekedni, mint arra, hogy azokat elég halkán, jó hangnyomatékozással, s az olvasási szünetek megtartása mellett kellő hanglejtélemmel olvassák a gyermekek.

c) **Alkalmazás.**

Ha a tanító az értelemmel-olvasás tanmódjába beleélte magát, igen könnyen útba fog igazodni arranézve is, miként kell a szépolvasás tanítását kezelnie.

Előkészület nélkül itt sem fogunk boldogulni; miként kelljen azonban valamely olvasmány kezelésére előkészülnünk, már ki volt mutatva. Csupán azt kell megjegyezmem, hogy ha a kezelendő darabot mintatökélylyel akarjuk előolvasni, szükséges, hogy meggondoljuk, minő hanghordozással fogjuk olvasásunkat jellemzővé tehetni. Erre nézve jó, ha következő kérdéseket teszszük magunknak: Minő alaphang felel meg az olvasmány természetének? Hol és miként kell az alaphangtól eltérnünk? Azután olvassuk föl kísérletképen főszóval a darabot, s tegyük e kísérlet fölött hallérzékünket és az észet bírákul.

Magát a tanmenetet illetőleg különféleképen járhatunk el. Lehet a tanmenet következő: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvasatás. 3. Kikérdezés. 4. Jellemzés. 5. Példányszerű előolvasás. 6. Szépolvasás. — Vagy lehet: 1. Kikérdezés. 2. Példányszerű előolvasás. 3. Szépolvasás. Idő, körülmények s a tanítónak belátása másféle tanmenetet is javallhatnak.

Minta a szépolvasás tanításának kezeléséhez.

„Ragaszkodás a hithez.“

(Olvasókönyv a negyedik osztály számára, 4. olvny.)

Ti már sokat hallottatok és olvastatok afelől, gyermekeim, mennyi üldöztetésnek voltak kezdetben a keresztények kitéve. Ki tudna oly szent embereket megnevezni, kik a keresztény hitért vértanui halállal haltak meg? (Sz. Polikárp, sz. Péter, sz. Pál, sz. Bonifác, sz. Adalbert.) A pogányok sok ily szent embert kegyetlenül megkínoztak, de ezek bátor lélekkel szenvedtek, sőt meg is haltak a hitért. Ma is oly olvasmány van előttünk, melyben egy keresztényüldöző pogány királyról van szó. E pogány király egykor egy jámbor püspököt vezetett maga elé, kitől azt kívánta, hogy tagadja meg hitét. A püspök azonban erősen el volt határozva, hogy inkább meghal, semhogy Krisztust megtagadja. A pogány király bizonyosan megkínoztatta, sőt talán meg is ölette volna a jámbor férfit, de ennek bátorsága és Krisztushoz való hűsége anynyira megindítá szívét, hogy fölhagyott szándékával és szabadon bocsátá a püspököt. De halljuk a történetet!

Gyermek olvas: „*Ragaszkodás a hithez.* — Egy pogány király valamely jámbor püspököt vezetett maga elé, azt kívánta tőle, tagadja meg hitét s a bálványoknak áldozzon. De a püspök felelt: „*Úram, király, én azt nem teszem.*“ — Erre a király megharagudván így szólt: „*Tudod-e, hogy élted kezemben van, s én azt kiolthatom? Csak egy intésembe kerül s te megszüntél élni.*“ „*Azt jól tudom, válaszolá a püspök; de előbb engedd meg egy kérdésre kikélnem határozatodat. Tegyük föl: valamely hű szolgád az ellenség hatalmába kerülne, s ottan hűtlenségre akarnák csábítani őt irántad, hogy árulóvá váljék. De mivel a te szolgád állhatatosan megmarad hűségében, az ellenség leszaggatva*

testéről ruháit, gunyos hahotával elkergeti őt. Most már azt kérdelem, király, ha ő ily állapotban hozzád érkeznék, nem adnál-e neki legjobb ruháidból, s nem kárpótolnál-e őt becsülettel a gyalázatért? — A király felele: „Valóban, azt megtenném; de mi köze ide ennek a beszédnek, s hol történt ilyesmi?” A jámbor püspök mondá: „Ládd, te is letépheted rólam e földi öltözetet; de van Uram, ki engem becsülettel fog tetézni. Hogy tehát ruháimat megtarthassam, föláldozzam-e azért a hűséget?” Ekkor a pogány király így szólt: „Menj szabadon, nem bántom életedet!”

Mondd el, Jani, mit ez olvasmányból megjegyeztél! (A gyermek elmondja az olvasottakat saját szavaival.)

Mily személyekről van ez olvasmányban szó? (Egy pogány királyról és egy jámbor püspökről.) Mi van róluk elmondva? (Az, hogy a király kényszeríteni akarta a püspököt, hogy hitét tagadja meg; de a püspök lelki bátorsága és azon példázat, melyet a királynak felhozott, ezt arra bírta, hogy szándékától elállt és a püspököt szabadon bocsátá.) Vannak-e az olvasmányban a király és püspök szavai idézve? (Igen.) Párbeszéd-e mégis e darab? (Nem, hanem elbeszélés.) Ha e darabot szépen akarjuk olvasni, minő hangon kell azt olvasnunk? (Elbeszélői hangon.) Kell-e azonban néha változtatnunk is hangunkat? (Igen.) S miért? (Mert az olvasmányban majd a király szavai fordulnak elő, majd a püspökéi.) Kinek szavai ezek: „Uram, király, én azt nem teszem.”? (A püspökéi.) Vajjon bátor hangon mondhatta-e ezt a püspök vagy félénken? (Bátor hangon.) Volt-e oka félni? (Nem.) Mivel fenyegette őt a király? (Azzal, hogy megöletí.) A püspök azonban megvetette a halált. Miért nem volt hát oka félni? (Mert megvetette a halált.) A püspök megtagadta a királynak kívánatát, de vajjon el volt-e ő határozva, hogy bármi történjék, a kívánatnak engedni nem fog? (El volt határozva.) Mit gondoltok tehát, jó volna-e, ha a püspök szavait félénken, in-

gadozó hangon olvasnám így! (A tanító olvassa.) Tehát bátor és határozott hangon fogom olvasni, így! (Olvassa: „Uram, király, én azt nem tezem.“) Kisértsd meg te is e szavakat olvasni, Andor! — Még te is, Józsi! — Tetszett-e a királynak ezen határozottság? (Nem tetszett.) Miként felelt hát a püspöknek? (Haragosan.) Vigyázatok, mivel .. király haragos volt, szavait erős és gyors hangon fogom olvasni, így! (Olvass: „Tudod-e — — — megszüntél élni.“) Kisértsd meg e szavakat olvasni, Feri! — — Te is, Pista! — — Megijedt-e azonban a püspök a király fenyegetésére? (Nem.) Jól tudta ő, hogy a király nem tehet vele egyebet, mint hogy megkínóztathatja, legfőlebb megöletheti, de ő kinra és halálra egyaránt kész volt, mert Krisztust és szent hitünket végtelentül szerette. Gyermekeim! az igaz keresztény készebb mindent elsz szenvedni, de hitét meg nem tagadja soha. Ha azután szenvednie kell hiteért, Isten erőt ad lelkének, hogy a szenvedés, a kínos fájdalom, sőt maga a halál se legyen képes őt megrémíteni. Lám szent Polikárp is örömmel lépett a máglyára, mert hitte, hogy Isten erőt fog neki adni a halál kínjainak elviselésére. Azon jámbor püspök is, kiről olvasmányunk szól, Istenben bizott, s azért nyugodt lélekkel felelt a királynak, nyugodtan mondta el a példázatot. Szavait tehát nyugodt hangon fogom olvasni. Figyeljete! (Olvass: „Azt jól tudom — — — a gyalázattért?“) Olvssd ezt te is, Antal! — — Lecsillapult-e már a püspök ezen beszédére a királynak haragja? (Nem.) Ő tehát bizonyosan ismét haragos hangon felelt, de mivel most nem fenyegetett, szavait nem kell oly erős és gyors hangon olvasni, hanem valamivel nyugodtabban, így! (Olvass: „Valóban — — — hol történt ilyesmi?“) A királynak e szavait olvasd, Imre! — — — Eszavakra most már lelkesülten felelt a püspök, mert azon gondolat, hogy ő Jézus Krisztusért fogna meghalni, s hogy a halál őt a mennyei dicsőségbe vezetné: magasztos örömmel tölté el

lelkét. Szavait tehát most is határozott, de egyuttal emel-
tebb hangon fogom olvasni, így! (Olvas: „Ládd — — —
a hűséget?”) Miként hatottak e szavak a királyra? (Le-
csillapították haragját.) Nem csak hogy haragja csilla-
pult le a királynak, hanem szive is megingult, midőn
tapasztalá, hogy a jámbor püspök oly állhatatosan ra-
gaszkodik Jézus Krisztushoz és az ő szent hitéhez. Utolsó
szavait tehát békés, jóakaró hangon fogom olvasni. így!
(Olvas: „Menj szabadon, nem bántom ~~é~~tedet!”) Olvasd
ezt te is, Mihály! — — Te is, Lajos! — —

S most halljátok, miként olvasom én e darabot, hogy
azután ti is képesek legyetek úgy olvasni. (A tanító föl-
olvassa az egész olvasmányt minden közbeszólás vagy
megszakítás nélkül.)

Lássuk tehát, miként fogjátok ti e darabot olvasni.
Olvass te Géza! (A fiu is egészen végig olvassa.) Nincs-e
valakinek valami észrevétele Géza olvasására vonatkozó-
lag? (Ha valakinek észrevétele van, meghallgatja a tanító,
s ha szükséges, utba vezeti egyiket vagy a másikat.) Ol-
vassa még Béla is e darabot! (A fiu szintén olvassa az
egész darabot. Így gyakoroltatik tovább is az olvasás
mindaddig, ameddig a szükség kívánja vagy a körülmé-
nyek engedik.)

Adalékok az olvasás tanításához.

Kéziratok olvastatása.

Senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a kéziratok olvastatása az olvasási oktatás kiegészítésül tekintendő; mégis vannak, kik azt egészen mellőzik. Lelkismeretes tanító ezt nem teszi, sőt azzal sem elégszik meg, hogy a tanulók egymás írását olvassák, hanem oda hat, hogy azok a kevésbbé szabályos vagy az elrángatott betűkkel telt kéziratok olvasásában is bizonyos ügyességre tegyenek szert. Evégből:

1. Már az olvasás első fokán, különösen pedig akkor, midőn már folyékonyan olvasnak a gyermekek, írásaikat gyakrabban cseréltessük ki és így olvastassuk.

2. Előhaladottabb olvasókkal néha felnőttek, öreg egyének, hanyagul írók s féltanult emberek kézíratait olvastassuk. Jól meg kell azonban választanunk, mely kéziratnak tartalma való a népiskolába; ily kéziratokból azután nem árt egy kis gyűjteményt állítani össze. Arra is gondunk legyen, hogy a gyermekek előtt azoknak neve, kiktől a rosszabb kéziratok származnak, ismeretlen maradjon.

3. Előhaladottabb tanulóknak mutassuk azt is meg, mily különféle alakban lehet némely betűket előállítani. Ilyenek p. a nagy bé, ef, ká sat., úgyszintén a kis ká, er,

es sat. Jegyeztessük meg azután ugyanazon betűknek különböző alakjait.

Idegen nyelven való olvasás.

Az idegen nyelven való olvasás tanításánál szolgáljanak irányadókul a következők:

1. Mindenekelőtt ismertessük meg azon nyelvnek hangjait, melyen olvastatni akarunk. Ez úgy történik, hogy az illető nyelvnek betűit mind irott mind pedig nyomott alakban a gyermekek szeméi elé állítjuk, s mind egyiknek hangját tisztán és érthetőn kimondjuk. Igen célirányos az egyes betűk hangját a magyar nyelvben előforduló hangokkal összehasonlíttatni s az olvasási gyakorlatok első szakában minden egyes szót úgy, amint hangzanak, magyar betűkkel leírni p. spielen=spilen, leife=lejze; caput=káput, exordium=ekzordium sat. E mód használható akkor is, ha a tanulók valamely idegen betűnek hangjával nem volnának tisztában. Ily esetben t. i. azon szót, melyet hibásan olvasnak, úgy, amint azt helyesen hangoztatjuk, magyar betűkkel írjuk le s így olvasatjuk el.

2. A betűk olvasásának szabályait, amelyenek például a latin *c*-re vagy *t*-re vonatkozóak, iparkodjunk jól megértetni, s azután kellőleg gyakoroltassuk be és jegyeztessük meg.

3. Az idegen nyelven való olvasás tanításánál is a legnagyobb kimérettel, helyes tapintattal és jóakaró türelemmel járjunk el, mert ellenkező esetben ritkán felelend meg a siker a méltányosabb várakozásnak is.

Oktatási idő.

Az oktatási órák számát a körülmények határozzák ugyan meg, de van mégis a dolognak bizonyos netovábbja, melyen túl soha sem szabadna az olvasási órák számát

kevesbíteni. Akárhány rajja vagy osztályu legyen a tanoda, naponkint kell minden rajra egy-egy olvasási leckét számítani, habár e leckék csak félórások legyenek is. És ez a netovább! Ezen túl sem honisme, sem fogalmazás, sem más egyéb tantárgy kedvéért nem helyeselhető az olvasási leckék kevesbítése.

Legfontosabbak ugyan a hittani órák, de ezek után már az olvasásiak állanak első helyen; mert az olvasási képesség leendő egykor leghatásosabb eszköz a növendéknek önképezésére, s ügyes tanító az olvasási órák alatt legtöbb alkalmat talál a gyermek észére, szívére és akarására nevelőleg hatni. Igen rossz iskola az, amelyben a gyermekek mégcsak olvasni sem tanulnak meg. Bizonyos körülmények között megbocsátható a tanítónak, ha tanítványai gyenge számolók, ha a legszükségesebb ügyiratokat sem képesek fogalmazni, ha saját hazájokat vagy a természetet kevésbbé ismerik; de ha olvasni nem tudnak, az soha sem bocsátható meg. Hogy pedig a gyermek legalább értelemmel megtanuljon olvasni, szükséges, hogy iskolai életében, 4—6 éven át, minden tannapon legalább egyszer nyerjen az olvasásból oktatást.

Lássuk mármost, mennyi idő volna egyes iskolákban az olvasási oktatásra fordítandó.

1. Négyosztályu elemi tanodában 20 hetiórával.

Az I. osztályban, melynek tanulói rendszerént három rajra osztandók, egy-egy leckére pedig csak félóra számítandó,

az 1. rajra hetenkint 8

a 2. " " 8

a 3. " " 8 félórának, tehát összesen

24 félórának kellene jutnia.

A II. osztályban hetenkint 7—8 egész óra.

A III. " " 6—7 " "

A IV. " " 5—6 " "

2. Háromosztályu elemi tanodában 20 hetiórával.

Az I., vagyis alosztályban, 3 rajra, összesen 24 félóra.

A II., vagyis középosztályban hetenkint 7—8 óra.

A III., vagyis főosztályban " 6—7 "

Ha ily tanodában a négyosztályu tanodának feladata oldandó meg, akkor egyik teremben két osztályt kell egyesíteni. Legcélrányosabb levén pedig a 2. és 3. osztályt egyesíteni, a középosztály tanulói két rajra osztatnak; s mi volna ily esetben természetesebb, mint az, hogy az olvasási órákból egy-egy rajra csak 3—4 óra jut. Ez esetben igen tanácsos a különrajbeli tanulókat úgy helyezni el, hogy p. minden padban így üljenek: A. B. A. B. A. B. s í. t. az A. mindig első, a B. pedig második rajbeli tanulót jelentvén. Ha a helyeket így rendezzük el, akkor igen könnyű lesz a két rajt az olvasási órákban összevonni, úgy, hogy midőn a második rajnak van olvasási órája, akkor az első rajbeliek szomszédjoknak Második-Nyelvgyakorló és Olvasókönyvébe nézzenek, megkívánatván tőlük, hogy, amit az előhaladottabbak már több ügyességgel olvasnak, azt ők is kísértsék meg olvasni és vizsont.

3. Kétoosztályu elemi tanodában 24 hetiórával.

Az I., vagyis alosztályban, 3 rajjal, összesen 24 félóra.

A II., vagyis főosztályban, 2 rajjal, összesen 7—8 egész óra.

4. Egyosztályu elemi tanodában 24 hetiórával minden rajra legalább öt-öt félórás lecke számítandó. Ily tanodában is célrányosan egyesíthető a két főraj oly módon, mint azt főnebb a 2. pontban mutattam ki.

Az egyosztályu tanodákra vonatkozólag meg kell jegyezmem, hogy nincs ok, miért ne alkalmazhatná a tanító ily tanodában is mind az Első-, mind a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvet. Ha ezt tennék a tanító urak, nem kellene a leckeórák közé honismei, természetrajzi s más ef. tanórákat fölvenniök, ami különben

az olvasási oktatás rovására s a tanulóknak — merem állítani — haszontalan gyötrésére szokott történni.

Oktatás és nevelés az olvasás tanítása által olvasókönyveink alapján.

Kedves dolgot vélek tenni, midőn az alábbiakban kimutatom, mily nagy tért nyitnak olvasókönyveink a tanulóknak oktatására és nevelésére. E kimutatás alapján bárkinek lehetségessé válik a tanítónak szorgalmát s a tanulóknak előhaladását igazságosan itélni még, a tanítónak pedig könnyű lesz az olvasási órákra előkészülnie s a már előadottakat a későbbi oktatásba bevonnia.

Mindenki tudja, mily fontos dolog az emlékező-tehetségre nézve, hogy a mondottak gyakrabban ismételtessenek, s hogy a tanultakról a gyermekektől gyakran számot kérjünk, és mily szükséges feltétele az az erkölcsi nevelésnek, hogy a nemes érzelmek és elhatározások a növendék lelkében sokszor fölújttassanak; az alábbi összeállítás e tekintetben is alkalmas vezérfonalul kínálkozik.

A római számok az illető olvasókönyvet, az arabszámok pedig az olvasmányokat mutatják ki.

A római számok jelentése az alábbiakban:

I. = Az „Ábécés- és Olvasókönyv”-nek olvasó része.

II. = Az „Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv.”

III. = A „Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv.”

IV. = Az „Olvasókönyv a negyedik osztály számára.”

A) Oktatás olvasókönyveink alapján.

A világ.

A világegyetem III. 83.

A naprendszer IV. 62.

Álló csillagok IV. 64.

A nap II. 52. — III. 85. 86. 88.
— IV. 61. 63.

A bolygók IV. 64.

A hold II. 52. — III. 86. 88. 97.
— IV. 61. 63.

Az üstökösök IV. 64.

A föld.

A föld alakja III. 93. — IV. 62.
65.

A látkör II. 52. — III. 83. —
IV. 61.

Világtájak II. 52. — III. 89. 108.
— IV. 61.

Egyenlítő, egyenköztű körök IV.
65.

Délkörök IV. 65.

A föld mozgása III. 65. 93.

Nappal és éjjel II. 52. 67. —
III. 89. 93. — IV. 61. 65.

Évszakok II. 66. 68. — III. 89.
— IV. 65.

Földövek III. 110. — IV. 65.

A földgömb és világrészek III. 106.
— IV. 66.

Europa II. 91. — III. 106. 108.
110. 114. 118. 124. 143. — IV.

29. 33. 38. 41. 42. 43. 45. 46.
47. 48. 66. 68. 70.

Ázsia II. 34. — III. 93. 106. 108.
110. 114. — IV. 33. 38. 41.
43. 66. 67.

Afrika III. 50. 106. 107. 108.
110. 113. — IV. 6. 12. 36. 43.
66.

Amerika III. 6. 93. 106. 107. 108.
110. 113. — IV. 29. 66. 70.

Ausztrália III. 106. 110. — IV.
66.

Világtenger.

A világtenger III. 106. — IV.
58. 66.

Éjszaki-jegestenger III. 106. 108.
— IV. 66. 67. 68.

Déli-jegestenger IV. 66.

Atlanti-Oceán III. 106. 107. 108.
— IV. 12. 66. 67. 68.

Az Atlanti Oceán részei:

Éjszaki tenger III. 114. — IV.
67. 68. — Balti- vagy Keleti-
tenger III. 114. 123. — IV. 62.
67. 68. — Földközi- vagy
Középtenger III. 106. 108. 112.
— IV. 43. 44. 48. 66. 67. 68.
70.

A Földközi-tenger részei:

Ádriai tenger III. 114. 116. —
IV. 43. 48. 67. 68. 70. — Egei-
vagy Szigettenger III. 116. —
IV. 68. — Dardanellák III.
116. — Konstantinápolyi szo-
ros III. 116. — Feketetenger
III. 93. 116. — IV. 66. 68.
Csendes-Oceán III. 106. — IV. 66.
Indiai Oceán IV. 66. — Veres
tenger IV. 43.

E u r o p a.

Europa fekvése és jellege IV. 67.

Hegyek.

Alpesek vagy havasok II. 39. — III. 114. — IV. 67. 68. 70.

Az *Alpesek* részei: Szent-Bernárd hegy IV. 27. — Ortelles IV. 70. — Grossglockner csúcs IV. 70. — Semmering IV. 56. — Leopold hegy III. 116. — Karst IV. 68. 70.

Kárpátok II. 91. — III. 114. — IV. 70.

A *Kárpátok* részei: Beskidák, Magas-Tátra a Lomnici- és Jégvölgyi-csúccsal, Magyar-Érchegység, Erdős-Kárpátok IV. 70. — Erdélyi hegyek a Negvi csúccsal III. 114. — IV. 70.

Középeurópai hegyek: Sudetek IV. 70. — Óriás-hegység III. 114. — IV. 70. — Schneekoppe IV. 70. — Morva-sziléziai hegyek III. 114. — Kubany IV. 70. — Cseherdő III. 114. — IV. 70. — Fenyves-erdő IV. 70. — Érchegység III. 114. — IV. 70. — Fekete-erdő III. 116.

Pyrenaeusok IV. 67. 68.

Skandinavi hegység: Kjölen IV. 67.

Rónák.

Magyar rónaság III. 114. — IV. 70.

Lombardi rónaság III. 114. — IV. 70.

Félszigetek.

Skandinavi IV. 68.

Jütland IV. 68.

Pyrenaei IV. 68.

Apennini IV. 68.

Balkán IV. 70.

Szigetek.

Lovodi szigetek IV. 68.

Gottland IV. 68.

Öland IV. 68.

Far-Öer IV. 68.

Island III. 160. — IV. 68.

Sardinia sziget IV. 68.

Sicilia sziget IV. 68.

Görög szigetek IV. 44.

Folyók.

Volga IV. 67.

Pecsora IV. 67.

Dvina IV. 67.

Visztula III. 114. 123. — IV. 67.

68. 70. — Mellékfolyója:

Bug IV. 70.

Odera III. 114. — IV. 67. 68. 70.

— Mellékfolyója: Oppa IV. 70.

Elba III. 114. 123. 124. — IV. 67.

68. 70. — Mellékfolyói:

Moldva III. 114. 133. — IV. 70.

— Eger IV. 70.

Veser IV. 67.

Ems IV. 68.

Rajna III. 44. 124. 143. — IV. 41

67. 68. 70.

Sajna IV. 67.

Loire IV. 67.

Duero IV. 67.

Tájo IV. 67.

Ébro IV. 67.

Rhone IV. 67.

Po III. 114. — IV. 68. 70. — Mellékfolyói: Olona IV. 70. — Adda IV. 70.

Etsch III. 134. — IV. 70.

Duna II. 56. 85. 90. — III. 93. 114. 116. 121. 125. 126. — IV. 19. 41. 46. 67. 70.

A Duna mellékfolyói:

Inn III. 114. 116. — IV. 70.

(Mellékfolyója: Salzach IV. 70.) — Enns III. 114. 124. 126.

— (Mellékfolyója: Salza IV. 22.) — Erlaf III. 126. — IV. 22.

— Rába III. 124. 125. — Dráva II. 90. — III. 114. — IV. 19. 46. 70.

— (Mellékfolyói: Glán IV. 70. — Mura IV. 70.)

— Száva III. 114. 116. — IV. 70.

— (Mellékfolyója: Laibach IV. 70.) — Morva III. 114.

— IV. 70. — (Mellékfolyói: Betsva IV. 70. — Swarzewa IV. 70. — Zwitteraw IV. 70.)

— Vág II. 90. — Garam II. 90. — Ipoly II. 90. — Tisza II. 85. 90. 91.

— III. 114. 125. — IV. 46. 70. — (Mellékfolyói: Hernád IV. 70. — Körös IV. 46. 70. — Maros az Aranyossal IV. 46. — Bega IV. 70.)

— Olt IV. 70. — Pruth IV. 70.

Dnjeszter IV. 70.

Dnjeper IV. 67.

Tavak.

Boden III. 134.

Balaton II. 57.

Fertő IV. 70.

Zirknitz IV. 70.

Államok.

Ausztiai birodalom.

Ausztiai birodalom II. 92. 99. —

III. 108. 114. 116. 126. 133. 136. 163. — IV. 33. 38. 41. 42. 45. 46. 47. 48. 65. 68. 69. 70.

A birodalom jellege IV. 68.

Magyarország II. 56. 85. 93. 94.

101. — III. 114. 115. 116. 127.

149. 163. — IV. 33. 41. 45. 46.

47. 48. 69. 70.

Magyarország városai:

a) A Dunáninnen kerületben: Buda II. 101. —

III. 115. 116. — IV. 41. 70. —

Esztergom II. 56. 85. 93. 94. —

III. 115. 116. — Maros III. 116.

— Pest II. 7. 56. 98. — III. 93.

115. 116. — IV. 48. 70. —

Pezsony II. 56. — III. 115. 116.

136. — IV. 70. — Vác II. 56.

— III. 116. — Visegrád III.

116. — b) A Dunántúli

kerületben: Csatári monostor III. 135. —

Eszterháza II. 96. — Győr II. 61. 85. —

Komárom II. 56. 93. — III. 116.

— Szent-Márton kolostor II.

61. 85. — Somlyó IV. 41. —

Soprony III. 115. — IV. 70. —

Szombathely II. 61. — Tihany

II. 57. — c) A Tiszáninnen

kerületben: Eger IV. 41. —

Kassa III. 115. —

IV. 70. — Tokaj IV. 41. —

d) A Tiszántúli kerületben: Debrecen III. 115.

— Nagyvárad II. 89. — III.

115. — IV. 70. — Szeged II.

99. — III. 115. — Tomszvár

III. 115. — IV. 70. — Bánát

földe III. 114. 115. — IV. 38.

42. 46. 48.

- Erdélyország* II. 85. 99. — III. 114. 115. 163. — IV. 33. 41. 45. 46. 47. 70.
- Erdélyország városai:* Kolozsvár III. 115. — Maros-Ujvár III. 163. — Nagy-Szeben III. 115. — IV. 70.
- Horvát- és Tótország* III. 114. 115. — IV. 33. 41. 70. — *Városok:* Vukovár III. 116. — Zágráb III. 115. — IV. 70.
- Magyar-tengerpart* IV. 42. 45. 47. 65. — *Város.* Fiume IV. 38.
- Katonai-örvidék* III. 115. IV. 47. 70. — *Város:* Mehádia IV. 38.
- Dalmátország* III. 115. 137. 163. — IV. 38. 41. 45. 46. 48. 65. 70. — *Város:* Zára IV. 70.
- Ausztriai főhercegség* III. 106. 114. 125. 127. 130. 142. 143. — IV. 70. — *Részei:* a) Alsó-Ausztria III. 115. — IV. 41. 48. 56. 70. — *Városok:* Aspern III. 143. — Baden IV. 70. — Bécs II. 93. 97. 99. — III. 58. 93. 114. 115. 116. 121. 136. 140. 141. 142. 143. 146. — IV. 41. 43. 46. 70. — Bécs-Ujhely III. 137. — Heiligenstadt III. 121. — Klosterneuburg III. 116. — IV. 46. — Krems III. 116. — Mülk III. 116. 126. — Simmering III. 121. — Vagram III. 143. — b) Felső-Ausztria III. 115. 163. — IV. 41. 45. 47. 48. 70. — *Városok:* Hall IV. 70. — Ischl III. 163. — Linz III. 115. 116. — IV. 70.
- Salzburg* III. 115. — IV. 33. 45. 46. 48. 70. — *Városok:* Gastein IV. 70. — Salzburg város III. 115. 121. — IV. 22. 70.
- Steierország* III. 114. 115. — IV. 33. 41. 43. 45. 46. 47. 48. 56. 70. — *Városok:* Gleichenberg IV. 70. — Grätz III. 115. — IV. 70. — Maria-cel IV. 22.
- Illyr-királyság* IV. 70. — *Részei:* a) Karinthia III. 115. — IV. 16. 33. 47. 48. 70. — *Városok:* Klagenfurt III. 115. — IV. 70. — Preblau IV. 70. — b) Krajna III. 114. 115. — IV. 47. 48. 70. — *Városok:* Idria IV. 47. 70. — Laibach III. 115. — IV. 70. — Töplitz IV. 70. — c) Görztz, Gradiska, Istria és Triest III. 115. 116. 163. — IV. 41. 43. 44. 48. 70.
- Tirol és Vorarlberg* II. 39. 92. — III. 64. 76. 115. 134. 144. 163. — IV. 41. 45. 46. 48. 70. — *Városok:* Berneck III. 134. — Botzen II. 39. — Bludenz III. 134. — Hall III. 163. — Innsbruck II. 39. 92. — III. 115. 134. — IV. 70. — Landek III. 134. — Meran III. 134. — Mitterolang III. 144. — Rabb IV. 70. — Rohnerhof III. 134. — Zirl II. 92.
- Csehország* III. 115. 123. 133. 149. — IV. 33. 41. 43. 46. 48. 65. 70. — *Városok:* Franzensbad IV. 70. — Karlsbad III. 133. — IV. 70. — Libic III. 123. — Margit zárdá III. 123. — Marienbad IV. 70. — Melnik IV. 41. — Prága II. 85. — III. 58. 115. 123. 133. — IV. 70. — Teplic III. 133. — IV. 70.

Morvaország III. 114. 115. 149. — IV. 33. 43. 48. 70. — **Város:** Brtinn III. 115. — IV. 70.

Szilézia III. 114. 115. 136. 149. — IV. 48. 65. 70. — **Város:** Troppau IV. 70.

Galicia és Lodoméria III. 114. 115. 163. — IV. 33. 45. 48. 65. 70. — **Városok:** Bochnia III. 163. — Krakko III. 115. 123. — IV. 70. — Lemberg III. 115. — IV. 70. — Vieliczka III. 163. — IV. 45.

Bukovina III. 114. 115. — IV. 45. 46. 70. — **Város:** Cernovitz IV. 70.

Lombard-Velence II. 59. 76. 115. 124. — IV. 38. 41. 42. 44. 47. 48. 65. 70. — **Városok:** Abano IV. 70. — Padua III. 115. — Velence város II. 59. — III. 115. — IV. 6. 70. — Verona III. 115. 125.

Németország.

Németország II. 39. 85. 87. — III. 93. 121. 122. 124. 128. 142. — IV. 68. 69.

Poroszország III. 114. 123. 136. 144. — IV. 45. 68. 70. — **Városok:** Frauenburg IV. 62. Koblenz III. 143. — Köln III. 44.

Bajorország III. 114. 116. 124. 130. 136. 144. — IV. 68. 70. — **Városok:** Donauwörth III. 116. — Ingolstadt III. 116. — Mühl-dorf III. 130. 131. — Passau III. 116. 121. — Regensburg III. 116.

Württemberg III. 114. — IV. 68. — **Város:** Ulm II. 90. — III. 116.

Szászország III. 114. 124. — IV. 68. 70.

Badeni nagyhercegség III. 116. IV. 68. — **Város:** Baden II. 100.

Braunschweig hercegség II. 59. — IV. 68.

Lichtenstein fejedelemség IV. 68. 70.

Németország egyéb részei IV. 68. — **Városok.** Aachen III. 124. — Brema IV. 68. — Frankfurt IV. 68. — Fulda III. 122. Geismar III. 122. — Gernersheim III. 135. — Gnesen III. 123. — Hamburg IV. 68. — Konstanz III. 134. — Lübeck IV. 68. — Mainz III. 122. 123. 135. — Magdeburg III. 123.

Egyéb államok.

Svaic III. 114. 128. 134. — IV. 45. 68. 69. 70. — **Aargau** III. 128. 134. — **Habsburg** III. 128. 134. 146.

Hollandia IV. 68. 69.

Belgium III. 44. — IV. 68. 69. — **Város:** Antwerpen III. 44.

Dánia IV. 68. 69.

Svéd- és Norvégország III. 57. — IV. 68. 69.

Nagybritannia IV. 68. — **Részei** a) Angolország III. 93. 112. — IV. 29. 33. 43. 48. 69. — b) Irland IV. 68. 69. — c) Skóthön IV. 69.

Franciaország II. 99. — III. 124. 143. 144. — IV. 41. 43. 68. 69.

Spanyolország III. 107. 124. — IV. 42. 47. 68. 69. — **Városok:** Kádix III. 107. — Palos III. 107.

Portugallia III. 107. — IV. 68. 69.

Olaszország II. 5. 39. — III. 39.

121. 123. 124. — IV. 41. 42. 43. 68. 69. — Részei: a) Piemont III. 107. 114. — IV. 68. 70. — Város: Genua III. 107. — b) Lombardia IV. 70. — Város: Majland III. 115. — IV. 12. 70. — c) Toskána IV. 68. — d) Modena III. 114. — IV. 68. 70. — e) Két-Szicilia IV. 68. — Város: Nápoly III. 121. — f) Parma III. 114. — IV. 68. 70. *Egyházi állam* III. 114. — IV. 68. 70. — Város: Róma II. 5. 112. — III. 39. 118. 119. 120. 123. 124. — IV. 6. 12. 20. *Görögország* III. 9. 116. — IV. 41. 42. 68. 69.

Oroszország III. 57. 114. — IV. 45. 68. 69. 70. — Részei: Lapphon III. 57. — Lengyelország III. 123. — IV. 69. 70. — Podolia IV. 70. — Volhynia IV. 70. — Bessarába IV. 70.

Törökország III. 114. 116. — IV. 42. 68. 69. 70. — Részei: Szerbia IV. 70. — Város: Belgrád II. 99. — III. 116. — Moldva-Oláhország III. 116. — IV. 70. — Város: Orsova III. 116. — Bosznia és Hercegovina IV. 70. — Montenegro IV. 70. — Albania IV. 70. — Macedonia III. 9.

Á z s i a.

Hegyek.

Ural IV. 47. 67.
Kaukaszus IV. 41.
Örményhegység: Ararát IV. 41.
Taurus IV. 41.
Libanon III. 112.

Szigetek.

Rhodus IV. 44.
Cyprus IV. 6.
Dél-Ázsia szigetei IV. 43.

Vizek.

Kaspító III. 93. — IV. 67. 68.
Eufrates folyó III. 112.

Államok.

Ázsiai-Törökország. Részei: a)
Palaestina III. 112. 118. 120. 127. — IV. 6. 41. Palaes-

tináról III. 112. szől körtülményesen. Ezen olvasmányban előfordulnak nevezetesen: Efraim hegy, Golgotha, Morea, Olajfák hegye, Sion, Karmel és a Libanonhegy. A Jozafát völgy. A holttenger, Geneza-rethi-tó, Jordán-folyó, Cedron patak. Galilaea, Szamaria, Judaea és Perea tartományok. Galilaeában Betsaida, Kafer-naum, Kána, Naim, Nazareth, Tiberias—, Szamariában Szamaria és Sichem—; Judaeában Bethlehem, Emman, Jericho és Jeruzsalem városok. Ezenkívül előfordulnak még: Szamaria tartomány III. 119. — Judaea tartomány III. 118. 119. 120. — Bethlehem város,

- III. 118. — Jeruzsalem város
 III. 119. 120. 127. — IV. 6. —
 b) Szíria III. 112. 119. —
 Város Antiochia III. 119. —
 — IV. 6. — c) Kis-Ázsia
 vagy Natolia III. 118. 119.
 — IV. 6. 58. — Városok :
 Smyrna II. 34. — Magnesia
 IV. 58.
 Arábia IV. 33. 43. — Város :
 Mokka IV. 43.
 Perzsia IV. 33.
 Kelet-India IV. 42. 43.
 China IV. 42. 43.

A f r i k a.

- Kanári szigetek III. 107.
 Nilus folyó IV. 12. 66.
 Egyiptom tartomány IV. 6. —
 Városok : Alexandria IV. 6.
 43. — Kairó IV. 43.

A m e r i k a.

- Szigetek : Grönland III. 57. —
 Nyugatindiai szigetek III. 113.
 — IV. 43. — Haiti III. 107. —
 Cuba III. 107. — San-Salvador
 III. 107.
 Államok : a) Éjszak-Ameri-
 ka III. 106. — IV. 38. 43. —
 Egyesült államok IV. 43. —
 Mexikó IV. 43. — b) Dél-
 Amerika III. 106. — IV. 35.
 43. — Nyugat-India III. 6. 106.
 — IV. 42. 43. — Brazília
 IV. 43.

A t e r m é s z e t.

T e r m é n y e k.

Állatok.

Az állatokról általában II. 78.

Emlősök.

Az emlősökről általában III. 60.
 Bárány II. 17. — III. 46. 50. 52.
 Bika III. 61.
 Borz IV. 38.
 Cet II. 57. — III. 60.
 Cickány IV. 39.
 Denevér v. bőregér IV. 35.

Disznó v. sertés II. 48. — III. 60.
 154. — IV. 38.
 Eger II. 110. — III. 53. 60. — IV.
 38.
 Elefánt II. 10. 108. — IV. 39. 60.
 Farkas III. 60.
 Görény IV. 38.
 Háziállatok II. 78.
 Hőrcsög III. 75.
 Iramgím III. 57.
 Juh III. 52. 60.

- Kecske III. 15. 51. 60. 61. — IV. 34.
 Kutya II. 46. 111. 112. — III. 52. 55. 57. 58. 59. 60.
 Ló II. 63. — III. 57. — IV. 33.
 Macska II. 10. — III. 52. 53. 60. 61.
 Majom II. 16. 108. — III. 60. 110.
 Medve I. 19. — II. 16. 51. 108. — III. 42. 60. 125.
 Mókus v. evetke II. 78. — III. 56. 60. 156.
 Négylábúak II. 78.
 Nyest III. 55. 60. 61.
 Nyul II. 78. — III. 55. 60.
 Oroszlán II. 110. — III. 42. 52. 60. 98. 110.
 Ökör vagy tulok II. 65. 69. — III. 60.
 Őz II. 78.
 Róka I. 22. — II. 46. 50. 78. 117. — III. 21. 55. 60.
 Sár III. 53. — IV. 38.
 Szamár II. 79. — III. 4. 52. 60.
 Szarvas II. 78. — III. 60. 131. 133.
 Tehén III. 51. 60.
 Tengeri nyul II. 78.
 Teve II. 108. — III. 57. 60.
 Tigris III. 110.
 Vadállatok II. 78.
 Vadkan III. 131.
 Vakond III. 54. 60. — IV. 39.
 Zerge II. 39. 92.
- Madarak.*
- A madarakról általában II. 62. 67.
 Bagoly III. 67.
 Barázda-billegető II. 28. 78. — IV. 36. 39.
 Cinke IV. 39.
- Csattogány III. 16.
 Csirke III. 52. 61.
 Daru III. 68.
 Dobosgém III. 68.
 Éneklő madarak II. 15. — III. 62.
 Fecske II. 10. 27. 28. 78. — III. 67. 91. 110. — IV. 36. 37.
 Fülemtule vagy csalogány II. 28. 69. 78. — III. 94.
 Fűrj vagy pitypalaty II. 65. 78.
 Galamb II. 10. — III. 26. 67. 96.
 Gém II. 10. — III. 68.
 Gerlice IV. 36.
 Gólya I. 35. — III. 67. 68. 91. — IV. 37. 38.
 Harkály IV. 36. 37. 39.
 Hattyu III. 33.
 Holló II. 10. 78. — III. 21. 67.
 Jérce III. 61.
 Kakas II. 46. 79. — III. 18. 61.
 Kakuk II. 69. 78. — III. 91. 95. — IV. 36.
 Kanári II. 26.
 Karvaly IV. 36.
 Kácsa v. réce I. 22. — II. 10. 64. 78.
 Kenderice II. 28. 78.
 Lud II. 10. 78. — III. 33. 64. 67.
 Ökörszem IV. 36.
 Ölyv IV. 19.
 Pacsirta II. 69. 78. — III. 63. 67. 88. 91.
 Papagály III. 67. 107. 110.
 Páva III. 18. 33. 67.
 Pinty II. 78. — III. 67.
 Poszáta II. 78. — IV. 36.
 Rigó II. 78. — IV. 36.
 Sas III. 67.
 Seregély II. 14. — IV. 37. 39.
 Sólyom IV. 37. 38.
 Struc III. 67.

Szalakóta IV. 38.
 Szarka III. 28.
 Tengelic II. 28.
 Tyuk II. 78. — III. 52. 61. 67. 80.
 — IV. 37.
 Vadgalamb II. 28. 50.
 Vándormadarak II. 28.
 Veréb II. 50. 78. — IV. 39.
 Vércse III. 61.
 Vörösbegy II. 28. 78. — III. 64.
 — IV. 19. 36.

Hüllők.

A hüllőkről v. kétélettűkről általában III. 70.
 Békák III. 68. 70. 81.
 Csörgőkigyó IV. 38.
 Gyík III. 69. 70.
 Kecsbéka III. 68.
 Kigyók III. 6. 70. 110. — IV. 38.
 Krokodil III. 70.
 Kurtakigyó IV. 38.
 Óriás-zuzár IV. 38.
 Sikló IV. 38.
 Teknősbéka III. 70.
 Vakkigyó II. 108. — IV. 38.
 Vipera IV. 38.
 Zöldbéka III. 68.

Halak.

A halakról általában II. 57. — III. 72.
 Angolna II. 57. — III. 72.
 Csuka II. 57. — III. 72.
 Félzegászó II. 108.
 Fogas II. 57.
 Harcsa III. 72.
 Hering II. 57. — III. 72.
 Kecsege III. 72.
 Pisztráng II. 57. — III. 71. 72.
 Ponty II. 57. — III. 72.

Süger II. 57.
 Tőkehal II. 57.

Rovarok.

A rovarokról v. izállatokról általában III. 79. — IV. 38. 39.
 Acsa IV. 36.
 Báb III. 76.
 Bögöly III. 52.
 Cserebogár II. 77. — III. 72. 73.
 — IV. 39.
 Darázs III. 79.
 Dögészek IV. 38.
 Gubonc III. 154.
 Hangya III. 2. 79. — IV. 40.
 Hernyók II. 15. — III. 76. 77. 79.
 — IV. 36.
 Lepkék II. 78. — III. 30. 68. 76.
 77.
 Légy II. 78. — IV. 39.
 Lófereg III. 54.
 Méh I. 19. — II. 69. 76. 78. — III. 30. 34. 74. 75. 79. 148. — IV. 39. 40.
 Sáska IV. 39.
 Selymér III. 76. 79. 91.
 Szunyog III. 62. 68. 69. 71. 78. 79. — IV. 39.
 Tücsök III. 69. 75. 79.

Férgek.

A férgekéről általában II. 78. — III. 54. 61. 62. 71. 77. 80. — IV. 38.
 Csiga III. 68. 82. — IV. 38.
 Földgiliszta III. 80.
 Lisztfereg III. 64.
 Métély III. 52.
 Nyú III. 57.
 Pióca III. 81.
 Pók II. 108. — III. 78.
 Szivacs IV. 44.

Növények.

A növényekről általában II. 70.
71. — III. 147.

Fák.

A fákról általában II. 49. 58. 70.
71. 108.

Almafa II. 15. 70. 71. 81. — III.
148. 151.

Barackfa II. 70. 71.

Berkenyefa II. 39.

Bikkfa II. 111. — IV. 48.

Bodzafa III. 64.

Citromfa II. 39. 70.

Cseresnyefa II. 70. 71. 81. — III.
148.

Cserfa II. 45. 48.

Diófa II. 39. 70

Eperfa II. 45.

Fehérszederfa III. 76.

Fenyő II. 78. — III. 57. 155. —
IV. 48.

Fügefafa II. 39. 70. — III. 112.

Gesztenyefa II. 70.

Gyümölcsfák II. 15. 39.

Hársfa II. 49.

Kávéfa IV. 43.

Kokuszfa III. 113.

Körtefa II. 15. 18. 45. 70. 71. 81.
— III. 153.

Lomblevelűek III. 64.

Meggyfa II. 70.

Mondolafa IV. 44.

Narancsfa II. 39. 70.

Olajfa III. 112.

Pálma III. 112.

Szilvafa II. 15. 39. 70. 71.

Tölgyfa III. 154.

Tülevelűek II. 116. — III. 64.

Vadberkenyefa III. 64.

Bokrok.

A bokrokról v. cserjékről általá-
ban II. 62. 70. 71. 108.

Afonya II. 70. — IV. 38.

Csipkebokor II. 117.

Galagonya II. 50.

Kökény II. 70. 108.

Málna II. 70.

Mogyoró II. 70. — III. 156.

Nadrágulya II. 70. — III. 150.

Pamutcserje IV. 43.

Pöszméte II. 70. 71.

Ribiszke II. 71.

Rózsa II. 69. 71. 81. 107.

Somfa II. 70.

Szőlő II. 39. 81. 106. 108. — IV
41.

Fűnemiék és füvek.

A füvekről általában II. 17. —
III. 11.

Aranyvirág II. 81.

Arpa II. 114. — III. 157.

Bab II. 71.

Bársonyvirág III. 148.

Borsó II. 71. — IV. 34.

Burgonya II. 71. 108. 114. — IV.
29.

Buza II. 81. 91. 106. 114. — III.
157. — IV. 42.

Buzavirág II. 81. 114. — III. 148.

Bükköny IV. 34.

Bürök IV. 34.

Cukornád IV. 43.

Cukorrépa IV. 43.

Csalán III. 77.

Csillagfürt II. 71.

Csucsor III. 148.

Farkastej IV. 34.

Gabona II. 78. 108. 114. — IV.
61. 157.

Georgina III. 148.
 Gerepcsin III. 148.
 Gumósnövények II. 71.
 Gyöngyvirág II. 69. 71. 81. — III. 148.
 Hagyma : veres- és foghagyma II. 71.
 Harkáliák III. 148.
 Hóvirág II. 71. 81. — III. 148.
 Hűvelyes vetemények II. 71.
 Ibolya II. 69. 71. 81. — III. 95. 148.
 Jácint II. 81. — III. 148.
 Kakukfű II. 17.
 Kankalin II. 71. — III. 95.
 Káposzta II. 71. 106.
 Kender III. 149.
 Kikerics III. 148.
 Kökörcsin III. 148.
 Kukorica III. 157. — IV. 42.
 Len III. 149.
 Liliom II. 71. 81. — III. 148.
 Lóhere II. 17. 114. — IV. 34.
 Mák II. 106.
 Mérgesnövények III. 150.
 Mocsárvirág III. 148.
 Muhar II. 17.
 Murok II. 71. — III. 64. — IV. 34.
 Napraforgó III. 148.
 Narcis III. 148.
 Nád II. 91.
 Nebántsvirág III. 148.
 Nefelejcs II. 81. — III. 30. 148.
 Ószirózsa II. 71.
 Pipacs II. 114. — III. 148.
 Pünkösdirózsa III. 148.
 Retek II. 71.
 Rezeda III. 148.
 Répa IV. 34.
 Rizs IV. 42.

Rozs II. 4. 114. — III. 157. — IV. 42.
 Saláta II. 71.
 Sárgaviola III. 148.
 Szegfű II. 71. 107. — III. 148.
 Szironták III. 148.
 Takarmányfű III. 157.
 Tönköly III. 157.
 Tözike III. 148.
 Tulipán II. 71. — III. 148.
 Uborka II. 71.
 Veresrépa II. 71.
 Viola II. 71. 72. — III. 148.
 Virágok II. 69. 71. 73. 76. 107. — III. 148.
 Zab II. 114. — III. 157. — IV. 34.
 Zeller II. 71.

Rejtett virágok.

Gombák III. 161.
 Iramzuzmó III. 57. 160.
 Izlandizuzmó III. 160.
 Mohok III. 64. 160.
 Zuzmók III. 57. 160.

Ásványok.

Az ásványokról általában III. 162.
 Arany III. 165. — IV. 46. 47.
 Barnaszén III. 164. — IV. 48. 59.
 Cin III. 165. — IV. 47.
 Ezüst III. 165. — IV. 46. 47.
 Fémek III. 165. — IV. 46. 47.
 Földgyanta IV. 48.
 Gyantakő IV. 59.
 Gyeptőzeg III. 164. — IV. 48.
 Gyulányok III. 164.
 Higany IV. 46. 47. 54.
 Horgany IV. 46.
 Kén IV. 47. 48.
 Konyhasó III. 163. — IV. 45.

Köszén III. 164. — IV. 48.
 Mágneskő IV. 58.
 Mész-kő III. 28. 162.
 Ólom III. 165. — IV. 46.

Platina IV. 47.
 Réz III. 165. 166. — IV. 46.
 Vas. III. 166. — IV. 46. 47.

A természet működése.

<p>Delejesség IV. 58. 59. 60. Delejtű v. kompasz. IV. 58. Dér III. 100. — IV. 51. Dörgés III. 102. — IV. 59. Eső II. 56. — III. 100. — IV. 53. 57. Égiháború v. zivatar. III 102. — IV. 59. Fagyás II. 57. Fény sebessége IV. 59. Folyóvíz II. 57. — IV. 57. Forrás IV. 49. Felhő II. 56. — III. 100. — IV. 52. 57. Gáz IV. 48. Gőz III. 100. — IV. 49. Gőzerőmű IV. 56. Gőzgép IV. 54. Hang sebessége IV. 59. Harmat III. 100. — IV. 51. Hőmérő IV. 54. 55. Hó II. 56. — III. 100. — IV. 53. 57. Jégeső III. 100. — IV. 53. 57. Kő II. 56. — III. 100. — IV. 52. 57.</p>	<p>Levegő II. 56. — III. 99. Légnymás III. 99. Légsulymérő IV. 55. Légvonal III. 103. 105. Mágnes IV. 58. Melegség IV. 54. Pára III. 100. — IV. 50. Párolgás IV. 57. Szél II. 56. — III. 99. Szénsav IV. 41. Színek II. 81. — III. 101. Szívárvány II. 81. — III. 101. Távíró IV. 60. Tenger II. 57. — IV. 57. Tűz III. 105. Világosság IV. 59. Villanyfelhők IV. 59. Villanyosság IV. 59. 60. Villanyvezetők IV. 59. 60. Villám III. 102. — IV. 59. Villámhárító III. 103. — IV. 59. Viszhang II. 8. Víz II. 57. — IV. 57.</p>
--	---

A z e m b e r.

A test és lélek.

Az ember testéről általában II. 104.
 — IV. 71. (1. rész.)
 A test tagjai II. 105.
 A fej II. 106.
 Az érzékek II. 106. 107. — IV.
 72. (1. r.)

A szem II. 108.
 Egészségi szabályok IV. 28.
Az ember lelkéről általában II. 104.
 IV. 71. (1. r.)
 Elme IV. 37. 72. (1. r.)
 Elmebetegség v. tébolyodás II.
 106.

Ész IV. 71. (1. r.)
Érzőtehetség II. 62. — IV. 41.
Becstületézés I. 21. — III. 11. 19.
39.

Hazaszeretet II. 83. 99. — III.
39. 117. — IV. 72. (8. r.)
Hálaérzelem I. 18. 19. — II. 1.
43. 62. 73. — III. 6. 13. 44.
137.

Igazságórzet I. 28. — III. 19. 137.
Lelkismeret v. erkölcsi-érzelem
I. 31. — II. 26. — III. 19. 27.
— IV. 30.

Remény III. 37. 44. 51. 155.
Rokonszenv I. 16. 17. 23. 24. 27.
— II. 11. 59. — III. 65.

Szeretet II. 62. — III. 144. — IV.
17. 72. (1. r.)

Vallási-érzelem II. 25. 82. — III.
30. 44. 129. — IV. 22.

Ösztön II. 62. — IV. 37.

Szabadakarat IV. 30. 71. (1. r.)

Jellem III. 11. 19. — IV. 6.

Erény IV. 30.

Emberfajok.

Az ember fajairól általában III.
110.

Kaukaszsi-törzs III. 110. — IV.
66. 69.

Mongol-törzs III. 110. — IV. 66.

Indián-törzs III. 107. 110. — IV.
66.

Aethiopiai v. szerecsen-törzs III.
110. 113. — IV. 66.

Maláji-törzs III. 110. — IV. 66.

A nyelv.

A nyelvekről általában, s külön-
nösen a román, germán és
szláv nyelvtörzsekről, s a ma-

gyar, török és ujjörög nyelv-
ről IV. 69.

Nemzetiség.

Angolok IV. 4. 29.

Bajorok III. 124. 130. 136.

Csehek III. 123.

Dalmaták III. 130.

Franciák II. 99. — III. 124. 136.

143. 144. — IV. 66. 69.

Frizek III. 122.

Görögök IV. 69.

Horvátok IV. 70. (3. rész.)

Indiánok III. 107.

Kunok II. 87.

Lappok III. 57.

Lengyelek III. 123. — IV. 70.

(3. r.)

Magyarok II. 85. 99. 101. — III.

123. 125. 126. 136. — IV. 22.

69. 70. (3. r.)

Németek II. 87. — III. 121. 124.

128. 130. — IV. 69. 70. (3. r.)

Olaszok III. 124. — IV. 42. 69.

70. (3. r.)

Oláhok III. 116. — IV. 42. 69.

70. (3. r.)

Oroszok IV. 45. 68.

Poroszok III. 123. 136.

Portugallok III. 107. — IV. 69.

Spanyolok III. 107. 124. — IV.

69.

Svédek III. 57.

Szamojédok III. 57.

Szászok III. 124.

Szerbek IV. 70. (3. r.)

Szlávok IV. 69. 70. (3. r.)

Tatórok IV. 22.

Tirolok III. 64. 134. 144.

Törökök II. 93. 99. 101. — III.

58. — IV. 69.

A vallás.

Keresztények II. 34. 85. 101. —
 III. 9. 118. 120. 122. 126. 127.
 — IV. 4. 6. 66. 69.
Katholikusok IV. 69.
Protestánsok IV. 69.
Görög-nem-egyesültek IV. 69.
Zsidók II. 34. — III. 118. 120.
 IV. 6. 69.
Mahomedánok v. az Izlam követői
 II. 101. — III. 127. — IV. 69.
Pogányok II. 34. 85. — III. 122.
 123. 125. — IV. 4. 6. 31. 66.
Az emberi tevékenység.
Az emberi tevékenységről általában
 III. 9.
A munka IV. 71. (2. r.)
A munka megosztása III. 9. — IV.
 71. (3. r.)
Asztalos II. 43. — III. 9. 155. —
 IV. 71. (3. 5. rész.)
Bádogos III. 166.
Bányász III. 165. — IV. 70. (3.
 r.) 71. (5. r.)
Bognár v. kerékgyártó IV. 71.
 (4. r.)
Cserzővarga v. magyar-timár II.
 48.
Csizmadia III. 9. — IV. 71. (4.
 5. rész.)
Erdész IV. 71. (5. r.)
Fazekas IV. 71. (5. r.)
Festész III. 44.
Festő IV. 71. (5. r.)
Földműves I. 19. — II. 4. 5. 102.
 — III. 9. 11. 32. 35. 36. 55. 64.
 121. 134. 153. — IV. 16. 70.
 (3. r.) 71. (3. 4. 5. rész.)
Fuvaros III. 4.
Gyárnok IV. 71. (5. r.)

yógysze rész III. 81. 141.
Hajós III. 23. 107.
Halász III. 71. — IV. 71. (5. r.)
Hivatalnok II. 21. — III. 139.
Juhász I. 28. — II. 48. — III. 4.
Kalapos IV. 71. (4. r.)
Katona II. 48. — III. 137. 145.
Kádár II. 48.
Kereskedő II. 48. — III. 23. 44.
 — IV. 70. (3. r.) 71. (4. 6. r.)
Kertész II. 58. — IV. 29. 70. (3.
 r.) 71. (5. r.)
Keztyűs III. 52.
Késes III. 167. — IV. 71. (5. r.)
Kézműves III. 9. — IV. 71. (5. r.)
Kovács II. 23. — IV. 71. (5. r.)
Kötélgyártó III. 149.
Kőműves III. 44. 162.
Kővágó III. 162. IV. 71. (5. r.)
Lakatos III. 166. 167. — IV. 71.
 (5. r.)
Levélhordó III. 44.
Mészáros IV. 71. (3. r.)
Molnár II. 115. — III. 4. 72. 134.
 — IV. 71. (3. r.)
Művész III. 44.
Napszámos II. 22. — III. 11. 13.
 17. — IV. 30.
Orvos III. 141.
Órás II. 40. — IV. 71. (3. r.)
Pap II. 42. — III. 145. — IV. 16.
Pásztor II. 38.
Pék v. sütő III. 9. — IV. 71.
 (3. 4. r.)
Póstalegény III. 109.
Posztós III. 107. — IV. 71. (5. r.)
Szabó IV. 71. (3. 4. 5. rész.)
Szakács IV. 29.
Színész IV. 21.
Szűcs III. 52.
Takács III. 149. — IV. 71. (5. r.)

- Tanító** II. 58. — III. 9. — IV. 72. (2. r.)
- Tisztartó** II. 25.
- Ügyvéd** IV. 18.
- Vadász** II. 14. — III. 55. — IV. 71. (5. r.)
- Varga v. cipész** III. 52.
- Zenész** II. 96.
- A társadalom.**
- A társadalomról általában** III. 9. — IV. 71. (1. rész.)
- Család** II. 103. — IV. 72. (1. rész.)
- Családfők** II. 103. 106. — IV. 72. (1. r.)
- Iskola** III. 9. — IV. 72. (2. r.)
- Község** II. 103. — IV. 72. (3. r.)
- Elüljárók** II. 103. — III. 32. 145. — IV. 72. (3. r.)
- Szülőföld** II. 83.
- Állam** IV. 72. (4. r.)
- Fejedelem** II. 103. 106. — IV. 72. (4. 7. r.)
- Haza** II. 83. 103. — IV. 72. (8. r.)
- Egyház** IV. 72. (5. r.)
- Egyházfő** II. 106.
- A törvény** IV. 72.

A t ö r t é n e t.

Hazai történet.

- A magyarok megtérése** II. 85.
- I. András király** II. 57.
- II. András király** II. 37. — III. 127.
- Belgrád ostroma** II. 99. (2. r.)
- I. Béla** III. 9.
- Buda visszavétele 1686-ban** II. 101.
- Dugovics Titusz** II. 99. (2. r.)
- Eszterházy Imre esztergami érsek** II. 94.
- I. Ferenc király** II. 99. (4. r.) 100. — III. 142. 143. 144.
- Francia háború 1809-ben** II. 99.
- Gertrud királyné** II. 37.
- Géza fejedelem** II. 85. — III. 123.
- Hunyady János** II. 99. (1. r.)
- Imre király** III. 127.
- II. József király** II. 97. 98. — III. 139. 140. 141.
- Kapisztrán János** II. 99. (2. r.)
- Kemény Simon** II. 99. (1. r.)

- Kollonics Lipót esztergami érsek** II. 93.
- I. Lipót király** II. 101.
- Lotharingi Károly herceg** II. 101.
- Mária Terézia királynő** III. 136. 137. 138.
- Nagy Lajos király** IV. 22.
- Pázmány Péter esztergami érsek** II. 93.
- Szapáry Péter** II. 101.
- Szent István király** II. 85. 86. — III. 9.
- Szent László király** II. 88.
- Tököli Imre** II. 89.
- Török hadjáratok** II. 99. (1. 2. r.) 101.
- Török uralom Magyarországon** II. 89. 101.

Szent-történet.

- A Szentlélek eljövetele** I. 33.
- Ábrahám** III. 112.
- Bölcs Salamon** IV. 10.
- Dávid és Góliát** III. 42. 43.

Dávid király III. 112.
 Három király III. 45. — IV. 64.
 Jákob III. 112.
 Jézus Krisztus III. 112. 118.
 Jézus születése I. 36. — III. 46.
 Jézus a kisdetek közt II. 33.
 Jézus kinszenvedése I. 33. III. 112.
 Jézus mennybemenetele I. 33.
 Mária-cel (hucsujáró hely Stajersországban) története IV. 22.
 Monika (sz. Ágoston anyja) IV. 12.
 Morus Tamás IV. 4.
 Nerii szent Fülöp IV. 18.
 Sirach fia III. 132. — IV. 8.
 Szent Adalbert II. 85. — III. 123.
 Szent Ambrus IV. 12.
 Szent Ágoston IV. 12.
 Szent Bonifác III. 122.
 Szent Erzsébet II. 37.
 Szent István király II. 86.
 Szent János evangélista III. 47.
 Szent Károly III. 124.
 Szent László király II. 88.
 Szent Márk IV. 6. 12.
 Szent Márton II. 61.
 Szent Pál apostol III. 9. 119.
 Szent Péter III. 119.
 Szent Polikárp II. 34.
 Szent Szeverin III. 121.
 Tóbiás IV. 2.

Világtörténet.

A könyvnyomtatás föltalálása III. 135.
 Albert német császár III. 130.
 Amerika fölfödöttetése III. 107.
 Asperni ütközet III. 143.
 Avarok III. 124. 125.
 Az Ausztriai birodalom őstörténete III. 125. 126. 128. 130.

Az emberi nem elterjedése a földön IV. 66.
 Babenbergi Lipót osztrák határgróf III. 125. 126.
 Bajor Lajos III. 130. 131.
 Bajorok III. 124.
 Bécs ostroma a törökök által II. 93.
 Boleszló lengyel herceg III. 123.
 Bonaparte Napoleon III. 143. 144.
 Csehek III. 123. 133.
 Drake Ferenc IV. 29.
 Fabricius római vezér III. 39.
 Franciák III. 143.
 Franklin III. 103.
 Frankok III. 124.
 Fridrik, a szép III. 130. 131.
 Fridrik, ausztriai herceg III. 134.
 Frizek III. 122.
 Görögök IV. 59.
 Gutenberg János, Fauszt és Schöffer III. 135.
 Habsburgi Rudolf II. 87. — III. 128. 129.
 Haydn József II. 96.
 Hofer András III. 144.
 Jeruzsalem pusztulása III. 120.
 IV. Károly császár III. 133.
 Károly főherceg III. 143.
 Keleti-góthok III. 121.
 Keresztes háború IV. 43.
 Kolumbus III. 107.
 Kopernik Miklós IV. 62.
 III. Leo pápa III. 124.
 Longobárdok III. 124.
 Lutíciaiak III. 123.
 Magyarok III. 125. 126.
 Miksa német császár II. 92.
 Nagy Károly III. 124. 125.
 Németek III. 121. 122. 128.
 Odoaker III. 121.
 I. Ottó császár III. 125.

II. Ottó császár III. 125.
 III. Ottó császár III. 123.
 Phöníciaiak III. 112. — IV. 59.
 Pipin III. 124.
 Poroszok III. 123.
 Pyrrhus III. 39.
 Rómaiak III. 39. 120. — IV. 31.
 Sigmair Péter III. 144.

Szászok III. 124.
 Theodorik III. 121.
 Titus III. 120.
 Wagrami titkőzet III. 143.
 Vespasian III. 120.
 Zsidók III. 112. 120.
 Zsigmond császár III. 134.

B) Nevelés olvasókönyveink alapján.

Észképezés.

A szemléltethetség képezése II.
 40. 64. 70. 71. 73. 76. 78. 105.
 106. 107. 108. 114. 115. — III.
 51. 52. 53. 54. 56. 57. 60. 61.
 64. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73.
 76. 77. 78. 79. 82. 86. 99. 100.
 101. 147. 148. 149. 150. 151.
 153. 154. 155. 156. 157. 160.
 161. 162. 163. 164. — IV. 33.
 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41.
 42. 43. 44. 48. 49. 50. 51. 58. 59.
 A gondolkodó- és ítélő tehetség
 képezése I. 8. 9. 10. 11. 13.
 17. 18. 19. 21. 23. 25. 26. 28.
 29. 31. — II. 9. 21. 47. 48. 50.
 57. 62. 66. 84. 97. 103. 105.
 106. 107. 108. 113. 118. 119.
 — III. 12. 19. 20. 21. 22. 25.
 34. 40. 55. 60. 61. 66. 67. 70.
 72. 79. 82. 90. 92. 102. 103.
 107. 127. 150. 161. 162. 165.
 — IV. 8. 19. 28. 38. 41. 57. 59.
 71.
 Intelmek I. 9. 10. 14. — II. 8. 49.
 74. 77. 80. 85. 90. 103. 104.
 110. 117. 119. — III. 10. 18. 34.
 49. 52. 75. 132. — IV. 8. 14.
 Észképezés I. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 20.
 22. 30. — II. 4. 18. 22. 23. 44.
 46. 50. 51. 58. 80. 89. 91. 102.

105. 108. 109. 119. — III. 4.
 23. 27. 35. 38. 44. 101. 132.
 152. — IV. 2. 8. 14. 29. 64.
 Istenismeret I. 6. 12. — II. 54.
 70. 82. — III. 30.
 Hit II. 19. 25. 28. 29. 34. 36. 53.
 54. 83. 88. 101. — III. 47. 51.
 119. 122. 123. — IV. 3. 4. 6. 11.

Szívképezés.

Becsületérzés I. 21. — II. 11. 59.
 — III. 11. 12. 19. 39. 40.
 Békeszeretet I. 20. 26. — II. 11.
 12.
 Erkölcsei-érzelem I. 31. — II. 2.
 14. 26. 38. 45. — III. 19. 27.
 28. — IV. 30. 31.
 Hazaszeretet II. 84. 99. 103. —
 III. 39. 117.
 Hálaérzelem I. 7. 18. 19. — II. 1.
 10. 11. 43. 47. 62. 73. 108. 114.
 — III. 6. 13. 14. 44. 85. 137.
 — IV. 2.
 Igazságérzet I. 28. 31. — II. 45.
 — III. 19. 20. 137. — IV. 2. 8.
 10.
 Istenfélelem I. 29. — II. 42. —
 IV. 2. 8. 10. 30.
 Kegyelet II. 73.
 Megelégedés II. 11. 21. 30. 31.
 116. — III. 63. — IV. 8.

- Remény II. 54. 83. — III. 37. 44.
51. 127. — IV. 3. 11.
- Rendszeretet I. 9. — II. 7.
- Rokonszenv I. 16. 23. 24. 27. —
II. 15. 16. 63. 77. 108. — III.
32. 65. 68. 69. — IV. 33.
- Szeretet I. 7. — II. 55. — III. 9.
12. 142. 143. 144. — IV. 3. 10.
17. 23. 27. 71.
- Szerénység II. 79. — III. 21. 33.
34. 43. 46.
- Szépérvet II. 73. 81. — III. 33.
- Tisztaságszeretet I. 8. — II. 10.
107. — III. 78.
- Tiszteletérzet I. 10. 15. — III. 14.
- Vallási-érzelem I. 1. 3. 6. 11. 12.
19. 23. 29. 30. 33. 34. 35. 36.
— II. 1. 3. 6. 13. 24. 25. 31.
32. 33. 35. 36. 42. 52. 57. 60.
73. 81. 82. 87. 92. 120. — III.
1. 5. 6. 7. 8. 14. 16. 26. 33. 36.
42. 43. 44. 45. 46. 48. 49. 51.
63. 84. 95. 98. 111. 129. 141.
143. 147. 148. 149. 151. — IV.
5. 7. 8. 9. 13. 15. 16. 17. 18.
22. 31. 32.
- Vidámság-érzet I. 20. 22. — II.
17. 32. 51. 65. 69. 72. 74. 75.
79. 95. 113. — III. 21. 24. 31.
40. 52. 56. 61. 74. 75. 82. 87.
90. 91. 94. 96. 109. 151. 159.
— IV. 19. 21.
- Erkölcsei nevelés.**
- Alázatosság II. 5. — III. 42. 43.
138. — IV. 2. 8. 10. 23.
- Egyetértés II. 12. 55. 102. — III.
9. — IV. 10.
- Engedelmesség I. 8. 13. — II. 36.
58. — III. 14. 34. 52. 75.
- Fősvénység példája IV. 71. ●
- Henyesség példája II. 42.
- Hiuság példája II. 116.
- Hűség III. 41. 132. 134. 136.
- Irgalmasság II. 86. 100. — III.
17. 123. — IV. 2.
- Jámborság I. 8. 29. 30. — II. 1.
3. 10. 36. 65. — III. 20. 30. 44.
86.
- Jellemképezés III. 11. 12. 13. 14.
19. 29. 36. — IV. 6. 10.
- Jószivűség II. 16. — III. 140.
- Jótekonyság II. 11. 86. 93. 94.
97. 98. — III. 123. 137. 139.
141. — IV. 2. 8.
- Kitartás II. 40. 76. — III. 2. 44.
- Könyörtületesség I. 17. — II. 25.
31. 37. 59. 61. 86. 93. — III. 9.
34. 51. — IV. 10. 11.
- Lelekibátorság III. 127.
- Mértékletesség II. 30. — IV. 8.
- Munkásság I. 4. 30. — II. 30. 37.
42. 44. 59. 65. 76. 105. — III.
2. 3. 35. 36. 139. — IV. 71.
- Nagylelkűség II. 101. — III. 29.
113. 127. 131.
- Nyájasság II. 5. — IV. 8.
- Pajzánosság példája II. 74.
- Öngyilkosság példája II. 101.
- Önzetlenség III. 140.
- Őszinteség II. 26. — III. 11. 20.
- Szivesség I. 23. — II. 5.
- Szolgálatkészség I. 23. — II. 5.
- Szorgalom I. 9. — II. 25. 40. 42.
76. — III. 44. 137.
- Szótartás II. 105. — III. 11. 39.
40. 128. 131.
- Takarékosság II. 76. — III. 32.
- Tékozlás példája IV. 71.
- Tolvajság példája II. 42. — III.
27. 28.
- Torkosság példája II. 113.
- Türelem I. 26. — II. 40. 101.

A jelen munka vázlatos áttekintése.

(Kimerítő tartalommutató.)

Előszó . . . . . Lap. I

I. Az irvaolvasás tanmódja.

Előismeret. Az olvasási képesség legelső foka a készséggel való olvasás. Erre újabb időkhöz leginkább a betűzési tanmód által vezetettek a tanulók. Ma már az irvaolvasás tanmódja, kapcsolatban a hangoztatással, csaknem általánosan el van fogadva. Az első olvasási oktatásnak öt része van : előgyakorlatok, a főhangok megismertetése, a mellékhangok megismertetése, a nagy kezdőbetűk megismertetése és gyakorlás a gépszerű olvasásban.	1
a) Az irvaolvasás előgyakorlatai. Az előgyakorlatok a hangok és vonalak ismertetéséből állanak s a szemléltető oktatással hozatnak kapcsolatba.	2
1. <i>előgyakorlat.</i> Az iskolai tárgyak szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Minden tárgyról lehet valamit mondani. II. rész. Pontok és irányok.	2
2. <i>előgyakorlat.</i> A szobabútorok szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Vonal. Álló- és fekvővonal. Vonalhuzás a levegőben. Egyenközű vonalak. Egyszerű vonalak rajzolása álló- és fekvő-vonalakkal.	5
3. <i>előgyakorlat.</i> A szobarészek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Egyszerű alakok rajzolása	8
4. <i>előgyakorlat.</i> A házrészek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Dült vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Vékony és vastag vonal. Egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal.	9

5. *előgyakorlat.* A szerszámok és műszerek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A szó. II. rész. Görbe vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal. 10
6. *előgyakorlat.* A ruhafélék szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A szótag. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytatatik. 12
7. *előgyakorlat.* Az eledélek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A hang. II. rész. Betűrészek utánképezése. Vonalhuzás a levegőben. Rajzolás. 14
8. *előgyakorlat.* Az italok szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A fő- és mellékhang. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytatatik. 16
9. *előgyakorlat.* A konyhaeszközök szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok szétbontása szó-, tagok- és hangokra. A fő- és mellékhangok fölismeretése. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytatatik. 17
10. *előgyakorlat.* Az emberkor és embernem szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Az előbbi gyakorlat folytatatik. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytatatik. 18
- Átnézet.* A hangoztatási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek képesek legyenek a mondatokat szókra, a szókat tagokra, a tagokat pedig hangokra bontani; a fő- és mellékhangokat fölismerni s egyes szókat vagy mondatokat hangonként tisztán kiejteni. Az írási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a vonalak megnevezése- és képezésében kellő ügyességre jussanak. 18
- b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése.** Előbb az írott-alaku magánhangzókat ismertetjük meg. A nyomott-alakuakra csak akkor kerül a sor, midőn amazokat már begyakorolták a gyermekek. Az egyes írottalaku magánhangzók ismertetésében a tanmenet: 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Betűírás. 4. Alkalmazás 19
- Kezelésminta az írott magánhangzók ismertetéséhez.* Az o és ó-nak ismertetése. 22
- Átnézet.* A betűírásnál az üténymód alkalmaztatik 26
- A nyomottalaku magánhangzók.* Ezek ismertetésében a tanmenet: 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Begyakorlás. 26
- A magánhangzók részei és az azok íratásánál használható vezényszók.* 27
- c) A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése.** A mássalhangzóknál az írott és nyomott alak

ismertetését már összevevesszük s következő tanmenetet tartunk : 1. Ismétlés. 2. Az írott alak szemléltetése. 3. Betűírás. 4. Alkalmazás. 5. A nyomott alak szemléltetése. 6. Olvasás.	30
<i>Kezelésminta a mássalhangzók ismertetéséhez. A d-nek ismertetése. . . . .</i>	33
<i>Átnézet. Az egyes betűk ismertetésére átlagosan 3 leckét számítunk.</i>	42
<i>A mássalhangzók részei és az íratásuknál használható vezényszók.</i>	44
d) A nagybetűk megismertetése. Erre a tanításnak körülbelül 6-ik hónapjában kerül a sor. Jelenlegi ábécés-könyvünk mellett a nagybetűk írott és nyomott alakjának ismertetését nem lehet összevonnunk. A nagybetűk ismertetésének részletei: az előgyakorlat, az írottalaku nagybetűk ismertetése és a nyomottalaku nagybetűk ismertetése.	50
<i>Előgyakorlat a nagybetűk ismertetéséhez. Ennek főladata a tulajdonneveket és a nagybetűk rendeltetését megismertetni.</i>	51
<i>Átnézet. . . . .</i>	55
<i>Az írottalaku nagybetűk megismertetése.</i> Egy-egy leckére több betűt is veszünk. Az egyes leckék tanmenete: 1. Ismétlés 2. Szemléltetés. 3. Betűírás. 4. Alkalmazás.	55
<i>Kezelésminta az írottalaku nagybetűk ismertetéséhez. A T-, Ty-, F-, P-, B- és R-nek ismertetése. . . . .</i>	57
<i>A nyomottalaku nagybetűk megismertetése.</i> Egy-egy leckére itt is több betűt veszünk. 5—6 lecke az egészre elegendő. Az egyes leckék tanmenete : 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Olvasás.	61
<i>Kezelésminta a nyomottalaku nagybetűk ismertetéséhez. A Z-, Zs-, A-, Á-, V-, N-, Ny-, M- és K-nak ismertetése. . . . .</i>	62
<i>A nagybetűk részei és az íratásuknál használható vezényszók.</i>	65
e) Gyakorlás a gépszerű olvasásban. E gyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a betűk hangjait tagokba és szókbá fűzni tanulják, s lassankint a gépszerű olvasásban készségre jussanak. Az e gyakorlatok vezetésében követendő elvek : 1. Folytonosan arra törekedjünk, hogy a gyermek tisztán olvasson. 2. Tanítsuk és szoktassuk a gyermeket a hibátlan olvasásra. 3. Iparkodjunk a gyermeket a biztosan és folyékonyan való olvasásra képesíteni. 4. Használjuk fel a karilag vagy csoportosan való olvasás előnyeit a gyermekeknek a gépszerű olvasásban való gyakorlására. 5. Fokozatosan fordítsunk arra, hogy a gyermek az olvasottat megértse.	71

II. Az értelemmel-olvasás tanmódja.

- Előismeret.** Már az *Ábécés-könyv* olvasmányainál gondot fordítunk arra, hogy a gyermekek mindinkább gondolkodva olvassanak. Az értelemmel-olvasás az olvasási képességnek már második foka. Ezen olvasás tanítása az elemi oktatásnak középeveire esik. 77
- a) Az értelemmel-olvasás tanításának elvei.** Ezek a következők : 1. Iparkodjunk a gyermeket önállólag értelmes olvasóvá képezni. 2. Azon legyünk, hogy az olvasás által a gyermek ismeretköre táguljon, s esze, szive és jelleme nemesedjék. 79
- b) Az értelemmel-olvasás tanításának részletei.** E részletek : az előkészítés, megértetés, példányszerű olvasás, gyakorlás az olvasásban, kikérdezés, személyek és körülmények jellemzése. 82
- 1. Előkészítés.** Első dolog az értelemmel-olvasatásnál, hogy a gyermekben az olvasatandó darab iránt figyelmet keltsünk; evégből elő kell azt a darabra készítenünk. 83
- Az előkészítés iránya.* Hogy az előkészítést helyes irányban vezethessük, ismernünk kell az olvasatandó darab fóladatát. Ezt az olvasmánynak alapgondolata jelöli ki. 83
- Az előkészítés módja.* Az előkészítésnél majd a kérdezkedő, majd az elbeszélő, majd végre mindkét módot alkalmazzuk. 86
- 2, Megértetés.** Az értelemmel-olvasás tanításának sarkpontját a megértetés képezi. A megértetés abból áll, hogy az olvasmányt részenként megmagyarázzuk, a dolog lényegébe vágó kérdéseket teszünk, a tartalmat többoldalulag kikérdezzük s azt összevonatjuk vagy más szókkal fejeztetjük ki. Errenézve következő elveket tartunk meg : 1. Már az olvasmány kezelésére való előkészülésnél állapotunk meg abban, hogy mit fogunk tulajdonképen kifejtteni. 2. Az egyes fogalmak és kitételek megértetését, ahol csak lehet, a kérdezkedő mód által törekedünk eszközölni. 3. Azon legyünk, hogy a gyermekek a fogalmak helyes megértésére jussanak. 4. Ovakodjunk a megértetést száraz értelemképezéssé tenni. 5. Ovakodjunk a kiterjeszkedéstől és helytelen kitételektől. 6. A többoldalul kikérdezésnél a tanulóknak tehetősége legyen irányadónk. 90
- 3. Pédányszerű előolvasás.** Az értelemmel-olvasás tanításában igen fontos szerepe van a példányszerű előolvasásnak. Ez

- előolvasásnak kellékei: a halkság, tiszta kiejtés, folyékony-
konyság, jó hangnyomatékozás, alkalmas szünetek tartása
és illő hanglejtelelem. 96
- Hangnyomatékozás.* A jó hangnyomatékozást utánzásból, az olvasás szabályainak tanulmányozásából és gyakorlatból tanulhatjuk meg. 98
- Olvasási szünetek.* Ezeket az írásjegyek mutatják ki. 105
- Hanglejtelelem.* A hanglejtelelem közönségesebb eseteit szintén az írásjegyek mutatják ki. 106
4. *Gyakorlás az értelemmel-olvasásban.* Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. Az értelemmel-olvasás gyakoroltatásánál következő elveket tartsunk meg: 1. Gondunk legyen, hogy a gyermekek a fölveti darabot mindenekelőtt készséggel olvassák. 2. Távoztassunk el olvasás közben mindent, mi a megértést akadályozhatná, és tegyünk meg mindent, mi azt elősegítheti. 3. Az értelemmel-olvasás gyakorlása alkalmával már ne olvastassunk karilag 108
5. *Kikérdezés.* Ez abból áll, hogy az olvasottakról a gyermekektől számot kérünk. A kikérdezés alkalmával mindent meg kell tennünk, mi által az olvasásból maradandó hasznot nyújthatunk a gyermekeknek, azért: 1. Ne elégedjünk meg azzal, hogy valamelyik jobb-fölfogású gyermek mondja el az olvasottat. 2. Ha a kikérdezésből az tűnik ki, hogy még egyben-másban kívánatos a bővebb megmagyarázás, ezt ne mulasztjuk el a körülményekhez képest megtenni. 3. Adassuk elő a jobb-tehetségű tanulók által az olvasott darabnak lényegét és fő részeit. 4. Tegyük a gyermeket ügyes kérdések által mindarra figyelmessé, ami az olvasmányban szép, hasznos és tanulságos. 5. Ha kívánatosnak tűnik föl, gondoskodjunk arról is, hogy azon hatás, melyet az olvasmány a gyermek lelkére gyakorolt, fokoztassék. 113
6. *Személyek és körülmények jellemzése.* Elbeszélő és történeti daraboknál, ha már a gyermekek ítélőtehetsége a dolognak megfelelő fejlettséggel bír, azzal fejezzük be a kezelést, hogy az olvasmányban szóba jött személyeket és körülményeket jellemeztetjük. 115
- c) *Alkalmazás.* Hogy az értelemmel-olvasás tanításában helyesen oldhassuk meg föladatunkat, igen szükséges, hogy a tanításra előkészüljünk. Az előkészülést igen megkönynyíti, ha az olvasmányok egyes fajait és ezek természetét

ismerjük. Az olvasmányok föloszthatók elbeszélésekre, párbeszédre, mesékre, leírásokra, énekekre, dalokra, tanító darabokra, eszméltető darabokra.	116
1. Elbeszélések. Ezeknek kezelésében következő tanmenetet tartathatunk : 1. Előkészítés. 2. Egyszeri átolvasatás. 3. Megértetés. 4. A készséggel-olvasás gyakorlása. 5. Példányszerű előolvasás. 6. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 7. A magyarázottak és olvasottak elbeszéléstetése. 8. A tanuló előhaladásához képest a személyek jellemzése. Oly esetekben pedig, midőn az előkészülést magukra a gyermekekre bizzuk, a tanmenet következő : 1. Kikérdezés az olvasmány tartalmából. 2. Kipuhatólása annak, vajjon értik-e az olvasmány minden kifejezését. 3. Előolvasás. 4. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 5. Jellemzés	120
2. Párbeszéd. Kezelésük tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké.	122
3. Mesék. Kezelésük tanmenete többnyire az, mi az elbeszéléseké.	122
1. Leírások. Kezelésük az elbeszélésekéhez hasonló.	123
5. Énekek. Kezelésükben következő tanmenet ajánlható : 1. Előkészítés. 2. Példányszerű átolvasás. 3. Megértetés. 4. Értelemmel-olvasatás. 5. Kikérdezés, melyet a betanulás követ	123
6. Dalok. Kezelésük az énekek kezeléséhez hasonló.	124
7. Tanító darabok. Kezelésük tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké.	124
8. Eszméltető darabok. Kezelésükben első az átolvasatás, aztán jö a megértetés vagy fejtegetés, végül még egypárszor való átolvasatás.	125
Különös tudnivalók a költeményekről. A költemények csaknem kizárólag a szívnek nemesítését célozzák, azért kezelésükben főteendőnk a szívhez szólni és a szívet megnyitni ; de emellett az elmének közvetítő szolgálatát is meg kell nyernünk	126
d) Kezelésminták.	
1. Minta az elbeszélések kezeléséhez. „A nagylelkű keresztény.“	130
2. Minta a mesék kezeléséhez. „A páva és a kakas.“	145
3. Minta a leírások kezeléséhez. „A vakand.“	150
4. Minta az énekek kezeléséhez. „Órangyalomhoz.“	153
5. Minta a dalok kezeléséhez. „A vándor dala.“	159
6. Minta a tanító darabok kezeléséhez. „Az ég.“	165.

7. *Minták az eszméletű darabok kezeléséhez.* „Mondatok.” —
„Talány.” 179

III. A szépolvasás tanmódja.

Előismeret. A szépolvasás az olvasási készségnek harmadik foka. Az erre való tanítás az elemi oktatásnak utolsó éveire esik. 184

a) A szépolvasás tanításának elvei. Ezek a következők: 1. Azon legyünk, hogy a szépolvasásban példányszerű előolvasásunkat és saját érzelmét kövesse inkább a gyermek, mint elméleti szabályokat. 2. Az olvastatandó darabokat fokozatosan rendezzük. 3. Különösen ügyeljünk a költemények olvastatásánál, hogy a gyermekek a verssorokat és rimeket ne pattogtassák. 4. Iparkodjunk a szépolvasási oktatást is a gyermekeknek lelki művelésére használni. 185

b) A szépolvasás tanításának részletei. Ezek a következők: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvastatás. 3. Kikérdezés. 4. Személyek és körülmények jellemzése. 5. Pédányszerű előolvasás. 6. Gyakorlás a szépolvasásban. 186

1. *Előkészítés.* Az előkészítés irányára és módjára nézve itt is olyan, mint az értelemmel-olvastatásnál. 187

2. *Értelemmel-olvastatás.* Az előkészítés vagy előkészület után a fölvetett darabnak értelemmel-olvastatása következik. 187

3. *Kikérdezés.* Az értelemmel-olvastatás után a kikérdezés következik. 188

4. *Személyek és körülmények jellemzése.* A kikérdezést a személyek és körülmények jellemzése követi. 188

5. *Pédányszerű előolvasás.* A szépolvasás tanításában a példányszerű előolvasásnak fölötte fontos szerepe van. A példányszerű szépolvasásnak kellékei az értelmesség és a jellemző hangoztatás. 188

Jellemző hangoztatás. Ez abban áll, hogy az olvasmányban uralgó érzelmeket azon hangon adjuk vissza, amint azok közönségesen nyilatkozni szoktak. 189

6. *Gyakorlás a szépolvasásban.* A szépolvasásnak alapja az értelemmel-olvasás. A példányszerű előolvasás után előbb a legügyesebb olvasókkal olvastassunk. Némely daraboknál elmarad a szépolvasás gyakorlása. 190

c) Alkalmazás. Előkészület nélkül a szépolvasás tanításában sem fogunk boldogulni. A tanmenet lehet: 1. Elő-

készítés. 2. Értellemmel-olvasatás. 3. Kikérdezés. 4. Jellemzés. 5. Példányszerű előolvasás. 6. Szépolvasás. Vagy :	
1. Kikérdezés. 2. Példányszerű előolvasás. 3. Szépolvasás.	191
<i>Minta a szépolvasás tanításának kezeléséhez.</i> „Ragaszkodás a hithez.“	192

Adalékok az olvasás tanításához.

<i>Kéziratok olvastatása.</i>	196
<i>Idgen nyelven való olvasás.</i>	197
<i>Oktatási idő.</i>	197
<i>Oktatás és nevelés az olvasás tanítása által olvasókönyveink alapján.</i>	200

A) Oktatás olvasókönyveink alapján.

<i>A világ.</i>	201
<i>A föld.</i>	201
<i>Europa.</i> Hegyek. Rónák. Félzigetek. Szigetek. Folyók. Tavak. Államok.	202
<i>Ázsia.</i> Hegyek. Szigetek. Vizek. Államok	206
<i>Afrika.</i>	207
<i>Amerika.</i>	207
<i>A természet. Termények : Állatok. Növények. Ásványok.</i>	207
<i>A természet működése.</i>	212
<i>Az ember.</i> Test és lélek. Emberfajok. Nyelv. Nemzetiség. Valóság. Emberi tevékenység. Társadalom.	212
<i>A történet.</i> Hazai történet. Szent-történet. Világtörténet.	215

B) Nevelés olvasókönyveink alapján.

<i>Észképezés. Szivképezés. Erkölcsei nevelés.</i>	217
--	-----

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

